

Ny forskning i grammatik

Fællespublikation 14
Sandbjergsymposiet 2006

Merete Birkelund,
Susana S. Fernández, Alexandra Kratschmer,
Henning Nølke

Indholdsfortegnelse

Forord	5
<i>Hanne Leth Andersen: Chat-sprog på fransk:</i>	
form og samtalekultur	7
<i>Carl Bache: Futurum i det engelske tempussystem:</i>	
WILL vs. BE <i>going to</i>	29
<i>Helle Dam-Jensen og Lotte Dam: Modus i spansk med særligt</i>	
henblik på substantiviske sætninger	51
<i>Susana S. Fernández: To konkurrerende generaliserende</i>	
konstruktioner på spansk	67
<i>Michael Herslund: Den ubestemte artikels "indre logik"</i>	89
<i>Alexandra Holsting: Hypotakse og indlejring – om systemisk</i>	
funktionel lingvistik (SFL) og de tyske bisætninger	105
<i>Hanne Jansen: Søgestrengene på tværs af ordklasser</i>	125
<i>Eva Skafte Jensen: Om udviklingen af den ubestemte</i>	
artikel i dansk	145
<i>Torben Juel Jensen: Generisk du – en igangværende sprog(brugs)</i>	
forandring	163
<i>Henrik Høeg Müller: Diatese eller aspekt i spanske</i>	
nominalsyntaxmer?	185
<i>Johan Pedersen: Atypiske sætningsargumenter i spansk –</i>	
Kodning og grammatisk status	205

Udgivet af:

Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet

© Forfatterne og

Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet, 2007

Redaktion: Merete Birkelund, Susana S. Fernández,
Alexandra Kratschmer, Henning Nølke

Sats: DTP-Funktionen, Syddansk Universitet, Odense

Tryk: Print & Sign, Syddansk Universitet

Omslag: Ulla Poulsen Precht

ISBN: 87-90923-86-3

ISSN: 1902-1291

Stregkode: 9788790923860

Hovedredaktør: Nina Nørgaard
noergaard@language.sdu.dk

Institut for Sprog og Kommunikation
Syddansk Universitet
Campusvej 55
DK-5230 Odense M

Forord

Hermed foreligger det 14. bind i serien *Ny Forskning i Grammatik*. Som redaktører er vi glade for at kunne præsentere en række nye artikler inden for den nationale sprogforskning. I lighed med seriens tidligere bind er artiklerne skrevet af såvel seniorforskere som adjunkter og ph.d.-stipendiater inden for både dansk og fremmedsprogene engelsk, fransk, italiensk, spansk og tysk. Artiklerne er det synlige resultat af det nationale grammatiknetværks årlige symposium, der fandt sted på Sandbjerg Gods ved Sønderborg 26.-28. oktober 2006.

Hidtil har artiklerne i *Ny Forskning i Grammatik* været underlagt en indholdsmæssig fagfælle vurdering; men fra dette nummer i serien er denne faglige vurdering blevet formaliseret, således at alle artikler opfylder tidens krav om faglig og anonym vurdering. Vi vil derfor gerne benytte lejligheden til at takke alle anonyme peer review'ere, der velvilligt har stillet deres faglige indsigt til rådighed og således sikret seriens fortsatte eksistens som et vægtigt bidrag inden for den nationale sprogforskning.

Vi vil ligeledes takke Institut for Sprog og Kommunikation ved Syddansk Universitet, der udgiver serien. Endvidere en stor tak til Elsebeth Jensen ved DTP-funktionen på Syddansk Universitet for hendes kompetente og tålmodige varetagelse af satsarbejdet.

Redaktionen

*Merete Birkelund, Susana S. Fernández, Alexandra Kratschmer,
Henning Nølke*

Århus, maj 2007

Chat-sprog på fransk: form og samtalekultur

Hanne Leth Andersen

1. Mediets grundlæggende indflydelse på sproget

Sprogsystemet anvendes i forskellige kommunikationssituationer som udnytter det forskelligt og dermed medvirker til ændringer af forskellige dele af det. Selve kanalen eller mediet har stor betydning for hvordan sproget manifesterer sig. Man kan således tale om en grundlæggende forskel mellem tale (fonisk kode) og skrift (grafisk kode) og mellem talesprog og skriftsprog (jf. Söll 1974). Denne artikel bidrager til at afdække anvendelser af den grafiske kode i interaktive kommunikationssituationer, hvor den i kraft af den teknologiske udvikling bruges mere og mere og udvikles i nye retninger. Det drejer sig især om at kommunikationsparterne i det interaktive sprog på skrift har behov for at lægge vægt på indholdselementer som normalt hører til face-to-face kommunikation, såsom afsenderpersonlighed og indbyrdes relation mellem kommunikationsparterne fx via særlig udtale, reference til mimik og kropssprog, humor eller ironi.

Blandt nogle af de teknologiske hjælpemidler der er blevet udnyttet til skriftlig kommunikation igennem det 20. århundrede, kan nævnes telegrafen, skrivemaskinen, computeren, internettet og mobiltelefonen, hver på sin måde. I de seneste år har især de digitale medier og den virtuelle synkrone og asynkrone kommunikation gennemgået en rivende udvikling. Kommunikationen i de digitale medier kombinerer træk fra tale og skrift og skaber nye kommunikationsstrategier, og især de unge sprogbrugere udviser i denne forbindelse stor sproglig kreativitet og kompetence.

Fokus i det følgende vil være på den virtuelle næsten-synkrone kommunikation som findes i chat-fora. Her opstår en særlig samtalekultur. De centrale undersøgelsespunkter vil være hvordan denne samtaleform

fungerer og hvilke sproglige karakteristika og diskursive strategier (herunder høflighed) der kendetegner den samt hvad vi kan bruge mediet og genren til i sprogundervisningen.

2. Tale og skrift – og det midt imellem?

Tale og skrift bruges i grundlæggende forskellige kommunikations-situationer, hvor der anvendes forskellige dele af den sproglige kode og af sprogets konkrete virkemidler og konkrete tegn og udtryk. Man har i talesprogsforskningen ofte som udgangspunkt valgt at se de to mediers sprog i et dikotomisk forhold, som modsætninger, hvor det mundtlige prototypisk anvendes i samtale, indholdsmæssigt kan betegnes daglig-sprog og grundlæggende kan opfattes som et spontant sprog, mens det skriftlige tilsvarende prototypisk anvendes til fremstilling og betegner formelt, akademisk orienteret sprog, der ikke opstår spontant, men forberedt og mere eller mindre grundigt bearbejdet.

Der er imidlertid ikke tale om to forskellige sprog, men om forskellige træk der kan anskues som udtryk for en række forskellige parametre. Forskellige skriftlige og mundtlige genrer udnytter disse forskelligt. Koch & Oesterreicher (1990, 2001) arbejder med et parameter der er udtryk for afstand i mange forskellige betydninger som fx fysisk, socialt, aldersmæssigt eller i tid. I stedet for at anvende de mere subjektivt orienterede betegnelser talesprog og skriftsprog (af Söll betegnet *konception*, altså en opfattelse af hvilken type sprog det drejer sig om) opstiller Koch & Oesterreicher (2001) et kontinuum af nærhed og distance. Her kan en række forskellige parametre med deres nærheds- og fjernhedstypiske poler indplaceres:

Nærhed	Fjernhed
Privat kommunikation	Offentlig kommunikation
Kendt samtalepartner	Ukendt samtalepartner
Stærk emotionalitet	Svag emotionalitet
Forankring i handling og situation	Løsrevet fra handling og situation
Forankring i tid og rum	Løsrevet fra tid og rum
Intenst kommunikativt samarbejde	Minimalt kommunikativt samarbejde
Dialog	Monolog
Spontan kommunikation	Forberedt kommunikation
Tematisk frihed	Tematisk bundethed

Fig. 1: Fri oversættelse af Koch & Oesterreicher 2001, p. 586

Det er således ikke nødvendigvis rigtigt at tale om typiske træk for tale eller skrift; der er situationer og aktiviteter der skaber særlige typer af sproglig produktion.

En anden nyttig tilgang til sprog i forskellige medier og genrer er Chafe (1987), som beskriver den omtalte sproglige og kommunikative variation ud fra klassiske grundelementer som tid, rum og person. Chafe kan påvise at produktionstiden er en grundlæggende forskel: Talen følger den tid det tager at tænke det talte og udtrykkes samtidig med at den tænkes og konstrueres. Ud fra denne synkronicitet forklares fx den mindre grad af syntaktisk underordning. Skriften er en efterrationaliseret kommunikationsform som i kraft af tidsfaktoren (den ikke synkrone kommunikation) har mulighed for at indordne tankerækkerne i et komplekst syntaktisk system.

Det har i den klassiske dikotomi været skriften der kunne overskride tid og rum, mens den mundtlige kommunikation er bundet til en fælles tid og et fælles sted. Skriften er principielt tilgængelig på ethvert sted fordi den har en blivende fysisk form, typisk udtrykt som bogstaver på papir eller andet materiale. Talen kan kun opfattes inden for den radius hvor den producerede lyd er hørbar, dog kan den forlænges i kraft af telefonen. Grundlæggende forsvinder tale og kan ikke bevares over tid. Det er ikke kun sprogforskerne der har brug for at genfortolke tid og rum i forhold til de digitale medier, men det er påfaldende at begge disse dimensioner overskrides, hvorved vi eksempelvis i den næsten synkrone skriftlige kommunikation finder kombinationer af sproglige former der tilhører både skriftsprog og talesprog og som udnytter det grafiske til at kompensere for lyd, billede og fysisk tilstedeværelse.

3. Chat: register eller (ustabil) genre?

Chat er næsten synkron, grafisk interaktion via internettet mellem to eller flere brugere. I chatten foregår kommunikationsudvekslingen i et tempo, der nærmer sig talens, men med præcis lidt mere tid til at tænke i forbindelse med tankens sproglige omsætning (jf. Chafe 1987). Et par sekunders tøven betyder, i modsætning til hvad der er tilfældet i fonisk synkron kommunikation (samtale), ikke at taleretten mistes. Det drejer sig om næsten synkron kommunikation, og det er hele tiden

muligt at gribe tilbage til tidligere taleture, også selvom kommunikationspartneren/-partnere når at sende et nyt indlæg, jf. (43).

Chat kan betegnes som både nærhed og distance idet man via internettet kan koble sig på chatrum over hele verden og kommunikere med folk overalt. Det er en interaktiv kommunikationsform der ikke kræver samme fysiske rum og som ikke indebærer at samtalepartnere kan se eller høre hinanden. Deltagerne kan ikke aflæse vigtige elementer som køn, alder, kropssprog og gestik, hvilket spiller meget ind på den måde man kommunikerer på.

Med udgangspunkt i Sölls terminologiske inddeling af skrift og talesprog i forhold til fonisk og grafisk kode, er det muligt at indplacere chat som en genre sådan som Thode Hougaard (2004) vælger at gøre det. Hun indplacerer chatten som grafisk kode og stærkt talesprogspræget konception, placeret på linje med den mundtlige samtale i fonisk kode. Dette korresponderer med Ferrara et al. 1991 der betegner chat som et skriftligt interaktivt register (*written interactive register*).

Hvis man forsøger at indplacere chatkommunikation i Koch og Oesterreichers afstandsdimension, kan man i forhold til rækken af forskellige parametre tydeligt konstatere at denne kommunikation primært deler træk med det nære sprog. Vi finder at chat næsten udelukkende bruges i privat kommunikation, hvor kommunikationsparterne dog ikke nødvendigvis kender hinanden¹. Sproget bærer i både den typiske nærhedskommunikation og i chatten præg af emotionalitet, ligesom chatten i kraft af sin synkronicitet (tid) og fælles virtuelle rum har en vis forankring i de konkrete handlinger og situationer som de kommunikerende er en del af. Der findes således et intenst kommunikativt samarbejde sted; chatten er stærkt dialogisk og spontan, også når det gælder frihed til at skifte emne og tema².

1. Hertil må bemærkes at der i denne form for kommunikation ofte arbejdes med andre identitetsbegreber, mulige alternative identiteter, og at de kommunikerende selv i et offentligt tilgængeligt chatrum hurtigt kommer til at fungere som indbyrdes bekendte og yderligere ofte overfører bekendtskabet til private chatrum eller tager kontakt til hinanden uden for det virtuelle rum.

2. Man kan konstatere at forskellige tematisk orienterede chatrum forholder sig forskelligt til valg af tema.

Nærhed	Chat	Fjernhed
Privat kommunikation		Offentlig kommunikation
Kendt samtalepartner	Kendt/ukendt	Ukendt samtalepartner
Stærk emotionalitet		Svag emotionalitet
Forankring i handling og situation	En vis forankring i handling og situation	Løsrevet fra handling og situation
Forankring i tid og rum	Forankring i tid og rum – men ikke fysisk	Løsrevet fra tid og rum
Intenst kommunikativt samarbejde		Minimalt kommunikativt samarbejde
Dialog		Monolog
Spontan kommunikation		Forberedt kommunikation
Tematisk frihed		Tematisk bundethed

Fig. 2: Chat og afstand

De to klassiske sprogformer, talesproget og skriftsproget, har udviklet sig i kraft af de to klassiske medier, det grafiske og det vokale. Chatten er grafisk, men interaktiv, og den bryder med mange af de klassiske dikotomier. I chatten findes både engagement og distance, både ortografiske og syntaktiske reduktioner/simplifikationer og leksikal tæthed. Hvad angår interaktionen findes både leg og alvor (rollespil, sprogleg, identiteter, køn, samtalestrategier), anonymitet og nærvær (nicknames, involvering, udveksling af e-mailadresser og telefonnumre).

Man kan betegne chat som en *hybrid* (Mondada 1999) eller som *grafisk talesprog* med hybride træk: Sproget er tydeligt dialogisk med turtagning; der er en høj grad af spontanitet og flygtighed over denne kommunikationsform. Man kan konstatere fysiske spor af afsender, ikke som personlig skrift eller stemme, men som tastefejl og divergerende interaktion³ (Thode Hougaard 2004), og som kompensation for den fysiske tilstedeværelse kan iagttages en formidling af kropslig mimik, gestik og akustik samt forskellige former for effekter i den sproglige form.

3. Her tænkes på at deltagerne kan forlade chatten i kortere eller længere tid for at lave kaffe eller gå på toilettet, hvilket de nogle gange direkte annoncerer (jf. eksempel 44-47), eller at de samtidig med chatten er beskæftiget med andre opgaver på computeren og derfor kan være mere eller mindre nærværende.

Chat er næppe hverken et register eller en genre, idet mediet, lige som det gælder for det foniske talesprog, skaber en særlig kommunikationssituation som skaber forskellige genrer der er afhængige af de kommunikerendes referencer og alder samt af de temaer som vælges. Chat må betegnes som et skriftligt interaktivt sprog eller et grafisk talesprog, men i dette sprog findes flere forskellige registre repræsenteret, om end visse er mere prototypiske end andre. Det kan i den sammenhæng bemærkes at visse chatrums sprog er langt tættere på skriften end andres.

Der findes en uendelig mængde chatrum hvor det er muligt at møde ligesindede kommunikationspartnere omkring emner og områder der interesserer en. Selv når det gælder klart tematisk orienterede chatrum, er det forskelligt hvor tæt deltagerne holder sig til det annoncerede tema. Det er tydeligt at der er en særlig kultur omkring dette i de forskellige chatrum. Norén rapporterer, at i salonen *Tous les sports* taler man mest om sport, mens grundtemaet i *Livres et littérature* kun berøres lejlighedsvis (Norén 2005).

4. Sproglige træk: leg og personlighed

4.1. Grundprincipper i chat-kommunikation

Efter på et overordnet plan, ud fra teorier om tale og skrift, at have konstateret at chatten låner træk fra flere medier og primært benytter kommunikationsstrategier fra det talte sprog i interaktion, vil jeg i det følgende se på hvilke grundlæggende principper der spiller ind på det konkrete sproglige udtryk.

Noget af det mest påfaldende, når man første gang stifter bekendtskab med chat-sprog og chat-kommunikation, er den store kreativitet på alle niveauer lige fra ortografi, leg med tegn og symboler (med anvendelse af hele tastaturet), til overordnet tilgang til kommunikation med humor og personlighed, leg og spil, uden unødigt støj og med meget få misforståelser mellem samtaleparterne. Herudover er der påfaldende mange referencer til mimik, gestik og kropssprog samt følelser, og der skabes således et rum hvor samtaleparterne genskaber samtalsituationens fysiske nærhed.

Thode Hougaard (2004) arbejder i overensstemmelse med disse iagttagelser med tre overordnede principper i chatten:

1. Økonomisering (forkortelser, elliptiske konstruktioner)
2. Kompensering (emotikons, stemmegengivelse, udtryk for krop, følelser og handlinger)
3. Ekspressivitet (kreative eksperimenter med mediet, det grafiske og det ortografiske)

4.2. *Kreativitet i sproglig form: ortografi og morfologi*

Retstavning og korrekt sprog er ikke en prioritet i chat-sproget, mens både økonomisering og ekspressivitet (jf. Thode Hougaard 2004) samt personligt udtryk tydeligt indgår. Anis omtaler den konkrete omgang med ortografien som "néographie" (Anis 1999) og taler om en fonetiserende grafi (graphie phonétisante) og giver eksempler på konsonantskeletter, ligesom Thode Hougaard behandler homofoniforkortelser, der tydeligvis er langt mere hyppige på fransk end på dansk. At enkeltstavelers lyd kan transskriberes så forskelligt på fransk, giver rig mulighed for ordspil og altså også for blot at stave kreativt – og blive forstået fordi det tydeligvis er den gengivne lyd der opfattes af modtageren, ikke et ord der ligner ortografisk.

4.2.1. *Piktogrammer og homofonisk kodeskrift*

At kreativiteten ved tastaturet er stor, vidner (1), (2) og (3) om. Det er billedsprog og som sådan ikke specifikt fransk, engelsk eller dansk, om end referencerne nok er til en vestlig kultur og ordet for te starter med bogstavet /T/.

- (1) (%>
- (2) „l,
- (3) c[T]

Homofonieksemplerne kan næsten blive til interne koder, hvilket (4)-(8) tydeligt viser:

- (4) abil to (à bientôt / 'vi ses snart')
- (5) a2m1 (à demain / 'vi ses i morgen')
- (6) 12C4 (un de ces quatre / 'en af dagene')

- (7) kwad29 (quoi de neuf / 'er der noget nyt')
- (8) ght 2 places 2 6né [sms] (j'ai acheté deux places de ciné / 'jeg har købt to biografbilletter')

Her er mindelser om mere klassiske kodebeskeder der ligeledes betjener sig af homofoni mellem tal, bogstaver og stavelseslyd:

- (9) P à 6 (un souper à Sans Souci / 'en middag på slottet Sans Souci')
- 1 100

Der blev, som mange frankofile vil vide, svaret i samme kode, med udtryk for bogstavernes størrelse:

- (10) Ga (j'ai grand appetit / 'jeg har masser af appetit')

Den moderne homofont opbyggede bogstavkode OQP (occupé/op-taget) er ikke langt fra en lidt ældre tilføjelse til Leonardo da Vincis *Mona Lisa* med en angivelig årsag til det underfundige smil: LHOOQ (elle a chaud au cul).

Det er mere eller mindre generaliseret i chatsproget at følgende bogstaver ud fra deres udtale som bogstavnavn repræsenterer hele ord eller udtryk: c (c'est), t (t'es), ct (c'était), gu (j'ai eu), ht (acheté), l (elle), é (est), sådan som der ses eksempler på i (11) og (12):

- (11) t deja venu a montreal pollux? ('har du tidligere været i Montreal Pollux')
- (12) lé au tel je crois ('hun er ved at tale i telefon, tror jeg')

Transskriptionen afslører i visse tilfælde særlige udtaler, enten individuelt (jf. eksempel (33) og (34)) eller regionalt. Således udtales verbet *est* mere lukket som *é* (12) bl.a. i det sydlige Frankrig.

4.2.2. Fonetiske forkortelser

Der anvendes generelt i chat og sms-sprog en lang række fonetiske forkortelser som forenkler og økonomiserer, idet det ganske enkelt betyder at der anvendes færre bogstaver. En klassisk forkortelse er *qu* -> *k*, der ikke mindst i de klassiske spørgefraser som i (13) og (14) giver

en klar forenkling der letter den syntaktiske undren over hvordan dette udtryk med sætningskløvning egentlig er opbygget. Her forenkles første del af kløvningen *qu'est-ce* til *kes*:

- (13) keske (qu'est-ce que / 'hvad')
 (14) keski (qu'est-ce qui / 'hvem')

En yderligere forenkling findes i de sammensatte udtryk med samme spørgekløvning som meget ofte følges med *que*, idet dette *que* ofte udelades i talesproget. Herved fås eksempler som (15) og (16):

- (15) kesta (qu'est-ce (que) tu as / 'hvad er der galt med dig')
 (16) kestufou (qu'est-ce (que) tu fous / 'hvad fanden laver du')

Andre pronomoner med *qu* giver lignende ortografiske billeder: *que* -> *ke*, *quoi* -> *koi*, *qui* -> *ki*, *quel(le)s* -> *kel* som i følgende korte eksempler:

- (17) je vois pas ce ke vs écrivez ('jeg kan ikke se hvad du skriver')
 (18) tu roupilles ou koi ('sover du eller hvad')
 (19) sur ki ('om hvem')
 (20) kel administration ('hvilken administration')

Det bemærkes her, at kongruens i køn og tal ofte ikke angives, sådan som det fremgår af (20), idet udtalen af *quel* (mask.) og *quelle* (fem.) er ens, både i singularis og i pluralis.

Andre ortografiske forenklinger er *ai* -> *é*, *au/eau* -> *o* samt udeladelse af stumme bogstaver. I (22) ses *fo* som eksempel på de to sidstnævnte regler. Nægtelsen, som i øvrigt næsten altid er simpel og består af det i den skriftbaserede grammatik benævnte nægtelsesudvidende ord⁴, skrives i chat helt fast *pa*, som i (23). (24) viser en udbredt udeladelse af skriftens såkaldt stumme bogstaver.

- (21) faudré déjà que tu sois interessant ('så sku' du da i det mindste være interessant')
 (22) fo pas pleurer ('du skal ikke græde')

4. En udvidelse som fandt sted omkring det 13. århundrede.

- (23) j'ai un bo bouquet ossi ('jeg har også en smuk buket')
 (24) au fait keski va pa ('hvad er der forresten i vejen')
 (25) tien ya des phare dehor je croi ke c pour moi alor je fai le mur ('så nu kan jeg se billygter udenfor, jeg tror det er til mig så jeg slukker')

Disse ortografiske forenklinger bærer mindelser om en større ortografisk reform, der blev foreslået af Chervel og Blanche-Benveniste i begyndelsen af 70'erne i Frankrig⁵. Herudover findes referencer til denne rappe – og i standardfransk helt forbudte – skrivemåde i reklamens verden som det ses i (26).

- (26) febo? fepabo? (il fait beau ou il ne fait pas beau? / 'Er det godt vejr eller er det ikke godt vejr?' [plakat om vejret i RER-tog, fra Gadet])

4.2.3. Andre forkortelser

Ligesom det er tilfældet i det mundtlige samtaleprog, er en lang række forkortelser af hele ord helt gængse. I talesproget, og endda i standardsproget, er den eller de sidste stavelser ganske enkelt udeladt som i accepterede udtryk som *bac* for *bacchalaureat*, *métro* for *métropolitain* og i mere dagligdags ord som *ordi* (ordinaire) eller *sympa* (sympatique). Det er typisk substantiver og adjektiver der forkortes, mens det er mindre almindeligt at forkorte verber i det foniske talesprog. I chatsproget findes også forkortede verber som *dial* for *dialoguer* (27) eller *pref* for *préférer* i (28). Mindre klassiske forkortelser som *maj* for *majuscules* (29) fungerer uden tvivl i kraft af konteksten⁶. Det er også muligt, som i det foniske talesprog, at udelade begyndelsen af et ord eller udtryk som i (30), hvor *soir* svarer til *bon soir*, og i (31), hvor *lu* står for *tu as lu* og angiver at det drejer sig om et spørgsmål. Her er substantivet *nouvelles* ikke blot forkortet, men har fået en ny finalvokal, hvilket også kendes fra andre forkortelser som fx *apéritif* → *apéro*.

- (27) je cherche une demoizelle sympa pour dial par webcam ('jeg søger en sød pige til at snakke med via webcamera')

5. Chervel & Blanche-Benveniste 1969. Især Chervel publicerede i de følgende år en lang række kritiske artikler om fransk ortografi og skolegrammatik.

6. Det er upopulært at skrive med store bogstaver i chatten, og det omtales som værende råben (jf. at tale med store bogstaver).

- (28) je pref l'aspirateur ('jeg foretrækker støvsugeren')
- (29) pas de maj merci ('ingen store bogstaver, tak')
- (30) soir pilounette ('godaften pilounette')
- (31) lu les novos ('har du læst nyhederne')

Ud over de homofonisk fungerende forkortelser findes der på fransk en række mere eller mindre generaliserede forkortelser som i Frankrig typisk også anvendes i noter til undervisning, men som også kendes fra personlige noter og breve. Det gælder fx *ds* (dans), *qd* (quand), *tjrs* (toujours), *tt* (tout). Disse forkortelser finder også anvendelse i chatten, men skal adskilles fra de forkortelser man kan gætte sig til ud fra bogstavernes enkeltlyd. De er alment kendte og består i øvrigt typisk af det enkelte ords vigtigste konsonanter, inkl. evt. stumme slutkonsonanter. De refererer således tydeligt til ortografien, ikke til lydsystemet. Som en mellemting mellem de to forkortelsestyper ses typisk i chatsproget forkortelser af interaktive udtryk som hilsner: *slt* (salut), *dsl* (désolé), *bjr* (bonjour), *bsr* (bonsoir).

4.2.4. Netkronymer⁷

En meget udbredt form for kodesprog på internettet er de såkaldte netkronymer som anvendes meget bredt. En del af disse er forkortelser af engelske udtryk som anvendes i chat på andre sprog, men der findes også en del franske udtryk som har almindelig udbredelse i fransk chat. Det drejer sig på engelsk altid om angivelse af første bogstav i en række af ord i et fast udtryk der anvendes hyppigt på chatten, som fx udtryk for mimik og gestik i forbindelse med følelsesudtryk, eller hilsner. Nogle af de franske udtryk synes at være skabt som direkte paralleller til de tilsvarende engelske, således fx *mdr* (mort de rire) der ligger meget tæt på det helt generaliserede engelske *lol* (laughing out loud). Andre klassiske engelske er *brb* (be right back) og *wb* (welcome back). Det er tydeligt at brugerne leger med disse udtryk og bygger videre på dem, således at selv vanskelige forkortelser kan gættes af andre i kraft af deres videredigtning på allerede opfundne forkortelser. Dette gælder i forhold til *mdr* for *ptdr* (pété de rire). I det sidste netkronym afsløres det at fransk anvender stavelsen som grundenheden, ikke ordet, sådan som det er tilfældet på engelsk.

7. www.francofun.com/jarcon.html

Der må her konstateres den forskel mellem engelske og franske forkortelser, hvad enten det drejer sig om forkortelse af enkeltord eller netkronymer, at de franske forkortelser dannes med udgangspunkt i stavelsen og dens lyd. Hver stavelseslyd kan transskriberes på en række forskellige måder⁸, og det giver forskellige muligheder for at generere koder i chat-sproget, jf. et ord som *pourquoi* der kan forkortes *pk* eller *phoi*.

4.3. Særlige tegn og kreative stavemåder

Anvendelse af særlige tegn og stavemåder er et af de træk som kompenserer for det fysiske nærvær hvor de kommunikerende kan se hinanden og både fremstille og tolke hinandens personlighed ud fra ansigt, krop, tøj, kropssprog og konkrete reaktioner, udbrud og udtryk. De mange signalforkortelser der anvendes i chatsproget ledsager det sproglige udsagn med netop udbrud og udtryk og afsenders følelser. Det kan dreje sig om tegn som forskellige former for smileys, forkortelser for udbrud, ofte placeret mellem asterisker (*G* for griner), stemmestyrke-gengivelse (majuskler) og stemmevitalitet (fx forlængelse af stavelser via repetition af bogstaver, sådan som det ses i hilsesituationen i (32) hvor deltagerne "udtaler" hinandens navne med meget langtrukne vokaler), en særlig udtale som fx *vi* for *oui* (33), *po* eller *pô* for *pas* som i (34), evt. som udtryk for ironi, særligt nærvær eller ærlighed (ud fra kontekst og relation) og diverse sproglige ekspliciteringer af de chattendes følelser og handlinger (Anis 1999, Marcoccia 2000).

(32) Mimi: chéniaaaaaaaaaa
 _nono_le_pti_rob0: chéniaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaa
 Chénia: nonoooooooooooooooooooooooooooo
 Chénia: miiiiiiiiiiiiiiiiiiiiiiiiiiiiiiiiiiii

(33) vi (oui / 'ja')

(34) je sais pô (je ne sais pas / 'det ved jeg ikke')

Smileys findes ofte i chatrummet som en tilgængelig liste som brugerne kan benytte sig af og vælge imellem alt efter det konkrete budskab de skal

8. Det er dette træk ved det franske sprog der skaber de mange muligheder for ordspil og den særlige rebustype der opbygger ord og vendinger ud fra gæt på stavelser, ikke første bogstav i ordet som på dansk.

ledsage. Imidlertid er kreativiteten også her stor, og der anvendes mange forskellige kombinationer af tegn til skabe store og små tegninger.

4.4. *Syntaks*

I det foregående afsnit har vi set at chatsproget på fransk tydeligt refererer til sprogets lyd, ikke til ortografien, sådan som det synes at være tilfældet på dansk. Også når det gælder syntaksen synes chatsproget at være tættere på talesprogets typiske konstruktioner end på skriften. Sproget virker meget spontant og kommunikationen virker i den forstand næsten synkron. Man kan således ikke overraskende genfinde en lang række generelle talesprogstræk i dette skriftlige interaktive register. I det følgende udvælges et par eksempler på dette, nemlig elliptiske konstruktioner og ekstraposition.

4.4.1. *Elliptiske konstruktioner*

En generel forskel mellem skriftsprog og talesprog kan være en større grad af eksplicitering af sætningskonstruktionen i skriften. I talesproget, og i chatsproget, ses prædikatskonstruktioner uden finit verbal:

(35) au fait, tes sites SONY géniaux ('dine Sony-steder er i øvrigt geniale')

Kontrastivt mellem dansk og fransk er det interessant at iagttage at et typisk sprogøkonomisk træk på dansk, udeladelse af subjektspronomen, er meget sjælden på fransk på tværs af de forskellige registre. Dette skyldes uden tvivl subjektspronomenets status som en mere og mere fast del af verbet på moderne fransk (Andersen 2000). Man kan i særlige tilfælde iagttage en reduktion af subjektspronomenet i 2. pers. plur. som i (36) og (37):

(36) zavez pas vu mon ro minet (vous n'avez pas vu mon gros minet ? / 'De har vel ikke set min tykke missekate?') (Munk 2004: 49)

(37) z'inquiétez pas pour le Patron (ne vous inquiétez pas pour le patron / 'De skal ikke bekymre dem for chefen') (Bruckner 1997, cit. Munk 2004 : 49)

I (36) ses et eksempel på særlig udtale der er gået over i det familiære grafiske talesprog. Der ligger i eksemplet en mere eller mindre skjult reference til fuglen i tegnefilmen om katten Sylvester (*Loony Tunes* af

Warner Bros). Ved såvel ordvalget som den særlige udtale af såvel *j'ai* som *z* og *gros* som *ros* citeres den læspende fugl for: "Z'ai cru voir un (g)ros minet".

Det er dog muligt at finde eksempler på finitte verber helt uden subjekt som i (38) og (50), hvor det drejer sig om 1. pers. sing. og begge steder verber *vouloir*. Udsagnet i (38) består af en hypotese om nutiden eller fremtiden udtrykt i form af en hovedsætning, hvor standardsproget ville anvende en betingelsesbisætning eller evt. en tidsbisætning (jf. Andersen 1999): *Dany ta besoin d'un pro*. Herefter følger konsekvensen, det konstaterende: *pa de pb* (svarende til det ikke elliptiske udtryk: *Il n'y a pas de problème*) og baggrunden for den første ytring: *veu bien être ton tuteur*. Med udcladelse af *je* bliver udsagnet lidt sødt og dermed nedtones det face-truende der kan ligge i at tilbyde sig som tutor eller coach for en anden⁹.

- (38) *Dany ta besoin d'un pro pa de pb veu bien être ton tuteur* (Dany si tu as besoin d'un professionnel, je veux bien être ton tuteur / 'Dany hvis du har brug for en professionnel, så er det ikke et problem, jeg vil gerne være din coach' (Munk 2004: 52))

I det følgende eksempel er verbalhandlingen ikke ekspliciteret, og man kan således også her tale om en form for ellipse:

- (39) *pour les photos, c'est promis, ce soir de chez moi ou demain matin!!!* ('hvad angår billederne, så lover jeg, at [de bliver sendt] i morgen fra mig eller i morgen tidlig!!!')

Elliptiske konstruktioner kan opstå af fast praksis og er også her en del af økonomiprincippet i chat-kommunikation. Det gælder fx når de kommunikerende hurtigt skal have et billede af hinanden og derfor udbeder sig oplysninger vedrørende alder, køn og by således som det fremgår af det følgende eksempel:

- (40) X-ray0046: *asv svp (âge, sexe, ville, s'il vous plaît / 'må jeg få din alder, køn og by')*
Aurélie1234: *16 f namur*

9. Det samme er tilfældet i (50).

4.4.2. Dislokation

Dislokation anvendes hyppigere i det talte sprog end i skriften, men er meget afhængig af genre (Blanche-Benveniste 1997). I chatten ses dislokation herunder højredislokation af objekt som en slags tilføjelse, når den skrivende i sin sprogproduktion opdager at det ikke er tydeligt hvad objektspronomenet refererer til. Dette viser i hvor høj grad chatten kan fungere som helt spontant sprog, til trods for at det drejer sig om skrift.

(41) t pas oblige de l'acheter ton tabac ('du behøver ikke ligefrem købe din tobak')

5. Interaktion

Når det gælder interaktionen, er lighederne med det foniske talesprog slående og samtidig er der forskelle, ikke mindst i samtaleens overordnede opbygning. Grundvilkåret for samtalen i en chatsalon er at der ofte er mange deltagere, at alle kan læse alle indlæg og at deltagerne går og kommer så samtalen ikke har en egentlig start og slutning, sådan som det gælder for samtaler i det fysiske rum.

5.1. Hilsen og netikette

Interaktionen er derfor præget af en række sproghandlinger som hilsen, markører der ledsager den enkeltes kommen og gåen samt mere eller mindre aktive deltagelse i rummet, hvilket skyldes det faktum at hver enkelt samtidig befinder sig i et andet rum, det fysiske, hvor der kan foregå andre ting og hvor der kan melde sig behov for mad, toiletbesøg eller pligter som at arbejde på computeren. Herudover er det forskelligt hvor godt deltagerne kender hinanden og hvilke emner der vælges, hvem der vælger dem og hvordan. Chatten kan være præget af hyggesnak blandt gamle bekendte, gode råd, filosofiske overvejelser, eller blot overvejelser over selve situationen, som i (42) hvor fire chatte efter hilseritualen i forbindelse med at <mafieu76> er logget på, i en række varierede gentagelser konstaterer at der ikke er mange til stede, at man er ret alene i rummet og at man er *tête à tête*:

- (42) 1. <mafieu76> salu comen sa va ('hej, hvordan går det')
 2. <@ladoudou> salut mafieu76 ('hej mafieu76')

3. <nina_gaufrette> kikoo mafieu76 ('kuk kuk mafieu76')
4. <mafiu76> la forme tou le monde ('er alle i form')
5. <@ladoudou> oui oui mafieu76, merci ('ja tak mafieu 76')
6. <mafiu76> di y a pa grand monde ici
('mand der er ikke mange herinde')
7. <mafiu76> y a til des jeune ici
('er der nogen unge herinde')
8. <Ze_pouX> bah on ba etre seuls ('vi bliver helt alene')
9. <doudouce71> en tete a tete alors
('det bliver et intimt møde så')

(Vla Chat 2004-04-08, 21.00-22.00, cit. Munk)

Det er oplagt at bruge gode bekendte til at få gode råd om mad og drikke, som i (43), men af denne samtale med parallel dialog fremgår det samtidig at de gode bekendte skal spise sammen og kender hinanden godt. <twinnny> henvender sig direkte til <Steff5s>. Hendes første spørgsmål med *on* (i *kes kon*) kan opfattes som generelt: hvad skal man drikke til retten *tartiflette*, men i det næste henvender hun sig direkte til en af chatterne med 2. person i *ça te va*. Samtalen udvikler sig naturligt nok til en dialog mellem de to der skal mødes, og <Pyrenees> som ellers fortæller at han har skøn vin derhjemme, trækker sig, også selv om <Steff5s> i 4 imødekommende spørger om det er hvidvin han har. Inden da har <Steff5s> i 3 nået at sige nej tak til <twinnny>s rosévin med den begrundelse at han arbejder. <twinnny> udtrykker flere gange overraskelse over at der skal hvidvin til kødet (linje 5) og til kartofler (linje 6), men <Steff5s> bekræfter. Både i 3 og 8 anvender han særlig udtale (*kravaille* for *je travaille* og *vi* for *oui*), hvilket virker familiært og venligt.

- (43)
1. <twinnny> kes kon boit avc de la tartiflette ? du rosé ça te va?
('hvad drikker man med tartiflette? vil det passe dig med rosévin?')
 2. <Pyrenees> mais tu sais à lamaison j'ai du super vin !
('men ved du hvad, hjemme har jeg super vin')
 3. <Steff5s> non twinnnyl_kravaille
('nej twinnny jeg arbejder')
 4. <Steff5s> du vin blanc ('hvidvin')
 5. <twinnny> avc la viande, Steff5s ? ('med kødet, Steff5s?')

6. <twinnny> et les pommes de terres ?? du blanc ??
 ('og kartofler?? Hvidvin??')
7. <ladoudou> rebisousss loogy ('hej igen loogy')
8. <Steff5s> avec la tartiflette vi ('med tartiflette ja')
- (Vla Chat 2004-04-08, 22.10-23.10, cit. Munk)

Ud over almindelig markering af turstart vil der i et samtalerum hvor deltagerne kan komme og gå efter forgodtbefindende og uden at man kan aflæse dette af deres kropssprog, opstå et behov for at signalere disse handlinger. Når en deltager forlader rummet for et øjeblik, markeres dette som i (44)-(47), ligesom det markeres når man vil logge helt af (46) og (47):

- (44) A+ je vais bosser une petite heure ('vi ses senere, jeg skal arbejde en lille times tid')
- (45) bibi out jvai bosser ('hej hej jeg smutter jeg skal arbejde')
- (46) bon ben j'y vais alors ('o.k., jeg smutter så')
- (47) Bye le people je me casse ('Farvel folks, jeg skrider')

Hvis en deltager som er logget på og derfor kan ses i rummet, ikke kommer med indlæg i længere tid, kan man komme i tvivl om vedkommende har forladt computeren, og man kan finde eksempler på at denne tvivl kommer til udtryk:

- (48) tu es toujours la ('er du der stadig')

Når man er tilbage, hilser man igen eller bruger blot forkortelsen *re* (lyden transkriberes også *reuh*).

Der er mange hilseritualer ved ankomst og det er bemærkelsesværdigt at der hilses så meget, også på ukendte nytilkomne¹⁰. Chatrummet har en kultur og en omgangstone (netikette) som byder at man tager sig venligt af nye chattere; ofte vil rummets moderator tage imod og man forventer tilsvarende god opførsel fra deltagerne således at det enkelte chatfællesskabs netikette og chatstil ikke brydes ved fx råben, dårligt sprog eller fornærmende udsagn.

10. Som fx forskere som undertegnede der kigger med.

5.2. Nicknames og social dimension

For overhovedet at logge ind på et chatrum og deltage i en samtale er det nødvendigt at kalde sig noget. Identitetsspørgsmålet i chatten starter allerede ved navngivningen, og selv når chatterne kender hinanden, har de i dette rum andre navne som på den ene eller den anden måde giver oplysninger om deres selvopfattelse eller rolle i det virtuelle rum, herunder deres humor, ærlighed, distance eller ironi. (49) er et lille udpluk af de navne der er dukket op i de forskellige chatrum.

- (49) 976Chocolatine59
 4182lune
 Amidubien
 Belhparis
 Ambulanciersympa1
 nounours
 sataniclover

Nogle navne kan hente inspiration fra kontaktannoncer eller ironisk forholde sig til denne genre (Belhparis, Ambulanciersympa1), mens andre fremdrager gode (Amidubien), nuttede (976Chocolatine59, 4182lune, nounours) eller sexede (sataniclover) sider ved sig selv.

Chatterne forholder sig tydeligt til hinandens navne. Nogle gange følges disse op af personlige profiler der lægges ud i konferencerummet. Navnene kan i visse tilfælde danne udgangspunkt for rollelege og andre fiktionshandlinger, som igangsættes ud fra navne som *souris*, *chat*¹¹ eller *chocolatine*. Navnene har i sig selv en igangsættende funktion i forhold til dialogen.

- (50) 1. escargot491: pas mal ton profil yoyo
 ('din profil er ikke dårlig yoyo')
2. @yoyo@: vi escargot mai veu pa être draguer merci
 ('ja escargot men mig vil ikke flirtes med tak')
3. escargot491: pcq tu croi ke je te drague
 ('hvorfor tror du jeg flirter')
4. escargot491: !!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!

11. Se Munk (2004 : 81) for et meget morsomt eksempel med mus, kat, ost og tillid.

5. escargot491: faudré déjà que tu sois intéressant
(‘så sku’ du da i det mindste være interessant’)
6. @yoyo@: non escargot je prévient c tou ☺
(‘nej escargot jeg advarer bare’)
7. escargot491: et puis mon namour est là
(‘min kæreste her også’)
8. escargot491: sur le chat (‘her i chatten’)
9. @yoyo@: hen la crampe moral la crampe san douleur
dieu ke g mal ☺☺☺☺ (‘åh jeg får krampe og
uden smerter gud hvor har jeg ondt’)
10. escargot491: lol

6. Chat som didaktisk redskab til sprogtilegnelse

Chatten er de unges kommunikationsforum og rummer oplagte didaktiske muligheder i sprogundervisningen. At chatte skaber ikke samme kompetencer som at skrive et brev eller en dagbog eller at have en mundtlig debat på klassen, men det giver eleverne mulighed for at bruge sproget i en interaktion som ikke kræver samtidigt fokus på fysisk udtale, som i kraft af sin lette asynkronicitet giver mulighed for at tøve netop et øjeblik længere end det er muligt i den mundtlige interaktion. Begge elementer fremhæves af danske elever (jf. Krøjgaard & Grydehøj 2001). Chatten kan bruges i kommunikation med andre ikke-modersmålstalende og derved træne det register der arbejdes med i undervisningen (Pedersen & Østergaard 2003), mens den i en autentisk sammenhæng ofte vil tvinge eleverne til at arbejde med ikke-standardsprog og stifte bekendtskab med de mange typer af forkortelser og netkronymer. Det er krævende sprogligt at afkode den kreativitet som udspringer af et meget nært kendskab til sprogets virkemidler og anvendelse i konkrete kontekster og situationer.

At anvende autentisk chat i sprogundervisningen kræver derfor en analytisk tilgang til de forskellige sproglige kontekster og deres sprogbrug, især i forhold til normer og registre, kommunikationsfællesskaber, teknikkers muligheder og de konkrete rammer for kommunikation. Man skal naturligvis ikke lade sine elever chatte med henblik på at lære ortografi, og heller ikke grammatiske regler, siger Norén (2005) som henviser til følgende eksempel:

- (51) 1. <chris_58> bonsoir tout le monde ('godaften allesammen')
2. <@ladoudou> bonsoir chris_58 ('godaften chris_58')
3. <chris_58> quelqu'un peut il me renseigner petit problème de grammaire ('er der nogen der kan hjælpe mig med et lille grammatikproblem')
4. <Ze_pouX> moi je my connais mais quand, grand meres, chris_58 ('jeg har forstand på det, men hvornår grammatik/bedstemor¹², chris_58')
5. <@ladoudou> heuuuuu ('hø hø')
6. <chris_58> les cent plus beaux poèmes (cent avec ou sans s) ('de hundrede smukkeste digte, er hundrede med eller uden e¹³')
7. <Ze_pouX> cent c'est invariable, chris_58 ('hundred, det er invariabelt, chris_58')
8. <chris_58> merci ('tak')
- (Vla Chat 2004-04-08, 21.00-22.00)

Idet det som vi har set, tydeligvis er lyden der henvises til i chattens skriftbillede, opstår der samme typer af « fejl » som dem mange franskelever begår. Spørgsmålet er hvilken rolle ortografien skal spille i franskundervisningen hvis et første delmål klart går ud på at kommunikere mundtligt. Det franske sprog skaber i kraft af sin stavelsesorienterede opbygning mange muligheder for sproglig og gåder, men det er tydeligt at når sprogbrugerne bliver lukket fri i en skriftlig, næsten synkron, spontan interaktion, så er det det lydige udtryk der tæller.

7. Konklusion

Med de elektroniske medier er skellet mellem tale og skrift blevet undermineret. En kommunikationsform som chat tiltaler mange især unge. Det drejer sig om en form for sproglig interaktion som både er social og økonomisk, ekspressiv og kreativ og som gør det muligt at mødes på tværs af identitet og hverdag. Målet med nærværende artikel har været at placere chatten i spændingsfeltet mellem kommunikativ

12. Bemærk hvordan homofoni anvendes til ordspil: her spil på den ens udtale af *grammaire* (grammatik) og *grand-mère* (bedstemor).

13. Fri oversættelse: problemet er ikke parallelt på fransk og på dansk.

nærhed og afstand samt at analysere sproglige og interaktionelle træk via konkrete eksempler fra chatfora på nettet. Det er muligt at konstatere generelle tendenser i dette sprog, men også at finde særlige træk i fransk chatsprog som adskiller sig fra eksempelvis det tilsvarende engelske sprog, og som skyldes grundtræk i det franske sprogs forhold mellem ortografi og udtale. Hvis chatten er et af de unges foretrukne medier, er det relevant at stille spørgsmålet om og hvordan den kan anvendes i undervisningen. Chatten er autentisk kommunikation og den kan træne eleverne i mundtlig interaktion på fremmedsprog, men da den franske chat – trods sin grafiske kode – tydeligt forholder sig til sprogets foniske manifestation, stiller den eleverne i en svær situation hvis undervisningen måler sine resultater ud fra korrekt ortografi og standardsprog. Her kræves endnu engang klar tænkning om mål og midler i sprogundervisningen.

Henvisninger¹⁴

- Andersen, H. L. (1999). Propositions adverbiales non introduites en français parlé, *Revue Romane* 34, 2, København, 163-180.
- Andersen, H. L. (2000). Introduktion til fransk talesprog: morfologi, syntaks og informationsstruktur, (*Pré*)publications 175, April 2000, 4-31.
- Anis, J. (1999). Chats et usages graphiques du français, i J. Anis (red.) 1999.
- Anis, J. (red.) (1999). *Internet, communication et langue française*. Paris: Hermès.
- Blanche-Benveniste, C. (1997). *Approches de la langue parlée en français*, Paris/Gap, Ophrys.
- Chafe, W. & J. Danielewitz (1987). Properties of Spoken and Written Language, i R. Horowitz & S. J. Samuels (red.). *Comprehending Oral and Written Language*, San Diego, 83-113.
- Chervel, A. & C. Blanche-Benveniste (1969). *L'Orthographe*, Paris: Maspéro.

14. Alle eksempler er autentiske. Ud over en række eksempler fra de citerede værker af Gadet, Munk og Norén er eksemplerne hentet fra følgende fransksprogede chatfora: <http://www1.france-jeunes.net/>, <http://www.orange.fr/>, <http://chat.voila.fr/>, <http://www.francofun.com/>

- Gadet, F. (2006). *Dynamiques du français contemporain : les écrits électroniques (CMO-CMC): nouvel objet et nouveau point de vue sur l'opposition oral/écrit*, manus, Freiburg, 15 février 2006.
- Koch, P. & W. Oesterreicher (1990). *Gesprochene Sprache in der Romania: Französisch, Italienisch, Spanisch*. Tübingen: Niemeyer.
- Koch, P. & W. Oesterreicher (2001). *Language parlé et langage écrit, Lexikon der romanistischen Linguistik*, tome 1, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 584-627.
- Krøjgaard, L. B. & A. Grydehøj (2001). *IKT-integration – hvorfor og hvordan? Om læringsprincipper og den nye teknologi i fremmedsprogundervisningen*, Speciale, Aarhus Universitet.
- Marcoccia, M. (2000). *Les smileys : une représentation iconique des émotions dans la communication médiatisée par ordinateur*, i C. Plantin, M. Doury & V. Traverso (red.). *Les émotions dans les interactions*, Lyon, ARCI: Presses Universitaires de Lyon, 249-263.
- Mondada, L. (1999). *Formes de séquentialité dans les courriels et les forums de discussion*, ALSIC, vol. 2, 1, <http://alsic.u-strasbg.fr>, 3-25.
- Munk, S. (2004). *Tekstbaseret fransk chat – mellem skrift og tale eller noget helt nyt?* Speciale, Aarhus Universitet.
- Norén, C. (2005). *Réflexions sur le t'chat comme moyen d'acquisition du FLE*, *Synergies Pays Scandinaves* 1, Systime.
- Pedersen, U. & E. Østergaard (2003). *Erfaringer med 'den naturlige samtale' et forsøg*, *Fransk Nyt* 238, 36-42.
- Söll, L., (1974). *Gesprochenes und geschriebenes Französisch*. Berlin: E. Schmidt.
- Thode Hougaard, T. (2004). *Chat via internettet – interaktionelt og sprogligt belyst*, i *Studier i Nordisk* 2002-2003. Selskab for Nordisk Filologi. København.

Futurum i det engelske tempussystem:

WILL VS. BE *going to*¹

Carl Bache

1. Introduktion

I engelsk kan både *will* og *BE going to* efterfulgt af infinitiv bruges om fremtid:

- (1) Sandra **will leave** tomorrow.
- (2) Sandra **is going to leave** tomorrow.

I det første eksempel udtrykkes fremtiden af hjælpeverbet *will*, der ofte bruges med modal betydning, og som derfor traditionelt klassificeres som modalverbum. I det andet eksempel udtrykkes fremtiden ved hjælp af en fast perifrastisk form bestående af verbet *go* i progressiv form efterfulgt af *to*. Begge former adskiller sig således formelt fra morfologisk realiserede tempora, og begge udtrykker fremtidig betydning ved at give modtageren en instruks om at 'se frem i tid' ('look ahead'). De to former konkurrerer indbyrdes, men herudover konkurrerer de hver især med andre udtryk for fremtid, fx:

- (3) Sandra **leaves** tomorrow.
- (4) Sandra **is leaving** tomorrow.
- (5) Sandra **will be leaving** tomorrow.
- (6) Sandra **is to leave** tomorrow.
- (7) Sandra **is about to leave**.
- (8) Sandra **is on the point of leaving**.

1. Jeg vil gerne takke Hanne Bache, Niels Davidsen-Nielsen, Cindie Aaen Maagaard og Nina Nørgaard for nyttige kommentarer til denne artikel.

I eksempel (3) har vi en simpel præsens brugt om en fastlagt proces² i en fremtid der er eksplicit udtrykt gennem et adverbial (*tomorrow*). Simple præsens bruges endvidere meget hyppigt om fremtid i tids- og betingelsesledsætninger som pendant til *will* + infinitiv i hovedsætningen, som fx *When/If Sandra leaves, you will need a new reporter*. I eksempel (4) er der brugt en præsens progressiv om en nært forestående fremtidig proces der opfattes som værende i tæt sammenhæng med nutidig planlægning eller aktivitet. På trods af den lejlighedsvis anvendelse til at udtrykke fremtid kan hverken simpel præsens eller præsens progressiv gøre det ud for futurum i tempussystemet da de allerede formelt indgår i kategorien som præsensformer. Det isoleret set mest neutrale udtryk for fremtid finder vi i eksempel (5) med *will* + progressiv infinitiv. Leech (1987: 68) kalder denne udtryksforms fremtidsbetydning for "FUTURE-as-a-matter-of-course" og siger at den er "uncontaminated by factors of volition, plan, and intention". Men der er en snærende begrænsning der hindrer kårningen til central futurum i engelsk: *will* + progressiv infinitiv findes udelukkende med reference til fremtidige **dynamiske** processer (og det samme gælder i øvrigt præsens progressiv). Fremtidige statiske processer udtrykkes typisk med *will* + infinitiv (fx *We will know the truth tomorrow*).³ I de tre resterende eksempler er den fremtidige betydning tillagt et mere præciserende indhold: I (6) er der således tale om en forud bestemt, aftalt, påtvunget eller skæbne-betinget proces, og i (7) og (8) er der tale om en nært forestående proces. Traditionelt betragtes *BE* + infinitiv, *BE about to* + infinitiv og *BE on the point of* + præsens participium ikke som centrale medlemmer af tempussystemet, men som supplerende former.

I denne artikel vil jeg udelukkende beskæftige mig med nogle af forskellene mellem de to former der efter ovenstående udskilningsløb fremstår som de 'vigtigste' af de konkurrerende udtryk for fremtid, nemlig *WILL* og *BE going to*, og forsøge at afdække hvilken status disse udtryk har i tempussystemet: Er de medlemmer af den centrale tempuskategori eller henhører de til de supplerende særlige konstruktioner, ligesom (6), (7) og (8)? I den forbindelse vil også *would* blive inddraget som mulig

-
2. Betegnelsen 'proces' er her og fremover brugt i gængs systemisk funktionel forstand om hvilken som helst dynamisk eller statisk situation udtrykt ved hjælp af et verbal.
 3. I tidsledsætninger og lejlighedsvis i matrixsætninger bruges også simpel præsens (fx *Next week Jack is in London*).

tempusform. En diskussion af disse spørgsmål forudsætter en afklaret holdning til kategorier og deres medlemmer som metalingvistiske størrelser samt en nøje afvejning af deskriptive og forklaringsmæssige hensyn. Mit syn på kategorier, og metasprog i det hele taget, fremgår af Bache 1997 og 2002 og skal ikke nærmere behandles i denne artikel. Blot er det nødvendigt at minde om en enkelt pointe der danner baggrund for den videre analyse, nemlig at det ikke fremmer forståelsen for de verbale udtryksformer i engelsk at betragte dem som **monadiske**. En form er monadisk hvis den kan beskrives udtømmende med henvisning til blot en enkelt funktion, eller et enkelt semantisk domæne. Monadiske former er således et deskriptivt ideal der sjældent forefindes. Det er i hvert fald karakteristisk for de engelske verbalformer at en udtømmende beskrivelse af dem kræver inddragelse af to eller flere funktioner eller domæner. I et eksempel som:

(9) Jim **built** a small garden shed.

må en beskrivelse af *built* som minimum inddrage temporalitet (datid i modsætning til nutid, jf. *builds*), aktionalitet og aspektualitet (fremstilling af proces som en helhed, noget komplet, i modsætning til fremstilling af proces som forløb, noget ufuldstændigt, jf. *was building*), modalitet (stor grad af sikkerhed i modsætning til mulighed, jf. *may have built*) og diatese (proces med topikalisering af agens i modsætning til resultat, jf. *A small garden shed was built*). For hvert enkelt af disse faktorer står *built* i 'choice relation' til en anden form.

I en non-monadisk tilgang til verbalformerne i engelsk giver det ikke mening at diskutere om *will* + infinitiv (fx *will leave*) er temporal **eller** modal, for det er relevant at inddrage både temporalitet og modalitet (plus andre domæner) i beskrivelsen af denne udtryksform. Tilsvarende giver det ikke mening at forsøge at afgøre om præsens perfektum (fx *has left*) og præteritum progressiv (fx *was leaving*) er temporale **eller** aspektuelle, for begge domæner er af afgørende betydning for valget af disse former. Så når jeg i det følgende behandler 'tempusystemet' i engelsk, er der tale om non-monadiske former med komplekse kategoriale tilhørsforhold, men med et stærkt temporalt tilhørsforhold til hinanden der medfører at valget af den enkelte form blandt andet (men ofte ikke kun) afhænger af temporale modsætninger.

2. Analysens udgangspunkt

En række forskere har behandlet forskellen mellem *will* og BE *going to* efterfulgt af infinitiv, bl.a. Binnick 1971 og 1972, Haegeman 1989, Joos 1964, Leech 1987, Nicolle 1997, Palmer 1984, Quirk et al. 1985, Scmrecsanyi 2003 og Wekker 1976. De to former er tæt nok i betydning til at der er et meget stort overlap i anvendelsen af dem, og til at stilistiske, kontekstuelle og regionale faktorer får mulighed for at påvirke deres distribution. Således har Scmrecsanyi (2003) påvist at *will* og *shall*⁴ overordnet set er mere frekvente end BE *going to* (navnlig i skriftsproget), at BE *going to* er hyppigere i uformelt sprog end i formelt sprog, og at denne form også er hyppigere i amerikansk engelsk end i britisk engelsk (navnlig i uformel sprogbrug). Hertil kommer at en række mere specifikke faktorer påvirker valget mellem de to former. Eksempelvis øger negation den regionale forskel: BE *not going to* (fx *isn't going to*) er klart fremherskende i USA, mens *will not / won't* er helt dominerende i Storbritannien. I syntaktisk afhængige kontekster generelt, og mere specifikt i betingelsesledsætninger, er der en klar tendens til at vælge BE *going to*, mens der omvendt i syntaktisk uafhængige kontekster og betingelseshovedsætninger er præference for *will*. Endelig har Scmrecsanyi vist at også en sætnings længde og kompleksitet kan spille ind til fordel for BE *going to*.

Hvad angår de semantiske forskelle mellem de to former, hersker der en vis uenighed. Joos betragter BE *going to* som "a completely colorless 'future tense' way of speaking" (Joos 1964: 22), men han er så også amerikaner, mens Leech (1987: 57), der er englænder, betragter *will* som "the nearest approximation to a 'neutral' or 'colourless' future" – en vurdering der ikke helt overraskende gentages af Quirk et al. (1985: 213). Leech medgiver dog at BE *going to* ofte er "almost as close to a neutral 'future tense' as *will/shall*" (1987: 61). Hvor tæt de to former er på hinanden uden at være helt identiske fremgår af følgende eksempelpar:

(10a) They **will be** present at the reception.

(10b) They **are going to be** present at the reception.

4. I det følgende vil jeg undlade at komme ind på *shall*, der som variant af *will* i 1. person singularis og pluralis viger meget kraftigt for *will*, se Bache & Davidsen-Nielsen 1997: 291.

(11a) He **will give** her a very difficult time.

(11b) He **is going to give** her a very difficult time.

Som Bache (*under udarbejdelse*) anfører, giver begge former modtageren en instruks om at rette opmærksomheden fra det deiktiske udgangspunkt, nemlig taleøjeblikket, mod en fremtidig proces ('look ahead'). Men mens *BE going to* fremstiller denne fremtidige proces som noget der sker i naturlig forlængelse af nuet (fx som resultat af en nutidig plan eller som subjektets nuværende intention),⁵ så fremstiller *will* den fremtidige proces som den talendes nutidige forventning eller forudsigtelse, hvis visse betingelser opfyldes. Selv om begge former således angiver fremtiden med en bundethed til nutiden, er *BE going to* i en tættere relation hertil. Denne forskel kommer meget tydeligt til udtryk i eksempler som *She is going to have a baby / She will have a baby* (jf. Davidsen-Nielsen 1990: 119), hvor det første eksempel, men ikke det andet, angiver graviditet i taleøjeblikket.

Wekker (1976: 123ff.) fremlægger en detaljeret redegørelse for forskellene mellem de to former og kommer bl.a. ind på Binnicks (1971) påpegning af at der kan være noget ufuldstændigt over udsagn med *will*, hvorimod udsagn med *BE going to* uden problemer kan stå alene, sml.:

(12a) The rock **will fall**.

(12b) The rock **is going to fall**.

I a-eksemplet savner man en eksplicitering af hvilke forhold eller betingelser der skal opfyldes for at den fremtidige proces vil blive realiseret (fx *The rock'll fall if you pull the wedge out from under it*, jf. Wekker 1976: 127), mens b-eksemplet forudsætter at grundlaget for realiseringen af den fremtidige proces allerede er til stede i nuet.

Mit udgangspunkt for en drøftelse af de to formers status inden for det engelske tempussystem er herefter: a) de to former adskiller sig formelt fra morfologisk realiserede tempora; b) de fleste lingvister betragter

5. Det er det Leech kalder "FUTURE FULFILMENT OF THE PRESENT", der underinddeles i a) "future culmination of present intention" og b) "future culmination of present cause".

netop disse former som de mest brugte til at udtrykke fremtid; c) generelt formuleret profilerer de det semantiske domæne temporalitet på samme måde og indgår således i snævr konkurrence; d) det der motiverer valget af den ene frem for den anden, er ofte forholdsvis små semantiske nuancer og forskellige syntaktiske, stilistiske og regionale forhold.

3. Spørgsmålet om placering i det engelske tempussystem

Både *will* og BE *going to* har haft svært ved at blive integreret i det etablerede kategoriale samfund. Traditionelt er *will* lidt modstræbende blevet accepteret som en måde at udtrykke fremtid på, men er primært blevet betragtet som modalverbum og har derfor ikke opnået samme status som simpel præsens og simpel præteritum, der er morfologisk realiserede. Endvidere har der, både inden for lingvistikken og filosofien, været en heftig debat om hvorvidt fremtidig betydning er temporal eller modal, og om fremtidig betydning overhovedet kan undgå at være modal. Den absolut toneangivende traditionelle lingvist Otto Jespersen har sagt: "English has no real 'future tense'" (1931: 18.9(8)), en holdning der bl.a. er blevet støttet af Palmer 1984 og Quirk et al. 1985. En anden problematik i forbindelse med *will* er at den – på linie med modalverberne i øvrigt – har en 'datidsform', *would*, der betragtes som temporalt endnu mere marginal (sml. *may/might, can/could, shall/should*, hvor den afledte form ikke normalt udtrykker datid men et skærpet eller specialiseret modalt indhold). Dette skal jeg vende mere detaljeret tilbage til. Der har været undtagelser til den traditionelle holdning, bl.a. Wekker 1976 og Davidsen-Nielsen 1985, der fremlægger glimrende argumenter for anvendelsen af *will* som futurum, men uden at de eksplicit forholder sig til de beskrivelsesmæssige konsekvenser af de engelske verbalformers non-monadiske karakter. Samlet tegner der sig således et uafklaret billede af *will*'s status i tempussystemet. Men med en funktionel tilgang til 'choice relations' uden hang til positiv særbehandling af morfologisk realiserede former og med en eksplicit non-monadisk holdning til det sproglige inventar mener jeg at vejen er banet for en principiel afklaring af dette spørgsmål.

BE *going to* har med sin perifrastiske opbygning traditionelt lidt under samme fordom mod ikke-morfologisk realiserede former som *will* og er

ofte blevet henvist til den lille familie af særlige, idiomatiske udtryk for fremtid med BE *about to*, BE *on the point of* og BE *to*. Selv nyere lingvistisk behandling tøver med at klassificere BE *going to* som centralt medlem af tempuskategorien. Således skriver Haegeman (1989: 315):

One possible approach is to depart from Reichenbach's system and to treat all the constructions with *be going to* outside the tense system properly speaking and to treat it perhaps as some aspectual marker.

Wekker (1976: 13ff.) argumenterer for at "there is some syntactic-semantic evidence for claiming that the *will/shall* construction, not *be going to*, is the basic marker of futurity." (1976: 13). Og Scmrecsanyi (2003), der påviser den tætte forbindelse mellem *will* og BE *going to* og belyser de mange faktorer der påvirker det konkrete valg mellem dem, benævner BE *going to* som "semi-modal". Formen er formentlig opstået ved en grammatikaliseringsproces der har svækket GO som fuldverbum med konkret betydning og *to* som retningsangivende, som fx i *She was going to London*.

Inden for Systemisk Funktionel Grammatik (Halliday 1976; Halliday & Matthiessen 2004; Matthiessen 1983, 1984, 1996) betragtes både *will* og BE *going to* som medlemmer af tempussystemet, mens *would* er dømt ude. Modellen består af et simpelt grundsystem med tre valgmuligheder: nutid (*takes*), datid (*took*) og fremtid (*will take*). Det centrale såkaldte 'System I'⁶ omfatter 36 tempora, der opstår ved at afsenderen ikke blot kan nøjes med at vælge nutid, datid eller fremtid én gang, men gentagne gange og således kombinere de forskellige værdier på kryds og tværs, fx nutid + nutid (*is taking*), nutid + datid (*has taken*), nutid + datid + fremtid (*has been going to take*, osv.). Tempussystemet er således rekursivt. Det første (og potentielt eneste) valg kaldes primært, de øvrige valg kaldes sekundære. I nutid + datid (*has taken*) er nutid således primær tempus og datid sekundær tempus. At rekursiviteten ikke medfører et uendeligt antal tempora, skyldes at man opererer med

6. 'System I' består af alle finitte tempora der forefindes i ikke-projicerede sætninger, dvs. sætninger der ikke beskriver indholdet af tanke og tale (et eksempel på projektion er: *She said/believed that John liked chocolate*).

nogle “stop rules” der forhindrer visse kombinationer. Forskellen mellem *will* og *BE going to* i denne model er at *will* er en **primær fremtid** og at *BE going to* er en **sekundær fremtid**, altså en fremtid der vælges **efter** at der allerede er foretaget mindst ét valg fra grundsystemet. På linie med den sekundære fremtid er der også en sekundær datid (realiseret af en form af *HAVE* efterfulgt af perfektum participium) og en sekundær nutid (realiseret af en form af *BE* efterfulgt af præsens participium). Hallidays model er præget af funktionel frihed fra den traditionelle særstatus der tillægges morfologiske realisationer, og af ønsket om at have en rummelig tempuskategori der overflødiggør anvendelsen af andre kategorier som aspekt og fase, der ofte er brugt til beskrivelse af henholdsvis de progressive former og perfektumsformerne.⁷

Som alternativ til Halliday og Matthiessens model til beskrivelse af tempus i engelsk finder vi Harders funktionelle instruktionssemantiske beskrivelse af tempussystemet. Ligesom Halliday og Matthiessen opfatter Harder tempus som en seriel kategori der indebærer en række indbyrdes relaterede valgmuligheder. Men modsat den systemiske tilgang består Harders model af tre udtrykssyntaktiske valg i tæt samhørighed med den temporale indholdssyntaks. De tre valg er:

present/past (\pm future (\pm perfect))

Som det fremgår af notationen, har et valg skopus over eftersølgende valg. Denne model omfatter 8 tempora (present, past, present future, present perfect, present future perfect, past future, past perfect og past future perfect). Valg af {present} og {past} realiseres som bekendt morfologisk (*laugh(s)*) vs. *laughed*; *break(s)* vs. *broke*) og {+perfect} realiseres ved en form af *HAVE* efterfulgt af perfektum participium (*has/have/had laughed*; *has/have/had broken*). Det for denne artikel mest interessante er hvorledes {+future} realiseres. Harder inddrager her *will* som realisation af {present (+future)} (*will laugh*; *will break*) og *would* som realisation af {past (+future)} (*would laugh*; *would break*). Vælges {+perfect} efter {+future} bliver realisationen: *will/would have* efterfulgt af perfektum participium: *will/would have laughed*; *will/would have broken*). Harder tildeler

7. Detajleret kritik af Halliday og Matthiessens tilgang til tempus i engelsk forefindes i Bache 2004, 2005 og *under udarbejdelse*.

således ikke BE *going to* en plads i det centrale tempussystem. Omvendt inddrager han centralt *would* som en past future udtryksform.

Efterfølgende er Harders model blevet modificeret og udvidet med {±progressive} i Bache & Davidsen-Nielsen 1997, Bache 2000; 2004 og *under udarbejdelse*, således at den serielle række af valg ser således ud:

±past (±future (±perfect (±progressive)))

I denne tilretning af Harders model er realisationen af {+future} bevaret, og {+progressive} realiseres ved en form af BE efterfulgt af præsens participium. Kategorien omfatter herefter 16 tempora. Bache & Davidsen-Nielsen argumenterer på et formelt grundlag for at BE *going to* “has not become fully grammaticalized and can therefore only be classified as a semi-auxiliary” (1997: 292) – et synspunkt der dog næppe vinder tilslutning i en ren funktionel-lingvistisk sammenhæng. BE *going to* bliver således betragtet som en nyttig suppleringsform, men uden egentligt medlemskab af den centrale tempuskategori.

Mens der således er enighed mellem systemlingvisterne, Harder og Bache & Davidsen-Nielsen med hensyn til inddragelse af *will*, er der vidt forskellige opfattelser af hvilken status *would* og BE *going to* bør tillægges i det centrale tempussystem. I resten af denne artikel skal jeg fremlægge en række argumenter for at *would* – på trods af visse anvendelsesmæssige begrænsninger – bør have plads i det centrale system, og for at BE *going to* bør nøjes med at være en suppleringsform med særlige beføjelser. Denne argumentation vil bygge på såvel principielle betragtninger som empiri.

4. Hvorfor er det problematisk at indlemme BE *going to*?

Enhver beskrivelse af det engelske tempussystem må nødvendigvis forholde sig til både udtryk og indhold. Der kan være forskellige holdninger til om man skal tage udgangspunkt i formerne og forsøge at indkredse deres indhold (‘fra udtryk til indhold’), eller om man skal udrede de forskellige muligheder for at udtrykke relevante betydninger (‘fra indhold til udtryk’). Selv i den mest funktionalistisk orienterede tilgang til emnet, skal udtrykssiden naturligvis inddrages helt centralt.

Endvidere gælder det at nogle udtryk placerer sig mere centralt end andre i beskrivelsen (ved fx at blive anvendt hyppigt til at udtrykke relevante betydninger) og således kandiderer til at udgøre en central kategori, eller et centralt system. Det er formentlig ud fra den tankegang at Halliday og Matthiessen opstiller deres rekursive system med tre primære realisationer og tre sekundære realisationer, der muliggør 36 tempusformer i det centrale 'System I'. Der udvises her en vilje til at sammenkæde udtryk og indhold, og til at operere med et egentligt tempussystem med en afgrænsning på udtryksiden. Men mens *will* og *BE going to* er med i det gode selskab, er *would* sat uden for.

BE going to er ikke blot med i 'System I', men udgør en meget vigtig del, som påvist i Bache 2005. *BE going to* er med i hele 24 af de 36 tempora (fx *had been going to be taking*) og er dermed den næstmest anvendte tempusmarkør i Hallidays centrale system (kun overgået af 'secondary past', der ligeledes indgår i 24 tempora, men med to indplaceringer i 6 af dem, fx *has been going to have been taking*, hvorved den kommer op på i alt 30 indplaceringer). Det fremgår endvidere af Bache 2005 at der i de to store korpora, The British National Corpus og WordbanksOnline, på i alt ca. 157.000.000 ord, kun hyppigt findes eksempler på *BE going to* i de helt minimale konstruktioner med simpel præsens eller præteritum af *BE* (fx *is going to take*, *was going to take*). Hele 16 af de 36 tempora i 'System I' er ikke-eksisterende i de to korpora, og samtlige 16 indeholder *BE going to*. Det drejer sig eksempelvis om konstruktioner af følgende type:

has been going to have taken
will be going to have been taking
had been going to have been taking
will have been going to have been taking

Herudover er der kun meget sjældent eksempler af følgende type:

will be going to take
has been going to take
had been going to take
is going to have taken
is going to be taking
was going to be taking

Disse konstruktionstyper med BE *going to* udgør 6 af de 7 tempora i 'System I' der må betegnes som yderst sjældne (se Bache 2005).

Empirisk set er BE *going to* således en ganske stor belastning for 'System I'. Resultatet af at BE *going to* inddrages i dette system på en regelret måde, er en dramatisk overgenerering af tempora i forhold til egentlig sprogbrug.

Hvad angår de semantiske forhold, er forskellen mellem BE *going to* og *will* nok ofte for lille til at man kan argumentere for henholdsvis inklusion og eksklusion i forhold til det centrale tempussystem. Både BE *going to* og *will* kan indeholde større eller mindre grad af modalt indhold, afhængigt af kontekst; og spørgsmålet om hvilken af de to der potentielt er mest neutral eller ren, afhænger som vi har set, i vid udstrækning af om vi taler om britisk engelsk (*will*) eller amerikansk engelsk (BE *going to*). Men inden vi kommer ind på *would's* anvendelsesmæssige begrænsninger, er det interessant at notere sig at den ene af de to frekvente anvendelser af BE *going to*, nemlig datidsformen *was/were going to*, ofte bruges når den i fortiden fremtidige proces opfattes som noget der ikke nødvendigvis vil blive realiseret:

- (13) They **were going to be** present at the reception (but didn't make it).
- (14) She **was going to kiss** him (but then his girlfriend barged in).

I disse eksempler 'kalder' *was/were going to* næsten på et *but* Som 'past future' kan *was/were going to* således have en negativ orientering mod realiseringen af den fremtidige proces: Formen egner derfor sig ikke ubetinget godt til den primære opgave for en 'past future', nemlig at angive en proces der er fremtidig i forhold til en fortidig forankring.

5. Grunde til at indlemme *would*

Som det ofte anføres i beskrivelser af det engelske tempussystem, har *would* et tilsvarende problem, nemlig at det næsten aldrig bruges i almindelig daglig tale om en proces der er fremtidig i forhold til en fortidig forankring, og det er som regel det der har ledt til formens diskvalifikation som medlem af tempussystemet. *Would* kan til gengæld

bruges narrativt med instruks til modtageren om at 'se frem' til en senere proces i et narrativt handlingsforløb end den proces man er nået til (som typisk udtrykkes med *past*). Quirk et al. (1985: 218) betegner denne anvendelse af *would* som "rare" og henlægger den til "literary narrative style". Leech (1987: 108-9) supplerer med at sige at 'back-shifted' eller 'reported past future' er "many times more common than the direct future-in-the-past *would*". Quirk et al. (1985: 218) noterer dog omvendt at *would* sammen med *BE to* er de eneste udtryk der "can be considered genuine expressions of future-in-the-past meaning, in that they alone can be understood to guarantee the fulfilment of the happening in question", og *would* scorer således vigtige point i forhold til *BE going to*. Følgende eksempel fra en avisreportage er interessant i diskussionen om *would's* anvendelse som *past future*:

(15) As I left, [the ex-king] said he would see me at the prize giving the following night.

See him I certainly would. A frisson of excitement ran through the waterfront that afternoon when it was realised that the ex-King was part of the winning crew of the Tilos-Symi leg and would be called up to the stage by the Minister of the Aegean, Aristoteles Pavilides. (Journalist writing in *The Symi Visitor*, Issue 97, September 2005, p. 2).

Der er her to tilfælde af 'back-shifted' *past future would* (*he would see me ...*, *would be called up*), men det fremhævede eksempel synes brugt som normal *past future* (om end måske som ekko af en 'back-shifted' form).

Jeg mener at der samlet er en række forhold i forbindelse med anvendelsen af *would* der gør det attraktivt, trods begrænsningerne, at indlemme formen som medlem af det centrale tempussystem som foreslået i Harder 1996, Bache & Davidsen-Nielsen 1997 og Bache 2000, 2005.

5.1. Beskrivelsesmæssig adækvathed i forhold til sprogbrug

Som udgangspunkt er det værd at notere sig at hvis *would* integreres serielt som realisation af et primært valg af {+past} og et sekundært valg af {+future} i et non-rekursivt tempussystem, som anvist ovenfor, medfører dette ikke en automatisk overgenerering af tempora og belaster

således ikke den samlede tempusbeskrivelses adækvathed i forhold til egentlig sprogbrug. Af de 16 former i Bache & Davidsen-Nielsens system er de 14 meget frekvente i de to korpora jeg har undersøgt, og kun to er forholdsvis sjældne, nemlig present future perfect progressive (fx *will have been taking*) og past future perfect progressive (fx *would have been taking*) med henholdsvis 46 og 161 forekomster i de to korpora (jf. Bache 2005: 22). Det deskriptive fokus vil med denne model således kunne lægges funktionelt på faktorer der betinger de valg sprogbrugeren rent faktisk foretager, herunder dem som leder til *would* som realisation, snarere end på en række potentielle udtryksformer som aldrig eller sjældent anvendes.

5.2. Den narrative anvendelse af past future

Typisk bygges en fremstilling af et handlingsforløb op ved at der skabes et slags narrativt deiktisk zero: 'det sted man til enhver tid er kommet til i handlingsforløbet'. Dette zero bevæger sig potentielt fremad med hver ny proces, men kan også være udgangspunkt for nedslag andetsteds i fortællingen. Til opbygningen af handlingsforløbet anvendes på engelsk past som stilistisk helt umarkeret tempusform, og til reference til en tidligere proces anvendes past perfect:

- (16) Harper **paced** for several seconds around the wide table on which *sat* a scale model of the PODS satellite – a cylindrical prism with multiple antennae and lenses behind reflective shields. Gabrielle **sat** down, her dark eyes watching, waiting. The nausea in Harper's gut **reminded** him of how he **had felt** during the infamous press conference. He'd **put** on a lousy show that night, and everyone **had questioned** him about it. (Dan Brown, *Deception Point*, Pocket Books, 377-8; mine fremhævelser).

Som nævnt ovenfor kan past future *would* anvendes narrativt til omvendt at pege frem til et senere punkt i en fremstilling:

- (17) At sixteen, Eddie O'Hare was suspended somewhere between childhood and adulthood. In Eddie's opinion, there was no better beginning to *any* story that the first sentence of *The Mouse Crawling Between the Walls*: "Tom woke up, but Tim did not." In Ruth Cole's life as a writer – and she **would be** a better writer than her father,

in any way – she **would** always **envy** that sentence. And she **would** never **forget** the first time she heard it, which was long before she knew it was the first sentence of a famous book. (John Irving, *A Widow for One Year*, Ballatine Books, 13-14; mine fremhævelser).

- (18) As for Eddie's favorite book by Ted Cole, he removed it from his duffel bag and read it once more before the ferry landed. The story of *The Door in the Floor* **would** never **be** a favorite of Ruth's; her father had not told it to her, and it **would be** a few years before Ruth was old enough to read it for herself. She **would hate** it. (John Irving, *A Widow for One Year*, Ballatine Books, 47; mine fremhævelser).

Denne anvendelse af past future siges som sagt ofte at være "rare", men som det fremgår af ovenstående beskedne udpluk af et ret stort antal i blot en enkelt roman, er den ingenlunde påfaldende eller usædvanlig. Den er heller ikke begrænset til fiktion, men forefindes også faktisk brugt i historiske fremstillinger uden særligt formelt præg:

- (19) Easter Island's little civilization was one of the last to develop independently. The earliest of all was Sumer, in what is now southern Iraq. The Sumerians, whose own ethnic and linguistic stock is unclear, set a pattern that Semitic cultures and others in the Old World **would follow**. They came to exemplify both the best and worst of the civilized life ... (Ronald Wright, *A Short History of Progress*, The Text Publishing Company, 65; mine fremhævelser).

Som Quirk et al. anfører (1985: 218), udtrykker *would* en meget ren fremtidsbetydning idet den fremtidige proces altid bliver realiseret.⁸

Endelig skal det bemærkes at den narrative brug af past future har en parallel **present future** i tekster der helt eller delvis holdes i præsens:

8. Wekkers formodning om at past future *would* betyder 'was destined to' og således ikke er en ren past future (1976: 15) må skyldes datamæssig begrænsning til eksempler som *Twenty years later, Dick Whittington would be the richest man in London* (fra Leech 1971: 48). Grundlaget for at bruge den narrative past future synes blot at være at afsenderen er bekendt med det videre forløb og således kan inddrage modtageren i et 'look ahead'.

- (20) What is happening upstairs is something Howard **will hear** about later. (Malcolm Bradbury, *The History Man*, Arrow 93; mine fremhævelser).
- (21) ‘Do you like gardening?’ John Law asks, the unforeseen question catching her by surprise. She shrugs automatically.
‘I like gardens.’
He laughs, perhaps at her expense, but not as if the joke is unkind. Later she **will regret** not having laughed with him. ‘Not quite the same thing.’ (Tobias Hill, *The Cryptographer*, Faber and Faber, 45; mine fremhævelser).

Halliday og Matthiessen, der jo udelukker past future med *would*, accepterer uden videre sådanne parallelle udtryk som centralt temporale.

For mig at se, kræver en udelukkelse af past future *would* fra det centrale tempussystem en genre-betinget begrænsning af det sprog ens sprogbeskrivelse skal dække, hvilket ville være en højst ikke-funktionel tilgang til data.

5.3. Past future i projektion

Som anerkendt i mange tempusbeskrivelser forefindes past future med *would* i eksplicit eller implicit projektion (fx indirekte tale):

- (22) There **will be** another meeting soon
→ The dean said there **would be** another meeting soon
- (23) My commanding officer **will regard** that as cowardice
→ Peter said that his commanding officer **would regard** that as cowardice

Som det fremgår af disse eksempler er past future et resultat af hel neutral projektion af present future-verbaler. Past future forholder sig således til present future på samme måde som fx past til present, eller past perfect til past:

- (24) There is something wrong with Harry.
→ The dean said there **was** something wrong with Harry.

- (25) My commanding officer **sent** my best friend home.
 → Peter said that his commanding officer **had sent** his best friend home.

Det er deskriptivt formålstjenligt at beskrive tempusbrug i projektion som en mekanisme hvor projektion af én central tempus muliggør valget af en anden central tempus. I Halliday og Matthiessens model er dette hensigten med deres såkaldte 'System II', der siges at omfatte de tempora fra 'System I' der også forefindes i projektion. Men udelukkelsen af past future med *would* medfører en forpligtelse til at redegøre særskilt for en lang række tilfælde af neutral projektion af *will* (der jo anerkendes som central tempus). Omvendt muliggør en accept af past future *would* at valget af verbalform i projektion kan beskrives som en **kategori-intern** mekanisme, nemlig 'back-shifting' af {-past} til {+past} (uanset efterfølgende valg i systemet) og af {+past} til {+past (+perfect)} (jf. Bache & Davidsen-Nielsen 1997: 312f.).

5.4. Past future i betingelsessætninger

I såvel narrative tekster som projektion mere generelt ser vi tempusformer brugt med afvigende eller afledt funktion i forhold til en 'normal' anvendelse. Man kan anskue disse særlige tilfælde som **tekstuelle makrofunktioner** hvor det centrale tempusystem optræder som en nyttig kilde af former ('ressource') til dækning af de kommunikative behov. Det at stille betingelser er endnu en sådan tekstuel makrofunktion der naturligt rekrutterer tempora:

- (26) If you **close** the door, I **will tell** you my innermost secret.

Her anvendes present til at udtrykke betingelsen i betingelsesledsætningen, mens der – naturligt nok – bruges present future til den fremtidige handling som en opfyldelse af betingelsen vil udløse. Begge verbalformer har et fremtidigt indhold ('aheadness') (betingelsesledsætninger er formelt beslægtet med tidsledsætninger på det punkt; jf. *When you close the door, I will tell you my innermost secret*). Det kan formuleres på den måde at present sammenholdt med betingelsesmarkøren konjunktionen *if* i ledsætningen i grove træk svarer til present future i matrixsætningen, men der er et indbyrdes temporalt og kausalt forhold mellem de to processer: Den fremtidige proces i ledsætningen går forud for, og ud-

virker, den proces der udtrykkes i matrix. De to former udgør således et særligt par til udtryk for betingelser ('conditional pair').

Hvis tempus i betingelsesledsætningen ændres til past, men uden reference til fortid,⁹ udløser dette past future i matrix:

(27) If she **asked** him, he **would be** angry.

Her udgøres det særlige par af past og past future. Ligesom parret present + present future udtrykker dette par 'aheadness', men har herudover hypotetisk betydning med stærkere orientering mod ikke-realisation end mod realisation af processerne. Endelig kan tempus i betingelsesledsætningen ændres til past perfect, hvilket udløser past future perfect i matrix:

(28) If you **had told** them the truth, they **would all have rushed** out.

Igen ser vi regelmæssig pardannelse, men denne gang uden en instruks om at se frem i tid. Referencen er til fortiden ('world-before-now'), men med ikke-realisation af processerne ('counterfactuality'). De tre par optræder således:

conditional marker + present	⇒	present future
conditional marker + past	⇒	past future
conditional marker + past perfect	⇒	past future perfect

I en vis forstand er der tale om den omvendte forskydning af den der sker i forbindelse med projektion ('back-shifting'), altså en slags 'forward-shifting' idet {+future} fast tillægges det første valg i systemet ({-past} eller {+past}) og er modtagelig for senere valg (fx {+perfect}).

Ulempen ved at udelukke *would* fra tempussystemet, som Halliday og Matthiessen gør det, er at 'forward-shifting' i forbindelse med betingelsesledsætninger er en mekanisme der kun engang imellem vedrører tempus-

9. Der findes naturligvis betingelsesledsætninger hvor past har fortidig reference, fx *If you really saved her you deserve a medal*, men dette er uden betydning for min argumentation her.

kategorien (nemlig verbalformen i alle tre ledsætninger, men kun den tilsvarende verbalform i første pars matrix). Hvis man accepterer *would*, kan 'forward-shifting' beskrives udelt som et kategori-internt anliggende.

6. BE *going to* som afledt form

Afslutningsvis vil jeg fremføre et argument for den foreslåede organisering af det centrale tempussystem uden BE *going to* der vedrører selve denne forms opbygning. Meget atomistisk kan man sige at konstruktionen består af en finit form af BE + *going to* + infinitiv, hvorefter kun den finitte form af BE og infinitiven varierer morfosyntaktisk. Den overordnede konstruktions realisationspotentiale er bestemt af de mulige kombinationer af disse to variabelers realisationer. Når vi kigger nærmere på disse realisationer, kommer vi frem til et interessant resultat. For BE's vedkommende, følger realisationerne kombinationerne af tre af de fire valgmuligheder der ligger i den foreslåede organisering af det centrale tempussystem, nemlig {±past}, {±future} og {±perfect}, hvilket giver i alt 8 varianter: fx *is/was going to take, will/would be going to take, has/had been going to take, will/would have been going to take*. Men {±progressive} indgår ikke i det relevante sæt af valgmuligheder. Hvorfor ikke? Fordi der allerede er valgt {+progressive} for den konstruktion som BE indgår i med *going*. Vi kan således ikke sige **She was being going to make a speech* eller **They had been being going to swim across the river*. Med andre ord: Den finitte form af BE er styret af de **relevante** dele af det foreslåede system.

Vender vi os nu mod infinitiven, så viser det sig at alle de fire infinitiver der i øvrigt forekommer i engelsk, i princippet kan indgå i konstruktionen. De fire infinitiver er:

1.	the simple infinitive	(to) laugh
2.	the perfect infinitive	(to) have loved
3.	the progressive infinitive	(to) be running
4.	the perfect progressive infinitive	(to) have been singing

Disse infinitiver har en række anvendelser, som det fremgår af følgende eksempler: *She wanted him to laugh, Better to have loved and lost, than to have never loved at all, It is madness to be running the company like this, For her to have been singing in front of that crowd must have been a gruelling experience.*

Og så kan de som sagt alle indgå som komplement i konstruktionen BE *going to*. Vi kan således sige *was going to laugh*, og (med en vis velvilje over for Halliday og Matthiessen) kan vi også sige fx *was going to have loved*, *was going to be running* og *was going to have been singing*, etc.

De fire varianter af infinitiven kan beskrives som de mulige realisationer af to valgmuligheder {±perfect} og {±progressive}, der begge indgår i det foreslåede centrale system. Hvorfor lige de to valgmuligheder? Jo, fordi det netop er de to valgmuligheder i tempussystemet der mere generelt er relevante for non-finite former. Med andre ord: Konstruktioner med BE *going to* beskrives simplere og mere dækkende i Bache & Davidsen-Nielsens tempussystem end i Halliday & Matthiessens rekursive tempussystem. Vi kan konkludere at BE *going to* ikke blot er morfologisk tungere og således ikonisk mere markant end alle øvrige kandidater til det centrale tempussystem, men også produktionsmæssigt mere kompleks idet sprogbrugeren skal foretage (et eller flere) valg ad to omgange og ikke kun ad én, som ved de øvrige former.

Som påvist i Bache 2005 er mange af de i alt 32 potentielle former af BE *going to* + infinitiv sjældne eller ikke-eksisterende i de to korpora jeg har undersøgt. Blandt andet omfatter de 16 ikke-eksisterende tempora og 6 af de 7 meget sjældne i Halliday og Matthiessens centrale tempussystem. Herudover er der for fuldstændighedens skyld formerne *would be going to* og *would have been going to* efterfulgt af de forskellige infinitiver (altså former af BE *going to* som Halliday og Matthiessen ikke inkluderer i deres system og derfor er tvunget til at beskrive på anden vis). Men uanset diskrepansen mellem potentiel og egentlige sprogbrug, så er konklusionen at enhver potentiel realisation af denne konstruktion kan beskrives som naturligt afledt af det foreslåede alternativ til Halliday & Matthiessens model, idet begge de to variable elementer realiseres ved at foretage de relevante valg i dette system, og begge sæt af relevante valg er generelt motiverede og ikke blot ad hoc opstillet til beskrivelsen af konstruktionen.

7. Konklusion

Med udgangspunkt i faglitteraturens forholdsvis grundige beskrivelse af både *will* og BE *going to*, og forskellene mellem dem, har jeg med mit

indlæg argumenteret for at present future *will* og past future *would*, men ikke konkurrerende realisationer af BE *going to*, bør opfattes som integrerede i det centrale tempussystem i engelsk. Hermed gør jeg op med Halliday og Matthiessens tempusbeskrivelse, der omfatter *will* og BE *going to*, men ikke *would*. *Will* og *would* realiserer i den foreslåede alternative beskrivelse de to mulige realisationer af at vælge {+future} i det andet valg i en serie af fire valg ((±past (±future (±perfect (± progressive))))). Disse fire valg udgør tilsammen et system af non-monadiske former med komplekse kategoriale tilhørsforhold, men med et stærkt temporalt tilhørsforhold til hinanden der medfører at valget af den enkelte form blandt andet, men ofte ikke kun, afhænger af temporale modsætninger.

Den foreslåede integration af *would* har flere deskriptive fordele. Det muliggør en naturlig beskrivelse af de ikke helt usædvanlige tilfælde af *would* brugt om 'aheadness' i narrative kontekster og historiske betingelser og giver således tempuskategorien en bredere genremæssig applikation. Samtidig tillader integrationen af *would* at 'back-shifting' af former i forbindelse med projektion kan forklares som et kategori-internt anliggende, idet *would* fungerer som neutral projektion af present future *will* på samme måde som fx. past og past perfect fungerer som neutrale projektioner af henholdsvis present og past. For det tredje kan den typiske 'pardannelse' i visse betingelsessætninger (present + future; past + past future og past perfect + past future perfect) kun beskrives som et kategori-internt fænomen hvis *would* er integreret i systemet.

BE *going to* er et meget brugt og derfor vigtigt udtryk for fremtid i engelsk. Men dets mange potentielle realisationer er i egentlig sprogbrug mest begrænset til de helt simple hvor formen ofte udtrykker forholdsvis små nuanceforskelle i forhold til *will* i present future og på et vigtigt punkt supplerer *would* ved at kunne udtrykke past future i daglig, ikke-narrativ sprogbrug (om end med en vis orientering mod ikke-realisation af processen). Formen skal derfor indgå i enhver beskrivelse af tempus i engelsk, men bør betragtes som en suppleringsform. Denne tilgang støttes af formens formelle opbygning, der bedst beskrives ved hjælp af de relevante dele af det foreslåede centrale system. BE *going to* er således en afledt form.

Henvisninger:

- Bache, C. (1997). *The Study of Aspect, Tense and Action: Towards a Theory of the Semantics of Grammatical Categories*, 2nd revised edition. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, New York, Paris & Wien: Peter Lang.
- Bache, C. (2000). *Essentials of Mastering English*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Bache, C. (2002). On Categories in Linguistics, *Acta Linguistica Hafniensia* 34, 71-105.
- Bache, C. (2004). Tempus i Systemisk Funktionel Lingvistik: En kritisk gennemgang, i B. L. Jensen, I. Korzen & H. H. Müller (red.) *Ny Forskning i Grammatik* 11, Odense: Syddansk Universitetsforlag, 7-27.
- Bache, C. (2005). En empirisk undersøgelse af Hallidays tempuskategori, i K. Boye et al. (red.) *Ny Forskning i Grammatik* 12, Odense: Syddansk Universitetsforlag, 7-26.
- Bache, C. (*under udarbejdelse*). Tense and Aspect in Systemic Functional Linguistics.
- Bache, C. & N. Davidsen-Nielsen (1997). *Mastering English Grammar*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Binnick, R. I. (1971). *Will and Be Going To*. *Papers from the Seventh Regional Meeting*, Chicago Linguistic Society, 40-51.
- Binnick, R. I. (1972). *Will and Be Going To II*. *Papers from the Eighth Regional Meeting*, Chicago Linguistic Society, 40-51
- Close, R. A. (1988). The Future in English, i W.-D. Bald (red.) *Kernprobleme der englischen Grammatik*, Berlin: Langenscheidt-Longman, 51-66.
- Davidsen-Nielsen, N. (1985). Has English a Future, *Acta Linguistica Hafniensia* 21, 5-20.
- Davidsen-Nielsen, N. (1990). *Tense and Mood in English: a Comparison with Danish*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Haegeman, L. (1989). *Be going to and will: a pragmatic account*, *Journal of Linguistics* 25, 291-317.
- Halliday, M. A. K. (1976). The English Verbal Group, i G. R. Kress (red.) *System and Function in Language*, London: Oxford University Press, 136-158.
- Halliday, M. A. K. & C. M. I. M. Matthiessen (2004). *An Introduction to Functional Grammar (Third Edition)*. London, New York, Sydney & Auckland: Edward Arnold.
- Harder, P. (1996). *Functional Semantics. A Theory of Meaning, Structure and Tense in English*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.

- Jespersen, O. (1931). *A Modern English Grammar on Historical Principles. Part IV: Syntax. Third volume: Time and Tense*. London: Allen & Unwin.
- Joos, M. (1964). *The English Verb: Form and Meanings*. Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press.
- Leech, G. N. (1987). *Meaning and the English Verb (Second edition)*. Longman.
- Matthiessen, C. M. I. M. (1983). Choosing Primary Tense in English, *Studies in Language* 7(3), 369-429.
- Matthiessen, C. M. I. M. (1984). *Choosing Tense in English*. Information Sciences Institute Research Report, ISI/RR-84-143, University of Southern California.
- Matthiessen, C. M. I. M. (1996). Tense in English Seen through Systemic-Functional Theory, in M. Berry et al. (red.) *Meaning and Form: Systemic Functional Interpretations III*, Norwood, New Jersey: Ablex Publishing Corporation, 431-497.
- Nicolle, S. (1997). A relevance-theoretic account of *be going to*, *Journal of Linguistics* 33, 355-377.
- Palmer, F. R. (1984). *Grammar*. Pelican Books.
- Quirk, R. et al. (1985). *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London: Longman.
- Reichenbach, H. (1947). *Elements of Symbolic Logic*. London: Macmillan.
- Szmrecsanyi, B. (2003). BE GOING TO VERSUS WILL/SHALL, *Journal of English Linguistics* 31, 295-323.
- Wekker, H. C. (1976). *The Expression of Future Time in Contemporary British English*. Amsterdam, New York & Oxford: North-Holland.

Modus i spansk med særligt henblik på substantiviske sætninger

Helle Dam-Jensen og Lotte Dam

1. Indledning

De spanske verber bøjes i tempus, aspekt og modus. Hver af disse kategorier bærer en instruks om en bestemt dimension af den situation som et verbum i en sætning etablerer via sin semantiske betydning. Formålet med dette bidrag er at gøre rede for den betydningsdimension som modus bidrager med. Den foreslåede hypotese i artiklen afprøves i artiklen kun på de substantiviske ledsætninger (hvorfor imperativ er udeladt), men det skal understreges at den menes at kunne generaliseres til de øvrige sætningstyper.

Som bekendt, er modus på ingen måde nyt som emne for grammatiske diskussioner og beskrivelser, og når det tages op her, skyldes det at der stadigvæk er uafklarede punkter mht. hvordan man kan give en ensartet beskrivelse af moduskategorien.

2. Diskussion af tidligere bidrag til modusdiskussionen

Flere kendte spanske værker opererer med begreberne **virkelighed** og **uvirkelighed** for at skelne mellem indikativ og konjunktiv. Ifølge RAE (1973: 454) beskriver indikativ den objektive virkelighed, mens konjunktiv bruges om situationer der kun eksisterer i vores tanker. I lighed hermed argumenterer Gili Gaya (1994: 132) for at konjunktiv denoterer uvirkelige situationer, og dens betydning afhænger ifølge ham af en underordnet sætning overordnede verbum. Indikativ bruges om kendsgerninger der enten bekræftes eller benægtes. Ifølge Alarcos Llorach (1994: 152-155) bruges indikativ om situationer der ifølge afsender er virkelige, eller hvis virkelighed ikke kan betvivles. Konjunktiv betegner derimod fiktive situationer. Der er flere problemer forbundet med dikotomier af denne type. For det første står det ikke klart hvad

der egentlig menes med **virkelig** og **uvirkelig**. Hvis **virkelig** fx skal forstås som sandhedsbetinget i klassisk logisk forstand, kan følgende eksempel ikke siges at betegne noget virkeligt selv om det står i indikativ:

- (1) Anoche soñé que **vino** mi papá para vivir con nosotros.
(‘I nat drømte jeg at min far **kom**_{ind} og boede sammen med os.’)

Der findes også sætninger i konjunktiv hvor situationen må betegnes som virkelig, jf. fx følgende eksempel:

- (2) Me alegra que me **haga** esa pregunta.
(‘Det glæder mig at han **stiller**_{konj} mig det spørgsmål.’)

En dikotomi der er beslægtet med **virkelighed** vs. **uvirkelighed**, er **assertion** vs. **non-assertion**. Flere nyere arbejder om modus anvender denne dikotomi med reference til Borrego et al. (1985), der mener at konjunktiv ophæver en sætnings sandhedsværdi. Udover at eksempler som (2) ikke synes at være i overensstemmelse med at konjunktiv skulle ophæve en sætnings sandhedsværdi fordi ledsætningen jo netop kan siges at skabe en virkelig situation, synes selve termen *assertion* og begrebets anvendelse i en redegørelse for betydningen af underordnede sætninger problematisk.

At assertere noget betyder at hævde noget, dvs. at tillægge noget en sandhedsværdi. I det følgende argumenteres der for at assertion hører til på oversætningsniveau, og ikke på ledsætningsniveau. Ifølge Herslund & Korzen (1999: 2) er den afgørende forskel mellem para- og hypotakse at der i paratakse er tale om selvstændige illukotjoner, mens hypotakse integrerer en ledsætning under en overordnet illukotjon. Ifølge denne optik er der i (3) kun én assertion, mens der i (4) er to:

- (3) Hoy Pedro no ha llegado al trabajo porque le duele la cabeza.
(‘I dag er Pedro ikke kommet på arbejde fordi han har ondt i hovedet.’)
- (4) Hoy Pedro no ha llegado al trabajo, pues le duele la cabeza.
(‘I dag er Pedro ikke kommet på arbejdet, for han har ondt i hovedet.’)

I (3) hævder afsender én ting, nemlig indholdet af ledsætningen **som et hele**, mens han i (4) hævder to ting, dels indholdet af den første hovedsætning, og dels indholdet af den anden hovedsætning.

At ledsætningens indhold således "blot" bidrager til at skabe en assertion, og ikke i sig selv asserteres, kan underbygges ved en sammenligning mellem en hovedsætning hvor det direkte objekt udgøres af en ledsætning, og en hovedsætning hvor det direkte objekt udgøres af et nominalsyntaxme, her i form af et personligt objektspronomen:

(5) Pedro sabe que Juan está enamorado.
(‘Pedro ved at Juan er forelsket.’)

(6) Pedro lo sabe.
(‘Pedro ved det.’)

Semantisk kan de to sætninger siges at have samme sandhedsværdi idet (6) kan forstås som en pronominalisering af ledsætningen i (5) – og det ville virke ulogisk at der i det ene eksempel (5) skulle kunne tales om mere end én assertion, mens der i det andet (6) kun skulle være én blot fordi objektet er udfyldt af et pronomen. I stedet kan man sige at indholdet i ledsætningen er et semantisk bidrag til den illokutionære værdi i oversætningen, på samme måde som et syntagma, jf. (6).

Hoved- og ledsætningers opbygning kan forklares vha. Herslund (1997:70), der som Hare (jf. Lyons (1977: 749)) inddeler en ytring i tre komponenter: en neustisk, en tropisk og en frastisk komponent. Den neustiske komponent er afsenders "signatur", **jeg siger**, den tropiske er en veridiktion, **det er tilfældet**, og den frastiske er selve propositionen, dvs. en gengivelse af et sagsforhold. I en struktur bestående af en overordnet og en underordnet del lader det til at den underordnede, altså ledsætningen, mangler sin egen neustiske og tropiske komponent, nemlig de komponenter der tilsammen skaber en illokution, og således kun indeholder den frastiske, jf. Herslund & Korzen (1999: 9). Hhv. (7) og (7') og (8) og (8') (Dam & Dam-Jensen (2006: 7-8) tjener til illustration af de forskellige komponenter i en struktur der ikke er sammensat af en overordnet og en underordnet del, og af en der består af såvel en overordnet som en underordnet del:

- (7) La policía impide una manifestación.
(‘Politiet forhindrer en demonstration.’)
- (7’) Yo digo_(neustisk) es el caso_(tropisk) la policía impide una manifestación_(frastisk).
(‘Jeg siger det er tilfældet – politiet forhindrer en demonstration.’)
- (8) La banda terrorista indica (...) que este comportamiento ha sido “consciente y organizado”. (‘Terroristgruppen peger på at denne opførsel har været “bevidst og planlagt”’)
- (8’) La banda terrorista indica_(neustisk) es el caso_(tropisk) – este comportamiento ha sido “consciente y organizado”_(frastisk).
(‘Terroristgruppen peger på det er tilfældet – denne opførsel har været “bevidst og planlagt”.’)

Udover disse mere grundlæggende forhold skal det nævnes at talehandlingen i helsætningen i forbindelse med indikativ i en ledsætning ikke altid er assertion, jf. fx (9):

- (9) Os prometemos que esto no **volverá a ocurrir**.
(‘Vi lover jer at dette ikke **sker igen**_{ind}.’)

I (9) instruerer verbalet *PROMETER* om at situationen i ledsætningen skal forstås som en situation som subjektet på et givent tidspunkt i fremtiden vil udføre. Ifølge Searles talehandlingsteori (Searle (1969)) er her således tale om en kommissiv talehandling, og ikke en assertion.

Et yderligere problem i den traditionelle fremstilling af modus er anvendelsen af styringsbegrebet i en beskrivelse af modusforhold. Om følgende eksempel siges det traditionelt at verbet *QUERER* i hovedsætningen **styrer** modus, her konjunktiv, i ledsætningen:

- (10) Queremos que nos **vean** como los mejores.
(‘Vi ønsker at man **skal se**_{konj} os som de bedste.’)

Der er flere problematikker forbundet med denne hypotese. For det første tillader en del verber både indikativ og konjunktiv, dvs. dobbeltseleksion, jf. fx (11)-(12):

- (11) Se hizo hincapié en que todas las personas **tienen** derecho a la educación y a un trabajo. ('Man lagde vægt på at alle personer **har**_{ind} ret til uddannelse og til et arbejde.')
- (12) Se hace hincapié en que **haya** transparencia.
('Man lægger vægt på at der **skal være**_{konj} gennemsigtighed.')

Dvs. at styringsbegrebet ikke kan håndtere alle tilfælde og således ikke kan anvendes i en ensartet redegørelse for modus. Styringsbegrebet har desuden ingen forklaringsværdi som sådan, men kan bare fortælle at nogle verber kun kan forbindes med den ene modus.

I den forbindelse skal det også nævnes at konjunktiv ifølge Travis (2003: 48) kun bidrager med en betydning i forbindelse med de verber der kan forbindes med både indikativ og konjunktiv i ledsætningen. I forbindelse med fx *QUERER* mener hun ikke at konjunktiv bidrager med nogen betydning, men at modusen blot indikerer kongruens med verbets leksikalske betydning. Konsekvensen heraf er at konjunktiv i nogle kontekster lider betydningstab. I denne artikel hævdes det i stedet at der i disse tilfælde er tale om betydningskompatibilitet eller mangel på samme (fx er indikativ ikke kompatibel med *QUERER*) ud fra den antagelse at de to modi hver især altid bidrager med en (og samme) betydning. I andre tilfælde gør dette sig ikke gældende, og i så fald vil den betydning der etableres, være afhængig af det semantiske bidrag fra den pågældende modus. Dette vil blive uddybet i afsnit 4.

3. Hypotese

Som nævnt i indledningen, skaber de tre verbalkategorier tempus, aspekt og modus forskellige dimensioner af en situation. Inden for hver kategori har den talende forskellige valgmuligheder (fx indikativ, konjunktiv eller imperativ), således at en given situation præsenteres på en bestemt måde.

Fra et modtagersynspunkt er de forskellige verbalkategorier input til en fortolkningsproces. Overordnet set er artiklens hypotese at moduskategorien bærer information om faktualitet. Rammen om fortolkningen af en situation er ytringssituationen, dvs. den kommunikationssituation

som afsender og modtager befinder sig i. Faktualitetsbegrebet angår situationers relation til ytringssituationen. Hvis det forstås (enten blot på basis af det sproglige udtryk eller med inddragelse af information fra selve ytringssituationen) at en situation faktisk gør sig gældende, betegnes den som en **faktuel situation**. En faktuel situation forstås således som en situation der er lænket rumligt til ytringssituationen, enten således at den har fundet sted i fortiden, finder sted i nutiden, eller vil finde sted i fremtiden, i forhold til ytringstidspunktet. Dette illustreres ved (13):

- (13) Sabía que **podía** hacer grandes cosas.
 ('Jeg vidste at jeg **kunne**_{ind} udrette store ting.')

I dette eksempel forstås det at i relation til ytringssituationen var subjektet faktisk på et tidspunkt i fortiden i stand til at udrette store ting.

Situationer der ikke er faktuelle, kalder vi **hypotetiske situationer**. Disse defineres negativt i relation til faktuelle situationer idet de ikke er forankret i rum. Denne noget vide definition åbner for en vifte af forskellige, om end relaterede, fortolkninger. Den sproglige relation til oversætningen kan således udmøntes i forskellige betydninger, som fx at situationen skabt af ledsætningen kan forstås som ønskværdig, beordret, mulig eller som en virkning. I (14) forstås situationen etableret af ledsætningen som hypotetisk idet modtager allerede i konfrontation med verbet *esperar*, der jo angiver en ønskværdig situation, er klar over at der ikke er tale om en situation der er lænket rumligt til ytringssituationen.

- (14) Espero que **vaya** bien.
 ('Jeg håber det **går**_{konj} godt'.)

En væsentlig grammatisk forskel mellem ledsætningen i (13) og ledsætningen i (14), er at verbalet i førstnævnte står i indikativ, mens det står i konjunktiv i sidstnævnte. I relation til den semantiske distinktion etableret ovenfor ville det mest enkle system naturligvis være at den ene modus tog sig af at fremstille situationer som faktuelle, og den anden situationer som hypotetiske, men så enkelt er det ikke, jf. tidligere nævnte (2), der som (14) står i konjunktiv, men hvor man i modsætning til i

denne forstår en faktisk situation. Der tegner sig altså et billede af at situationer udtrykt i indikativ har en faktisk læsning, mens situationer udtrykt i konjunktiv enten forstås som faktuelle eller som hypotetiske. Det er artiklens overordnede hypotese at indikativ giver en instruks om at situationen skabt af verbalet og dets argumenter skal forstås som faktisk, og at konjunktiv giver en instruks om at situationen ikke **nødvendigvis** skal forstås som faktisk. Dvs. at konjunktiv anses for neutral mht. faktualitet; og om den forstås på den ene eller anden måde, afhænger af konteksten.

Det antages generelt at konjunktiv i spansk er markeret, mens indikativ er umarkeret (jf. Bosque (1990: 29)), men vores analyse viser at det – for så vidt kompletivsætninger angår – forholder sig omvendt: det er indikativen, som entydigt signalerer det faktuelle, der er markeret, mens den umarkerede konjunktiv ikke siger om indholdet skal forstås som faktisk eller hypotetisk. Følgende minimale sætningspar viser dette:

(15) No sabía que **veníás**.
(‘Jeg vidste ikke at du **kom_{ind.}**’)

(16) No sabía que **vinieras**.
(‘Jeg vidste ikke at du **kom_{konj.}**’)

Begge modi bruges om faktuelle situationer, men indikativ markerer at der er tale om en faktisk situation.

4. Analyse

Det er ikke altid muligt inden for sætningen at afgøre om et verbum i konjunktiv etablerer en faktisk eller en hypotetisk situation. Mens situationen i ledsætningen i (15) entydigt forstås som faktisk, kan (16) i sig selv have begge læsninger. I (2) viser det overordnede verbum, *ALEGRAR*, at situationen skabt af ledsætningen skal forstås som faktisk. Dette verbum er med Kiparskys og Kiparskys (1971: 348-349) betegnelsen et faktivt verbum, dvs. et verbum der indebærer en præsupposition om at indholdet i ledsætningen er sandt. I modsætning hertil indebærer verbet *ESPERAR* i (14) at der ikke kan være tale om noget faktisk.

Udover at have en mere upræcis betydning mht. faktualitet er konjunktiv upræcis mht. den hypotetiske betydning. Da hypotetiske situationer blot har betydning af at en situation ikke skal forstås som lænket i rum, ligger det ikke på forhånd fast hvilken mere specifik form for hypotetisk betydning der er tale om, sml. fx (14), (17) og (18):

- (17) Me dijeron que no **contactara** a otros especialistas.
 ('De sagde til mig at jeg ikke **kontaktede**_{KONJ} andre specialister.'
 'De sagde til mig at jeg ikke skulle kontakte andre specialister.')
- (18) Esto causó que **perdiéramos** algunos días en los updates del sitio web.
 ('Dette forårsagede at vi **mistede**_{KONJ} nogle dage i opdateringen af websiden').

Det hypotetiske i (14) består i at der "blot" er tale om et håb om at situationen udtrykt i ledsætningen bliver en realitet, hvorved den så ikke kan være faktuel. I forbindelse med de kommunikative verber som *DECIR* i (17) er en faktuel læsning kun mulig med indikativ, og i mødet med konjunktiv søger modtager en hypotetisk læsning og når frem til **ordre**. I (18) er der tale om en kausal sammenhæng mellem hoved- og ledsætning idet verbet *CAUSAR* er et såkaldt bevirkeverbum. Dette indebærer at situationen i ledsætningen ikke som sådan er lænket rumligt til ytringssituationen hvorved den er hypotetisk, og det har da ingen betydning at situationen i sætningen faktisk fandt sted.

Det er altså konteksten der hjælper modtager til at afgøre for det første om der er tale om en faktuel eller hypotetisk læsning i forbindelse med konjunktiv, og, for det andet, hvis læsningen ikke er faktuel, hvilken mere konkret betydning det hypotetiske består i.

En konsekvens af den foreslåede hypotese er at forholdet mellem en oversætning og en ledsætning i konjunktiv kan karakteriseres som tættere end når ledsætningen optræder i indikativ fordi oversætningen har betydning for den konkrete fortolkning (jf. også Herslund & Korzen (1999: 135)). Dette kommer også til udtryk i forbindelse med temporalitet i den forstand at konjunktiv ikke skelner mellem imperfektum og konditionalis og kun i helt specifikke kontekster mellem præsens og

futurum.¹ Konjunktiv frembyder således ikke den samme temporale differentiering som indikativ. Med andre ord afhænger den temporale dimension af betydningen af en situation i en ledsætning i konjunktiv i højere grad af oversætningen.

Faktualitetsbegrebet synes også at kunne forklare hvorfor udtryk for kommunikation og perception (fx *DECIR* (*at sigt*), *CREER* (*at tro*), *OPINAR* (*at mene*), *SABER* (*at vide*) og *NOTAR* (*at mærke*)) som udgangspunkt efterfølges af en ledsætning i indikativ hvis de er ubenægtede, og oftest af konjunktiv hvis de er benægtede, jf. (19) og (20):

- (19) Creía que esto le **pasaba** solamente a él.
(‘Han troede at dette kun **skete**_{ind} for ham.’)
- (20) No creía que esto le **pasara** solamente a él.
(‘Han troede ikke at dette kun **skete**_{konj} for ham.’)

Med indikativ fremstilles situationen i ledsætningen som faktisk, men når verbet i oversætningen benægtes, kan situationen opfattes som hypotetisk fordi afsender netop ikke mener at situationen udtrykt i ledsætningen har været en realitet, hvilket forklarer konjunktivbrugen i (20). Perceptionsverberne åbner dog i nogle personer og tider mulighed for at anvende indikativ:

- (21) No creía que esto le **pasaba** solamente a él.
(‘Han troede ikke at dette kun **skete**_{ind} for ham.’)

Modtager får fra indikativ en instruks om at situationen i ledsætningen skal forstås som faktisk. Dette giver fortolkningen at afsender på et tidspunkt i fortiden (i forhold til ytringstidspunktet) ikke troede at situationen i ledsætningen var en realitet, men at det siden hen viste sig at den var det. At *CREER* er et semiassertivt verbum på linje med fx *PARECER* (*at synes*) og *IMAGINARSE* (*at forestille sig*) og således principielt ikke kan angive sikkerhed for at noget er faktisk, er ikke problematisk. Ved brugen af verber af denne type antager den talende jo at en given

1. Futurum konjunktiv eksisterer formelt, men er ikke en levende form i det spanske sprog. Den optræder visse steder i juridisk sprogbrug.

situation er/har været/vil blive faktuel, og fremstiller den naturligvis som sådan.

Som det fremgår, bygger denne artikel på den antagelse at en afsender vha. sproglige kodninger udsender instrukser, som en modtager indtager i en fortolkningsproces, hvori den konkrete kontekst også er en ingrediens. På baggrund af denne processering når modtager frem til en betydning. Betydning ses således som et mentalt resultat af en kognitiv proces. En del af denne tankegang er at den situation som et verbum etablerer, sker som en mental repræsentation hos modtager. I afsnit 2 blev det nævnt at eksempler som (1) med *SOÑAR* (*at drømme*) ikke synes at passe ind i virkelighedsbegrebet. Hvis man tager som udgangspunkt at den situation der ifølge hypotesen i denne artikel skal forstås som faktuel, blot findes i en mental repræsentation, er det helt uden betydning om der er tale om drøm eller virkelighed, og der er således sprogligt set ikke noget modsætningsforhold mellem det virkelige og en forestillet verden.

Indtil videre har eksemplerne været med komplette sætninger, men også spørgesætningerne udgør en del af de substantiviske sætninger. Som allerede nævnt, bidrager over verbet med den neustiske og tropiske komponent, mens ledsætningen bidrager med den frastiske. Dette kan i forbindelse med spørgesætninger illustreres ved følgende eksempel:

- (22) *Todavía no se sabe si se televisará la final de copa*: ...
 ('Man ved endnu ikke om cupfinalen **vil blive tv-transmitteret**_{ind}.')
- (22') *Todavía no se sabe* _(neustisk) *si es el caso o no* _(tropisk) *– se televisará la final de copa* _(frastisk). ('Man ved endnu ikke om det er tilfældet eller ej – cupfinalen vil blive tv-transmitteret.')

Ifølge Herslund & Korzen (1999: 179) forklarer den dobbelte udfyldning af den tropiske komponent hvorfor spørgesætninger med *si* (i fransk) ikke har nogen modal alternation mellem indikativ og konjunktiv. I komplette sætninger indgår ledsætningens indhold i oververbets illokution, mens dette ikke er tilfældet i spørgesætninger med *si*. Den spørgende ledsætnings uasserterede indhold præsenteres allerede som

et alternativ som ikke kan afgøres ("er det tilfældet eller ej?") og har derfor ikke brug for nogen yderligere modal differentiering.

Hvis en spørgende ledsætning i stedet for *si* indledes af et spørgende pronomen, er der ikke tale om et alternativ; i stedet kan man sige at sætningen indeholder en udfyldt variabel, nemlig det spørgende pronomen:

(23) *Todavía no se sabe quién **resultará** vencedor.*
 ('Man ved endnu ikke hvem der **bliver**_{ind} vinderen.')

(23') *Todavía no se sabe _(neutisk) si $X_1 \dots$ o \dots X_n _(tropisk) **resultará** vencedor _(frastisk).*

('Man ved endnu ikke om det er $X_1 \dots$ eller \dots X_n der bliver vinderen.

Dvs. at der er tale om en variant af ovenstående forklaring for ledsætningen indledt af *si*; i forbindelse med spørgende pronomen kan svaret heller ikke afklares inden for sætningen.

Forklaringen på at det er indikativ og ikke konjunktiv, der i reglen er at finde i disse sætninger, synes at kunne findes i det forhold at i og med at der med *si* eller et spørgende pronomen opstilles forskellige muligheder, er der tale om noget faktisk.

I spansk er indikativ også det hyppigste i spørgesætninger, men konjunktiv er faktisk ikke helt sjælden i forbindelse med *si*:

(24) *Pero sinceramente, no sé si **haya cometido** el delito o no, pero que me cae mal.*
 ('Jeg ved ikke om han **har begået**_{konj} forbrydelsen eller ej, men jeg kan ikke lide ham.')

I sådanne eksempler synes der ikke at være en egentlig spørgende betydning; det synes ikke relevant for afsender i dette eksempel at finde ud af om "det er tilfældet eller ej". Dette har at gøre med informationsdistribution.

5. Informationsdistribution

Når situationer skabt af et verbum i såvel indikativ som i konjunktiv kan læses som faktuelle, opstår naturligvis spørgsmålet **Hvad er formålet med at bruge konjunktiv om situationer der skal forstås som faktuelle når der allerede findes en modus der har som formål at udtrykke dette?** Svaret på dette spørgsmål synes at skulle søges i begrebet **informationsværdi**.

Begrebet **information** defineres her i henhold til Lambrecht (1996) som 'ny viden' – det man allerede ved, er ikke information. Ifølge Gregory (2001: 101) bruger spansk modus som en indikator for informationsværdi, og siger (p. 100) at indikativ som primær funktion har at give information. Dette kan (25) være et eksempel på:

- (25) Es cierto que el hombre **pisó** la luna
(‘Det er sandt at mennesket **betrådte**_{ind} månen’)

I dette eksempel skaber verbet i indikativ, *pisó*, en faktuel situation. Det er situationen *el hombre pisó la luna* som modtager ønsker at transmittere til modtager. Antagelsen stemmer overens med Herslund & Korzen (1999: 93), ifølge hvem en oversætning, når den optræder sammen med en substantivisk ledsætning, generelt set ikke bidrager med ret megen information, udover de tidligere nævnte neustiske og tropiske komponenter. I (25) synes *es cierto* betydningsmæssigt nærmest redundant.

I forbindelse med konjunktiv er det derimod ikke entydigt hvor informationen befinder sig. Hvis man sammenligner (2) med (17) og (18), ses det at informationen i (2) skal findes i oversætningen, mens den i (17) og (18) skal findes i ledsætningen. (2) er som tidligere nævnt karakteriseret ved at verbet er faktisk, mens dette ikke er tilfældet i de to øvrige. Der tegner sig således et billede af at når konjunktiv bruges hvor situationen læses som faktisk og dermed implicerer præsupposition, skal informationen søges i oversætningen.

Derimod synes det i forbindelse med de kommunikative verber at være tilfældet at informationen skal søges i ledsætningen, uanset modus, sml. (17) og (26):

- (26) Mi esposa me dijo que **estaban** bien.
 ('Min kone sagde til mig at de **havde**_{ind} det godt.')

Netop fordi disse verber har som formål at kommunikere noget, er det naturligvis det som kommunikeres, som er informationen. Med andre ord kan kommunikationsverberne (jf. Herslund & Korzen (1999: 188)) karakteriseres som en leksikalisering af den neustiske komponent.

Som tidligere nævnt, kan kommunikations- og perceptionsverber forbindes med såvel indikativ som konjunktiv, sml. (19)-(21). Ifølge hypotesen om informationsdistribution befinder informationen sig i (19) og (21) i ledsætningen, mens den i (20) findes i hovedsætningen.

Almindeligvis siges det at kommunikations- og perceptionsverber kun efterfølges af en ledsætning i konjunktiv hvis de er benægtede. Mejías-Bicandi (1998: 945) illustrerer med følgende eksempler at dette ikke holder stik:

- (27) Pocos trabajadores creen que **haya** que ir a la huelga.
 ('Kun få arbejdere tror at man **skal**_{konj} gå i strejke.')
- (28) Sólo Pedro cree que **haya** que ir a la huelga.
 ('Kun Pedro tror at man **skal**_{konj} gå i strejke.')

I disse eksempler forstås situationerne i ledsætningerne som kendte, og det bliver således situationen i hovedsætningerne der er informationen. Dette ses ved brugen af konjunktiv. Det er hhv. *pocos* og *sólo* der giver mulighed for konjunktiv; når man siger "kun (få) tror", tager man udgangspunkt i at der kunne have været flere der troede man skulle strejke, dvs. strejken har allerede været nævnt og kan ikke udgøre information.

Følgende eks. (29) kan ses som en modsætning til (25) i den forstand at det overordnede verbalsyntagma er erstattet med et verbalsyntagma med den modsatte betydning:

- (29) Es mentira que el hombre **pisara** la luna
 ('Det er løgn at mennesket **betrådte**_{konj} månen')

Her er modus konjunktiv, og det giver næppe mening at det skulle være ledsætningens indhold der skulle være informationen som i (25).

Som allerede nævnt, forekommer der i spørgende sætninger indledt af *si* ikke helt sjældent konjunktiv selv om indikativ synes mere almindelig. Vi så i (24) et eksempel på at der så ikke synes at være tale om et egentlig spørgsmål som afsender ønsker svar på og ikke finder relevant. I eksemplet forstås det netop at det er ligegyldigt om den omtalte person har begået forbrydelsen eller ej, afsender kan i alle tilfælde ikke lide ham. Dvs. her er tale om noget faktisk (han har begået forbrydelsen eller også har han ikke), men dette er ikke informationen, derfor konjunktiv.

6. Konklusion

Som nævnt i indledningen, er modus et meget komplekst område. Konjunktiv og indikativ optræder i alle sætningstyper, og der er mange sproglige faktorer der spiller ind i forklaringen af konkrete eksempler. Formålet med denne artikel har været at afprøve en modushypotese i et begrænset udsnit af de sproglige konstruktioner som modusproblematikken vedrører, nemlig substantiviske ledsætninger. Denne hypotese har faktualitetsbegrebet som omdrejningspunkt. Ifølge den primære hypotese skal indikativs semantiske betydning forstås som en instruks til modtager om at en situation skal forstås som faktisk, mens konjunktivs semantiske betydning er en instruks om at en situation ikke **nødvendigvis** skal forstås som faktisk, den kan også forstås som hvad der kan kaldes hypotetisk. Det er den konkrete kontekst der afgør læsningen. Den sekundære hypotese har at gøre med informationsdistribution. Når et sprog har flere muligheder for at udtrykke den samme betydning, her faktualitet, eksisterer der i reglen en grund hertil. Det antages her at denne grund relaterer sig til begrebet informationsstruktur. Det antages at indikativ, der så angiver at noget skal forstås som faktisk, i en substantivisk ledsætning angiver at her skal informationen søges, mens konjunktiv om noget faktisk angiver at informationen skal søges et andet sted, nemlig i den overordnede sætning.

Det skal slutteligt nævnes at det at konjunktiv så at sige har neutral betydning i forhold til faktualitet, gør at den har en meget bred betyd-

ning. Et muligt kritikpunkt af hypotesen kunne derfor være at dens betydning er så generel at der kunne sættes spørgsmålstegn ved dens operationalitet.

Henvisninger

- Alarcos Llorach, E. (1994). *Gramática de la lengua española*. Madrid: Espasa Calpe.
- Borrego, J. A., J. G. Asencio & E. Prieto (1987). *El subjuntivo: valores y usos*. Madrid: Sociedad General Española de Librería.
- Bosque, I. (1990). Las bases gramaticales de la alternancia modal. Repaso y balance, i I. Bosque (red.) *Indicativo y subjuntivo*, Madrid: Taurus Universitaria, 13-65.
- Dam-Jensen, H. & L. Dam: El modo en español: El caso de las oraciones subordinadas. Paper fra *VII Congreso de Lingüística General*, Barcelona, 18.-21. april, 2006.
- Dummett, M. (1991). *Frege and other philosophers*. Oxford: Clarendon Press.
- Fauconnier, G. (1994). *Mental spaces*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Frege, G. (1977). Logical Investigations. P. T. Geach (red.). Oxford: Basil Blackwell.
- Gregory, A. E. (2001). A cognitive map of indicative and subjunctive mood use in Spanish, *Pragmatics and Cognition* 9-1, 99-133.
- Herslund, M. (red.). (1997). *Det franske sprog: Kapitel 1. Grundlag*. København: Handelshøjskolen i København.
- Herslund, M. & H. Korzen (red.). (1999). *Det franske sprog: Kapitel VIII, 1. Den komplekse prædikation 1*. København: Handelshøjskolen i København.
- Kiparsky, P. & C. Kiparsky (1971). Fact, i D. Steinberg & L. A. Jakobovits (red) *Semantics. An interdisciplinary reader in philosophy, linguistics and psychology*, 345-369.
- Lambrecht, K. (1996). *Information structure and sentence form: topic, focus and the mental representation of discourse referents*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mejías-Bicandi, E. (1998). Pragmatic presupposition and old information in the use of the subjunctive, *Hispania: a journal devoted to the interests of the teaching of Spanish and Portuguese* 81, 941-948.

- Pérez Saldanya, M. (1999). El modo en las subordinadas relativas y adverbiales, i I. Bosque & V. Demonte (red.) *Gramática descriptiva de la lengua española*, Madrid: Espasa Calpe, 3253-3322.
- Real Academia Española (1993). *Esbozo de una nueva gramática de la lengua española*. Madrid: Espasa Calpe.
- Ridruejo, E. (1999). Modo y modalidad. El modo en las subordinadas sustantivas, i I. Bosque & V. Demonte (red.) *Gramática descriptiva de la lengua española*, Madrid: Espasa Calpe, 3209-3252.
- Searle, J.R. (1969). *Speech acts, an essay in the philosophy of language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Talmy, L. (2000): *Toward a Cognitive Semantics. Vol. 1: Concept Structuring Systems*. Cambridge: The MIT Press.
- Thrane, T. (1983). On the Universality of AUX, *Acta Linguistica Hafniensia* 18-2, 154-200.
- Thrane, T. (1997). Understanding Semantics, i C. Bache & A. Klinge (red) *Sounds, Structures and Senses. Essays Presented to Niels Davidsen-Nielsen on the Occasion of his Sixtieth Birthday*, 235-250.
- Thrane, T. (2004). Hvorfor er sproget så svært at forstå når det er så let at forstå?, i V. Engerer (red.) *Form og betydning. Bidrag til syntaks-semantik-interface i sprog og grammatik. Tidsskrift for Sprogforskning* 2-2, 37-70.
- Travis, C. (2003). The semantics of the Spanish subjunctive: Its use in the natural semantic metalanguage, *Cognitive Linguistics* 14-1, 47-69.

To konkurrerende generaliserende konstruktioner på spansk

Susana S. Fernández

1. Indledning

Denne artikel har til formål at diskutere to generaliserende konstruktioner på spansk, der ofte betragtes som ækvivalente. Det drejer som om brugen af 2. person ental i generaliserende kontekster (hvor den 2. person ikke refererer direkte til lytteren, se eksempel (1)) samt brugen af det ubestemte pronomen *uno* ligeledes med generaliserende reference, som i eksempel (2).

- (1) Entonces llega el sábado y el domingo y no **podés llamar** a la gente para decirle que vengan justo el sábado porque tienen otros compromisos. (BAIRES: 128, 11)
(‘Så kommer lørdag og søndag, og **du kan ikke ringe** til folk og invitere dem netop om lørdagen, fordi de allerede har planer.’)
- (2) ... porque cuando **se prepara uno** para la vejez, hay que tener siempre una afición que sea fácilmente practicable. (MADRID: 168, 1)
(‘... for, når **man gør sig klar** til alderdommen, skal man få sig en hobby, som er nem at udøve.’)

Disse to konstruktioner omtales oftest i grammatiske beskrivelser som **upersonlige eller generiske**¹; men jeg foretrækker at kalde dem **generaliserende**. For det første er definitionen af begreberne **upersonlig** og **generisk** efter min mening temmelig uklar, da ordene bruges med flere forskellige betydninger (for en diskussion heraf se Kwon 2003 eller Fernández 2007). For det andet beskriver betegnelsen **generaliserende**

1. I den generative tradition bruger man desuden begreberne *quasi-universal* og *arbitrært subjekt*. (Hernanz 1990, Miguel Aparicio 1992)

serende klart, hvad der foregår: Disse to konstruktioner indikerer, at verbalhandlingen er ikke-specifik og gentagende, og at den gælder alle – hvem som helst –, som kan befinde sig i situationen.

Hvad angår *tú*-konstruktionen, påpeger flere forfattere, at den kræver det, de kalder “generiske aktivatorer” (*activadores de genericidad*), såsom imperfektive tempora og generiske adverbialer (Hernanz 1990, Miguel Aparicio 1992, Jensen 2002). Min opfattelse er derimod, at den eneste begrænsning på konstruktionens anvendelse er, at der ikke må være elementer, som direkte peger på en specifik situation.²

Idéen til denne analyse stammer fra mit tidligere arbejde (Fernández 2007 og Fernández under udgivelse) om evidentielle værdier i fire generaliserende konstruktioner, nemlig de to ovennævnte samt de generaliserende *se*- og 3. person flertal konstruktioner (se eksempler (3) og (4)).

- (3) Es hora de decir ya bien alto que la apatía, la falta de inquietud, la frivolidad, el egoísmo, todo eso de que **se acusa** a nuestra juventud, no lo son por ella misma sino por quienes no han sabido moldearla. (USOS: 216, 26)
 (‘Det er på tide at sige højt og tydeligt, at den apati, mangel på interesse, frivolitet, egoisme og alt det, **man beskylder** vores unge for, ikke er deres skyld, men skyldes dem, som ikke har været i stand til at forme de unge.’)
- (4) **Dicen** que el novio no quiere, **dicen** que a ella no le importa, que se está bordando un traje blanco como el de una novia. (USOS: 37,10)
 (‘**De siger**, at kæresten ikke vil, **de siger**, at hun er ligeglad, at hun er i gang med at brodere en hvid kjole, der ligner en brudekjole.’)

I Fernández (2007) og Fernández (under udgivelse) foreslår jeg, at de fire konstruktioner adskiller sig fra hinanden mht. evidentiell værdi. *Se-*

2. Bolinger (1979) og Kitagawa & Lehrer (1990) argumenterer også, at imperfektiv tempus ikke er et krav.

konstruktionen udviser objektiv evidentialitet (informationskilden er ikke selve taleren med sin egen erfaring, men derimod hearsay, sociale normer eller anden form for indirekte erfaring), mens de resterende tre konstruktioner deler en subjektiv evidential værdi (de bygger på talerens personlige erfaring) (se figur 1).

Subjektiv evidentialitet	Objektiv evidentialitet
<i>Uno</i>	S _e -konstruktion
<i>Tú/vos</i> ³	
3. person flertal	

Figur 1: Evidentialitet i spanske generaliserende konstruktioner.

Af de tre subjektivt evidentielle konstruktioner adskiller konstruktionen med 3. person flertal sig fra de andre i og med, at dens generalisering er mindre omfattende, da både taleren og lytteren er ekskluderet. Det jeg mangler at forklare, og som jeg vil beskæftige mig med i nærværende artikel, er forskellen mellem *uno*- og *tú*-konstruktionerne.

Analysen består af en teoretisk og en empirisk del. Den empiriske analyse bygger på en sammenligning af to mundtlige korpora. Det ene er publiceret af Esgueva & Cantarero i 1981, og det andet har jeg selv indsamlet i 2006.

2. En diakronisk gennemgang

Den generaliserende *tú*-konstruktion på spansk betragtes generelt som et relativt nyt fænomen i sproget. Fornemmelsen af, at denne anvendelse af 2. person er en sen udvikling, forstærkes sandsynligvis på grund af, at spanske grammatikere nævner fænomenet for første gang i 1989 (Hidalgo Navarro 1996). Det var Seco, som i sin *Gramática esencial del español* lagde mærke til en ny udvikling:

-
3. I mit arbejde om evidentialitet inddrog jeg empirisk materiale fra både Argentina (hvor pronomenet *vos* anvendes til 2. person ental) og andre spansk-talende steder, hvor *tú* er normen. I nærværende analyse begrænser materialet sig til Spanien, og derfor refererer jeg i resten af artiklen til 2. person ental konstruktionen som *tú*-konstruktionen.

En el uso coloquial de hoy, el valor impersonal de *uno* es asumido frecuentemente por el pronombre personal *tú* y la forma *tú* del verbo: vas por la calle tan tranquilo y te cortan el paso. (Seco 1989:163)

I citatet fremgår, at den generaliserende anvendelse af *tú* betragtes som ny og ækvivalent med *uno*.

Hidalgo Navarro (1996) påstår, at den manglende opmærksomhed på konstruktionen i tidligere grammatikbøger ikke skyldes, at konstruktionen ikke eksisterede, men at spansk grammatik udelukkende var baseret på analyser af det skriftlige, litterære sprog. Som bekendt hører fænomenet primært til talesproget.

I dette afsnit vil jeg lave en kort gennemgang af den historiske udvikling af de forskellige generaliserende konstruktioner på spansk for at afklare, hvordan de er opstået, og hvordan de relaterer sig til hinanden.

1.1. Generaliserende *ome/hombre*

Det første generaliserende udtryk, som sproghistorikerne beskriver i forhold til spansk, er – som i de andre romanske sprog og i de germanske sprog – substantivet *ome/hombre* (*mand*). Udtrykket blev brugt op til det 15.-16. århundrede (den såkaldte spanske guldalder) som ubestemt, generaliserende “pronomen”:

- (5) El comienzo de la salud es conocer **hombre** la dolencia del enfermo (*La Celestina*, Rojas, F. 1499)
(‘For at kunne begynde at helbrede, skal **man(d)** kende patientens sygdom’)
- (6) debe **ome** aver mui grand seso en ell lidiar (*Crónica General*, 1541)
(‘**Man(d)** skal vise stor omtanke, når man fører sag’)

Man brugte også *persona*, men kun i negative sætninger:

- (7) Quitóse la venda, reconoció el lugar donde la dejaron, miró a todas partes, no vio a **persona** (*La fuerza de la sangre*, Cervantes, M. 1613)

(‘Hun fjernede bindet fra øjnene, undersøgte det sted, hvor hun var blevet efterladt, kiggede alle vegne, så ikke (et) menneske’)

Lapesa (1980: 402) hævder, at anvendelsen af *ome/hombre* i løbet af det 17. århundrede gradvist begrænsede sig til rustikt og plebejisk sprog for derefter at forsvinde. Grunden hertil er ifølge Lapesa spredningen af de upersonlige *se* og *uno*, som menes at være opstået samtidigt i det 15.-16. århundrede.

Lapesa forklarer ikke, hvorfor *ome/hombre* blev kasseret til fordel for de nye udtryk. Med tanke på analysen om evidentialitet kunne det være fristende at tro, at det nye system *se/uno* giver mulighed for at udtrykke flere nuancer; men forklaringen kan være mere banal, således som Bello (1847) foreslår. Han påpeger, at *hombre* for det meste blev anvendt som subjekt til infinitiver, hvor vi i dag ikke anfører et eksplicit subjekt (se eksempel (5)), som på moderne spansk simpelthen ville være *el comienzo de la salud es conocer la dolencia del enfermo.*). Det er en mulighed, at *ome/hombre*'s forsvinden fra den mest hyppige kontekst bidrog til konstruktionens totale forsvinden.

2.2. Uno's oprindelse

På latin var *unus* et adjektiv med en betydning magen til *aliquis* ('nogen') og med mulighed for substantivering. På romansk blev det desuden brugt som artikel.

Ifølge Ridruejo (1981) opstod den generiske betydning af *uno* (eksempel (8)) samtidig med den generiske betydning af nominale syntagmer med artiklen *un/una* (eksempel (9)), omkring det 15. århundrede. Tidligere havde de generiske syntagmer ingen artikel (som i (6)).

- (8) Quando **uno** va a la corte proveese de dineros. (*Menosprecio*, Fray Antonio de Guevara, 1539)
(‘Når **man** går i retten, tager **man** penge med.’)
- (9) Muchos días ha menester **un hombre** para aprender a ser virtuoso y muchos más para dexar de ser vicioso. (ibid.)
(‘Mange dage skal **en mand** bruge for at lære at være dydig og mange flere for at holde op med at være syndig.’)

I litteraturen relaterer man ofte anvendelsen af generaliserende *uno* til upersonligt *se*, da *uno* nødvendigvis erstatter det refleksive pronomen, når der optræder et pronominent verbum. Dette skyldes, at spansk ikke tillader dobbelt refleksiv:

(10) *Se se lava antes de comer → **Uno** se lava antes de comer.

I det korpus fra 1980'erne, som jeg analyserede i Fernández (2007), lagde jeg mærke til, at mange tilfælde af *uno* optrådte i forbindelse med pronomielle verber. Men *uno* bruges også med andre typer verber, og der er faktisk intet eksempel på *uno* med pronomielle verber i mit mundtlige korpus fra 2006 (se afsnit 4.1.).

2.3. Den generaliserende 2. person's oprindelse

I modsætning til den meget udbredte opfattelse af, at den generaliserende anvendelse af 2. person ental på spansk er af nyere dato, fastslår Hidalgo Navarro (1996), at den er dokumenteret allerede på vulgærlatin (eksempel (11)) og er nævnt i Väänänen's grammatik (Väänänen 1985). Han præsenterer desuden et eksempel fra Cervantes, se (12).

(11) **Putares** canem leporem persequi (*Itinerarium Egeriae*, 4. århundrede)
(‘Man skulle tro, at en hund forfulgte en hare.’)

(12) De los alguaciles dijo que no era mucho que tuviesen algunos enemigos, siendo su oficio, o **prenderte o sacarte la hacienda de casa o tenerte en la suya en guarda y comer a tu costa...** (Cervantes, M. *El licenciado Vidriera*, Clásicos Castellanos 36, Madrid 1957, 73)
(‘Om retsbetjente sagde han, at det ikke var mærkeligt, at de havde nogle fjender, da deres job var at **fange dig eller tage dit hus eller holde dig fanget i deres hus og spise på din bekostning...**’)

Men selvom konstruktionen har eksisteret i mange århundreder, er det ikke desto mindre rigtigt, at dens anvendelsesfrekvens er steget markant i de senere år, hvilket analysen af mit korpus vil vise i afsnit 4.2.1. (Se desuden Jensen 2007 for en lignende iagttagelse vedrørende dansk).

Kitagawa & Lehrer (1990: 753) finder, at den generaliserende anvendelse af 2. person er et udbredt fænomen på adskillige sprog. Det drejer sig om sprog, som har "små lukkede pronomielle systemer"⁴ (fx kinesisk, germanske og romanske sprog, hebraisk, hindi, arabisk), i modsætning til sprog som japansk og koreansk, der har "leksikalske personlige pronominer" og derfor ikke råder over en generaliserende 2. person. Dette faktum sammen med den tidlige opståen på latin taler efter min mening imod den almindelige opfattelse af, at den upersonlige 2. person har spredt sig fra engelsk til andre beslægtede sprog på grund af den store indflydelse, som det engelske sprog og den engelsktalende kultur har i dag i vestlige samfund. Den generaliserende anvendelse af 2. person er tilsyneladende en intern tendens i mange sprog. Engelsk indflydelse har, om noget, blot forstærket tendensen.

3. Sammenligning af *uno* og *tú*

Som nævnt ovenfor påstår man generelt, at konstruktioner med *uno* og *tú* er ombyttelige (har samme funktionelle værdi), og at *tú* overtager *unos* tidligere funktion. Samme påstand findes for engelsk og andre sprog (*one/you, on/tu, man/du* osv.). Jeg finder principielt, at en forskel i form følges af en forskel i funktion eller indhold, og dermed at *uno* og *tú* ikke er fuldt ækvivalente. I dette afsnit vil jeg beskrive, hvordan de to konstruktioner adskiller sig fra hinanden. En af de første, som argumenterede for en forskel mellem de to konstruktioner – specifikt vedrørende engelsk – var Bolinger (1979), og jeg starter derfor med hans teori.

3.1. *En invitation til fantasien*

Bolinger (1979) foreslår, at *you* indeholder en invitation til fantasien, som *one* mangler, og at de derfor ikke er ombyttelige. Han giver følgende eksempler:

(13a) Back in the pre-Cambrian **you couldn't** see the sun because of all the steam.⁵

4. Min oversættelse.

5. Desværre er alle Bolingers eksempler opdigtede, hvilket efter min mening begrænser deres pålidelighed.

(13b) *Back in the pre-Cambrian **they (one) couldn't see** the sun because of all the steam. (Bolinger 1979: 200)

Den nutidige *you* (lytteren) kan skifte synspunkt og imaginært placere sig selv som observatør i den fjerne fortid, men fordi der ikke levede mennesker dengang, kan *they* eller *one* ikke anvendes. Jeg er enig i Bolingers intuition om engelsk; men ingen af de to konstruktioner ville være anvendelige på spansk. I denne konkrete kontekst bør der efter min mening anvendes en objektiv evidentiell konstruktion med *se* – som ikke eksisterer på engelsk:

(13c) En el precámbrico, no **se podía ver** el sol a causa del vapor.

Dette viser, at man ikke kan foretage en direkte sammenligning af konstruktioner på forskellige sprog uden at betragte hele det paradigme, de indgår i på det enkelte sprog. Selvom *tú*- og *you*-mekanismen sandsynligvis er den samme, deler de to pronomener ikke nødvendigvis de samme kontekster. Kitagawa & Lehrer (1990) præsenterer også en række kontekster på engelsk, som heller ikke stemmer overens med spansk.

Ikke desto mindre er Bolingers generelle bemærkning relevant, også for spansk. Han mener, at *you* har en nutidighed, som er relateret til taleren og lytteren, og at konstruktionen virker upassende i kontekster, som taleren har svært ved at forestille sig selv i:

The deeper we go into impersonal *you*, the more personal it seems. If the reference is to a stage on which the speaker has trouble imagining himself, *you* is proportionally difficult – which is to say that *you* adopts the point of view of the speaker. (Bolinger 1979: 205)

Kwons (2003) analyse af konstruktionen på fransk er i overensstemmelse med Bolingers. Han påstår, at taleren med *tu*-konstruktioner inviterer lytteren til at træde ind på scenen og se sig selv i den situation, som taleren har oplevet. *Tu* refererer således til lytteren (pronomenet ændrer ikke reference), men i en imaginær situation. Den generaliserende effekt opstår ifølge Hidalgo Navarro (1996) ved, at lytteren betragtes

som en repræsentant for mennesker generelt (det eneste menneske som er til stede).

I *uno*-konstruktionen anvendes et ubestemt pronomen i 3. person, som pragmatisk refererer til taleren og derved ekspanderes til at gælde alle, takket være en ikke-specifik kontekst. Den pragmatiske reference til talerens erfaring opstår simpelthen pga. kontekstuel viden og pga. konstruktionens modsætning med *se* – som bruges i objektive kontekster. Med Laberge & Sankoffs ord:

The “indefinite agent” serves as a rather transparent guise for the speaker’s own experiences and opinions. (Laberge & Sankoff 1979: 429)

Jeg finder Kwons bemærkning om den uændrede reference i den generaliserende *tu* meget interessant, da den modsiger idéerne om upersonlighed, manglende deiktisk værdi og arbitrært subjekt (Vila 1987, Tolchinsky & Rosado 2005) samt tillader at betragte den personlige og den generaliserende anvendelse af *tú* som et kontinuum, hvilket er en mere naturlig tilgang fra et kognitivt synspunkt.

Hypotesen om, at fortolkningen af *tú* som personlig eller generaliserende ikke sker dikotomt, åbner mulighed for, at nogle eksempler kan være tvetydige – hvilket rent faktisk er tilfældet. Bolinger giver følgende eksempel, hvor taleren både “generaliserer og personaliserer på en gang”⁶ (Bolinger 1979: 207):

(14) How do you get from here to San Francisco? – If you want the best route, you take 280.

Mit eget korpus viser ligeledes nogle tvetydige eksempler⁷:

(15) A: A cualquiera en la calle **le preguntas** sobre un escritor español o inglés o da igual, ¿no? Se encoge de hombros. No sabe.

6. Min oversættelse.

7. En af mine informanter fortalte mig – efter afsluttet interview – en anekdote om tvetydighed. Han havde brugt en *tú*-konstruktion i en samtale, hvilket fik hans samtalepartner til at spørge: “Hvem? Mig?”. Hertil svarede min informant: “Nej, mig!”

E: ¿La gente no lee entonces te parece?

A: No

B: Se lee poquísimo

A: **Pregunta** sobre programas de cotilleo, de telenovelas

B: La gente lo sabe todo (Korpus 2006 – interview 1)

(‘A: Hvis du spørger én på gaden om en spansk forfatter eller en engelsk forfatter eller hvem som helst, ikke? De trækker på skuldrene. Ved ikke.

E: Folk læser altså ikke, tror du?

A: Nej.

B: Man læser meget lidt.

A: Spørg om sladderprogrammer, tv-serier.

B: Folk ved alt om dem.’)

For Bolinger (1979: 209) er den proces, som konstant fornyer forbindelsen mellem det personlige og det upersonlige, en **metafor**. Kwon (2003) taler om **transfert** (en forskydning), et fænomen som i øvrigt skulle være meget hyppigt på fransk i forbindelse med pronominer generelt. Med den generaliserende *tu* sker der en forskydning i tid og sted: Det handler om lytteren (den normale reference), bare i en anden situation.

Jeg tilslutter mig idéen om en forskydning. Taleren tager sin samtalepartner væk fra den nuværende situation til en imaginær situation, som genskabes med lytteren som protagonist. Denne genskabelse er med til at give situationen dens generelle værdi: Den sker igen og igen.

Nogle gange er det selve taleren, som træder ind på scenen og “opfører” situationen for lytteren ved at bruge *yo* (*jeg*). Den upersonlige *yo* er i litteraturen normalt beskrevet som mindre hyppig og begrænset til hypotetiske kontekster (Kitagawa & Lehrer 1990: 742), men min hypotese er, at dens anvendelse er steget på det sidste (i øvrigt også på dansk), og at den bruges i kontekster, hvor *tú* også er mulig. Mere om det i afsnit 4.2.2.

Der er efter min mening en anden konstruktion – også typisk for uformelle, mundtlige kontekster, men ikke begrænset hertil – som minder

om generaliserende *tú* med hensyn til at skabe en forskydning i tid og sted. Det drejer sig om **historisk præsens**, hvor taleren bringer en datidig situation til udsagnets tid og sted (dvs. til lytteren) ved at "lege" med den temporale reference. Man kan sige, at resultatet er det samme i begge konstruktioner: Man opnår en livlig og intim atmosfære, hvor lytteren føler sig involveret.

3.2. *Subjektivitet og intersubjektivitet*

I forrige afsnit blev det foreslået, at lytteren er i centrum ved anvendelsen af *tú*-konstruktionen, da han/ hun mere eller mindre ufrivilligt placeres som agent i en imaginær situation. Konstruktionen med *uno* mangler denne interpersonlige kvalitet. Hvis vi bruger Bermans (2004) terminologi om *discourse stance*⁸, kan man sige, at *uno* er afsenderorienteret, mens *tú* er modtagerorienteret. Selvom begge konstruktioner muligvis kan bruges i præcis de samme kontekster, er deres pragmatiske effekt forskellig.

Her kan vi muligvis finde nøglen til, hvorfor anvendelsen af *tú*-konstruktionen er eksploderet på det seneste i flere sprog.

Traugott (2005) præsenterer to diakroniske processer, som kan have relevans i forbindelse med emnet. Det drejer sig om *subjectification* og *intersubjectification*⁹, som defineres således:

Subjectification is the mechanism whereby meanings come over time to encode or externalise the speaker/writer's perspectives and attitudes as constrained by the communicative world of the speech event, rather than the so-called "real-world" characteristics of the event or situation referred to. (Traugott 2005: 126)

-
8. Begrebet omfatter tre relaterede aspekter: orientering (mod afsender, tekst eller modtager), attitude (epistemisk, deontisk, affektiv) og generalitet (i referencen og kvantificering). Fra dette synspunkt er *uno*-konstruktionen afsenderorienteret, affektiv og generel, mens *tú* er modtagerorienteret, affektiv og generel.
 9. De relateres naturligvis til de synkroniske begreber *subjectivity* og *intersubjectivity*, som bruges hyppigt i kognitiv lingvistik og går tilbage til Benveniste (1966). Desværre definerer ikke alle kognitivistere disse begreber på samme måde. For en udførlig diskussion heraf, se De Smet & Verstraete (2006).

Intersubjectification is a mechanism whereby meanings become more centred on the addressee. On this view intersubjectification is the semasiological process whereby meanings come over time to encode or externalise implications regarding SP/W's attention to the "self" of AD/R in both an epistemic and social sense. (Traugott 2005: 129-130)

Traugotts hypotese er, at udviklingen er ensrettet, og at den intersubjektive betydning er baseret på den subjektive:

Nonsubjective > subjective > intersubjective (ibid. s. 134)

Vi må således forvente en stigende intersubjektivering i sproget. Processen med subjektivering og intersubjektivering sker i Traugotts begrebsverden inden for det enkelte lingvistiske element, som ændrer karakter over tid, fx:

Objektiv > subjektiv > intersubjektiv
Let us ('allow us') > *let's* ('I propose') > *let's* ('mitigator/marker of "care-giver register"', fx i
Let's take our pills now, Roger.)

Processen kunne imidlertid lige så vel komme til udtryk i valget mellem konkurrerende konstruktioner, som adskiller sig fra hinanden i graden af intersubjektivitet, fx:

Objektiv > subjektiv > intersubjektiv
Hombre > *uno* > *tú*

Hvis denne formodning er korrekt, er det endnu et argument imod hypotesen om, at den stigende anvendelse af konstruktioner med generaliserende 2. person ental i mange sprog skyldes påvirkning fra engelsk¹⁰.

10. Et tredje argument imod hypotesens holdbarhed i en spansk kontekst er, at påvirkningen fra engelsk er meget mindre i spansktalende samfund end fx i det danske, bl.a. fordi spansk er et verdenssprog, og fordi oversættelse er særdeles udbredt – fra synkronisering i TV og biografier til faglitteratur på universitetet.

Det er svært, om ikke umuligt, at bevise formodningen, og under alle omstændigheder efterlader Traugotts teori et ubesvaret spørgsmål: Hvorfor sker der en stigende grad af subjektivering og intersubjektivering af sproget? I svaret på dette spørgsmål bevæger vi os muligvis uden for lingvistikens ramme, men mere herom i næste afsnit.

3.3. *Høflighed eller pres?*

Som nævnt bygger *tú*-konstruktionen på intersubjektivitet og sætter lytteren i centrum. Spørgsmålet er nu, hvilken effekt denne mekanisme har på lytteren. Eller sagt på en anden måde, hvad prøver taleren at opnå med konstruktionen?

Bolinger (1979) fortolker konstruktionen som en høflighedsmekanisme:

I believe that impersonal *you* is a courtesy device. It is a courteous way of inviting you to share a viewpoint. It is impersonal only in that the rationale for accepting it transcends us both: I have no right to assume that you will share with me what is not eminently shareable, namely a norm. (Bolinger 1979: 205)

Vila (1987) beskriver den derimod som en form for pres:

... el proceso de desfocalización que sufre esta persona gramatical, en el uso que se examina, pretende ejercer cierta presión sobre el que escucha: es un aviso para el oyente o receptor de que el hablante pretende más que informar; pretende aun convencer. (Vila 1987: 67)

I overensstemmelse hermed påstår Móccero (2002), at taleren forstærker sit eget image ved at kræve, at lytteren deler synspunktet. Laberge & Sankoff (1979) afviser ligeledes, at konstruktionen udtrykker beskedenhed:

In saying “you only have to take the bus to hear the bad language of the young people”, the speaker is not, however, being particularly modest”. Rather, she is claiming more weight for her assertion, phrasing it as verifiable by anybody. (Laberge & Sankoff 1979: 429)

Om konstruktionen fortolkes som høflig eller påtrængende er sikkert til en vis grad afhængigt af situationen: forholdet mellem taler og lytter, samtalens emne og karakter, konstruktionens hyppighed i én og samme samtale, lytterens sproglige følsomhed og smag osv.

Jeg hælder dog mod at se den som en ret "snu" mekanisme, der sætter lytteren i centrum for derved at fremhæve taleren selv. Pragmatisk set er det taleren og dennes synspunkter, som er i centrum, og lytteren bliver næsten mod sin vilje tvunget til at være enig. Her er efter min mening nøglen til konstruktionens stigende anvendelse. Samfundet er i stigende grad blevet individualiseret, og jeg'et hersker på mange måder over fællesskabet. Med *tú*-konstruktionen søger vi at skabe et fællesskab; men dette fællesskab skal i sidste ende tjene vores egne formål, nemlig at få vores synspunkter accepteret. Dette er i overensstemmelse med Traugotts påstand om stigende intersubjektivitet i sprog, hvis man husker, at hun påpeger, at intersubjektivitet er stærkt baseret på subjektivitet.

Samfundets individualisering kan også forklare den stigende anvendelse af den upersonlige *yo*, hvor man tager sig selv – jeg'et – som repræsentant for mennesker generelt (se afsnit 4.2.2.).

Jeg er klar over, at denne forklaring snarere er sociologisk end lingvistisk og derfor kan være utilfredsstillende for nogle. En forklaring baseret på mere traditionelle lingvistiske begreber dækker imidlertid ikke hele billedet. Når man arbejder med sprogbrug, bør man efter min opfattelse udvide sit fokus fra teksten til konteksten, i dette tilfælde den sociale kontekst.

4. Analyse af empirisk materiale

I dette afsnit præsenterer jeg en empirisk analyse baseret på mundtlige korpora, hvor jeg undersøger anvendelsen af de to diskuterede konstruktioner over tid.

4.1. Data

Den type undersøgelse, jeg har valgt at foretage, kaldes i sociolingvistikken en "real-time trend study" og består i en analyse af tekster af forskel-

lig dato med informanter på samme alder. Andre mulige metoder er at bruge de samme informanter over tid eller at analysere samtidige tekster med informanter fra forskellige generationer. Mit materiale består af:

- Interviews fra 1981 med seks spanske universitetsstuderende i 20erne. Samlet antal ord: 33.147 (Esgueva & Cantarero 1981: 45-148)
- Interviews fra 2006 med seks spanske universitetsstuderende i 20erne. Samlet antal ord: 33.673¹¹

Der er således ca. 30 år mellem de to korpora, hvilket gerne skulle give tid til mulige forandringer i sprogbrugen. Korpuset fra 2006 har jeg selv indsamlet ved at interviewe spanske Erasmus-studerende, som har været i Danmark et eller to semestre, men som ellers bor og læser i Spanien. For at opnå det bedst mulige grundlag for sammenligningen har jeg i størst muligt omfang valgt at genskabe den samme type spørgsmål, som blev stillet i Esgueva & Cantareros korpus. Det drejer sig om generelle spørgsmål, som har til formål at få informanter til at snakke om deres synspunkter og erfaringer med diverse hverdagsemner. Nogle eksempler på spørgsmål fra de to korpora:

1981:

- Hvad synes du om dit universitet? Og studieordningerne?
- Hvad synes du om den internationale situation?
- Hvad er din mening om den spanske kvinde og hendes stilling i samfundet?
- Hvad synes du om den måde, kvinderne klæder sig på i dag?
- Hvad er din mening om ægteskabet?
- Hvad laver du i din fritid?

2006:

- Hvad synes du om at være Erasmus-studerende i Danmark?
- Hvad synes du om de danske studerende og det danske universitet?
- Hvad laver filologer i Spanien, når de er færdige med at læse?

11. Der er tale om korpora af et relativt begrænset omfang, og det kunne være interessant på et senere tidspunkt at supplere undersøgelsen med flere data.

- Hvordan er de studerende, der vælger et privat universitet?
- Hvordan er livet i Spanien i dag?
- Hvad er din mening om spansk TV?

Jeg skal bemærke, at både i 1981 og i 2006 skabes der en flydende dialog mellem informant og interviewer, dvs. der er ikke tale om en lang rækkefølge af spørgsmål og svar. Informanterne ved i intet tilfælde, hvad intervieweren agter at analysere, før interviewet er afsluttet.

4.2. Resultater

En simpel optælling af forekomster af de to analyserede konstruktioner viser, at begge konstruktioner optræder mere hyppigt i 2006.

Antal forekomster	1981	2006
Uno	10	11
Tú	196	589

Tabel 1: Forekomst af *uno*- og *tú*-konstruktioner i 1981 og 2006.

Det fremgår af tabel 1, at forekomsten af *tú* vokser stærkt fra det ene korpus til det andet, mens forekomsten af *uno* er næsten uændret. Der er 3 gange så mange forekomster af *tú* i 2006 som i 1981. Hvor der i 1981 var 17 tilfælde af *tú* for hvert tilfælde af *uno*, er der i 2006 hele 53.

Som man kan se, optrådte *tú*-konstruktionen allerede i 1981 væsentligt hyppigere end *uno*-konstruktionen, og det selvom *tú*-konstruktionen som nævnt optrådte for første gang i en spansk grammatikbog så sent som i 1989. I 2006 er anvendelsen imidlertid eksploderet. Dataene viser ikke umiddelbart, at anvendelsen af *tú*-konstruktionen er steget på bekostning af *uno*, da der faktisk findes flere eksempler af *uno* i 2006 end i 1981. Men antallet af *uno*-konstruktioner er så lille, at det er svært at drage håndfaste konklusioner. I næste afsnit vil jeg præsentere nogle mere detaljerede iagttagelser om anvendelsen af de to konstruktioner i 2006-korpuset.

4.2.1. Nogle iagttagelser om *uno* og *tú* anno 2006

Alle informanter i 2006 er flittige brugere af *tú*-konstruktionen – men nogle anvender den klart mere end andre. Til sammenligning er der

to informanter fra 1981 som slet ikke anvender konstruktionen. Konstruktionen anvendes ofte i lange sekvenser som i (16) og (17):

- (16) Sólo de decir que **te tienes** que buscar tú la vida, que no **te conoce** nadie, que **tienes** como que constantemente explicar quién **eres**, porque nadie sabe quién **eres** ni **tienes** ese respaldo de que **tus** amigos estén aquí para decir pues y que **te vean comportarte** con ellos y vean cómo **eres**. (Korpus 2006 – interview 2)
 ('Bare at sige, at **du skal** klare dig selv, at ingen **kender dig**, at **du hele tiden skal** forklare, hvem **du er**, fordi ingen ved, hvem **du er**, og **du har** ikke den støtte, at **dine venner** er der, for at kunne sige... og at de andre ser, hvordan **du opfører dig** overfor dem og ser, hvordan **du er**.')
- (17) Sí, no se ponen de acuerdo qué va a dar cada uno algo así, y **estás aprendiendo** lo mismo todos los años que al fin y al cabo **acabas** la carrera, **sales** y no **has hecho** nada de periodismo, **sabes** muchas cosas de cultura general, lo cual está bien. (Korpus 2006 – interview 3)
 ('Ja, de kan ikke blive enige om, hvad de hver især skal undervise i, og **du lærer** det samme hvert år og i sidste ende **færdiggør du** studiet, **går ud** og **du har ikke lavet** noget journalistik, **du er** velorienteret om samfundsforhold, hvilket er fint.')

Med hensyn til *uno* er der tre informanter, som slet ikke bruger konstruktionen, og 9 ud af de 11 eksempler kommer fra den samme informant. De resterende to eksempler er interessante i og med, at informanterne starter med *uno*, men undervejs skifter til en anden generaliserende konstruktion (henholdsvis *tú* og *yo*):

- (18) Hice una de radio y me gustó, y creo que, ahora he hecho lo de la tele y también me ha gustado, ahora me falta, bueno me gustaría hacer algo de prensa y antes de decir si me gusta o no quiero probarlo **porque a uno, no te dan práctica** ahí, entonces no puedes saber si te gusta o no hasta que lo haces. (Korpus 2006 – interview 5)
 ('Jeg havde en praktikplads i radioen, og det kunne jeg godt lide, og jeg tror at, nu har jeg også været i TV, og det kunne jeg også

godt lide, nu mangler jeg, jeg kunne godt tænke mig at være på en avis, og før jeg siger, om jeg kan lide det eller ej, vil jeg gerne prøve det, fordi **man, de giver dig ikke praktikpladser der**, så du kan ikke vide, om du kan lide det eller ej, før du gør det.’)

- (19) ...es muy importante tener iniciativas en plan de bueno **pues uno, estoy aquí trabajando** de camarera y voy a escribir un guión y lo voy a mandar por ahí. (Korpus 2006 – interview 3)
 (‘... det er meget vigtigt at tage initiativer såsom, OK, **man, jeg arbejder** som servitrice, og jeg vil skrive et filmmanuskript, og jeg vil sende det af sted.’)¹²

Som nævnt ovenfor er det svært at konkludere fra mine data, om *uno* er ved at forsvinde på grund af *tú*. Det er klart, at konstruktionen med *uno* ikke har den samme vitalitet som *tú*-konstruktionen, men min foreløbige vurdering er, at *uno* stadig er produktiv i talesproget. Da jeg efter overstået optagelse spurgte mine informanter om deres mening om de to konstruktioner, kunne de ikke umiddelbart pege på en forskel, udover at nogle anså *uno* som mere formel. Deres vurdering var i øvrigt, at de bruger begge konstruktioner, hvilket ikke stemmer helt overens med de optagne data.

4.2.2. *Andre generaliserende konstruktioner i korpuset*

Der var i mit korpus andre tilfælde af generaliserende konstruktioner end de to, som jeg har diskuteret i denne artikel. Udover *se*-konstruktioner var der også forekomster af 1. og 3. person flertal konstruktioner, som har det tilfælles, at de er knap så generaliserende som *uno* og *tú*, da de altid ekskluderer en gruppe:

- (20) Humanidades es solamente sacar un 5 sobre 10 de selectividad. Pues **terminan** haciendo humanidades y luego en 2 años **se cambian**. A otra cosa y luego **estamos** los bichos raros que **somos** lo que hemos cogido humanidades. (Korpus 2006 – interview 1)
 (‘Humaniora kræver kun 5 ud af 10 i indgangseksamen. Så **de ender** med at læse Humaniora, og så **skifter de** efter to år. Til noget andet, og så **er der os** nørder, som har valgt Humaniora.’)

12. Informanten arbejder ikke selv som servitrice.

Mere interessant var efter min mening at opdage en række tilfælde – hele 83 – af den generaliserende 1. person ental, som var fuldstændig fraværende i 1981, og som nogle gange kombineres med *tú*:

(21) Pero es como que lo tienes que llevar todo planificado y todo hecho y todo perfecto y **tengo** que tener una mesa donde comer y un colchón donde dormir y una cocina donde cocinar. (Korpus 2006 – interview 2)

(‘Men det er som om, du skal have det hele planlagt og færdigt og perfekt og **jeg skal have** et bord at spise på og en madras at sove i og et køkken at lave mad i.’)

(22) – ¿Qué es un raza?

– Pues alguien que no da, que *yo tengo* mi dinero y **no doy** nada y si **me lo puedo** quedar el tuyo y tenemos fama no sé, de eso de raza, que no invitas a nada, que te quedas con todo el dinero. (Korpus 2006 – interview 5)

(‘– Hvad er en “raca”?’)

– Det er en person som ikke giver, som **jeg har mine penge** og **jeg giver ikke noget**, og hvis **jeg kan tage** dine penge, og vi har ry for at være det der, raza, for at du ikke inviterer til noget, at du beholder alle pengene.’)

Den stigende anvendelse af konstruktioner med 1. person og 2. person er efter min opfattelse udtryk for den samme underliggende udvikling, nemlig samfundets individualisering og det stigende fokus på jeg’et.

5. Konklusion

I denne artikel har jeg argumenteret for, at de to generaliserende konstruktioner på spansk *uno* og *tú*, som begge har en subjektiv evidentiell værdi, adskiller sig fra hinanden ved, at *tú*-konstruktionen har en klar intersubjektiv karakter, som *uno* mangler. Jeg har foreslået, at denne intersubjektivitet kan være nøglen til at forklare, hvorfor konstruktionens anvendelse er eksploderet i de sidste år både på spansk (som mit korpus tydeligt viser) og på andre sprog. Jeg har relateret udviklingen til den ligeledes stigende anvendelse af generaliserende 1. person ental (*yo*) og til samfundets stigende individualisering, som gør, at vi mere og mere sætter os selv i centrum. Jeg har fore-

slået, at det engelske sprogs indflydelse på konstruktionens stigende anvendelse begrænser sig til at forstærke en intern tendens i det spanske sprog og i mange andre sprog med et lukket pronomincelt system. Det forhold, at *tú*-konstruktionen har eksisteret på spansk i flere hundrede år og allerede i vulgær latin, styrker i mine øjne påstanden om, at konstruktionens stigende anvendelse ikke alene skyldes ekstern påvirkning.

Henvisninger

- Bello, A. (1847, 1945). *Gramática de la lengua castellana destinada al uso de los americanos*. Buenos Aires: Sopena.
- Benveniste, E. (1966). *Problemas de lingüística general*. México: Siglo XXI.
- Berman, R. (2004). Introduction: Developing discourse stance in different text types and language, *Journal of Pragmatics* 37.
- Bolinger, D. (1979). To catch a metaphor, *American Speech* 54 (3).
- De Smet, H. & J.-C. Verstracte (2006). Coming to terms with subjectivity, *Cognitive Linguistics* 17-3, 365-392.
- Fernández, S. (2007). *La voz pasiva en español: un análisis discursivo*. Frankfurt a.M.: Peter Lang.
- Fernández, S. (under udgivelse). Generalizaciones y evidencialidad en español, *Revue Romane*.
- Hernanz, M. L. (1990). En torno a los sujetos arbitrarios, la segunda persona del singular, i Demonte V. & B. Guarda Cuarón (red.) *Estudios de lingüística de España y México*. México: UNAM.
- Hidalgo Navarro, A. (1996). Sobre los mecanismos de impersonalización en la conversación coloquial: el tú impersonal. *E.L.U.A.*, 11.
- Jensen, M. H. (2002). La referencia en algunas expresiones impersonales – Diferentes lecturas de uno y la segunda persona del singular, *Romansk Forum* 16.
- Jensen, T. P. (2007). Generisk du – en igangværende forandring i dansk grammatik?, *Ny Forskning i Grammatik* 14, Odense: Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet.
- Kitakawa, C. & A. Lehrer (1990). Impersonal uses of personal pronouns, *Journal of Pragmatics* 14.
- Kwon, S. (2003). A propos du “tu indéfini” en français, Coloquio de París “Pronombres de segunda persona y formas de tratamiento en

- las lenguas de Europa” i http://cvc.cervantes.es/obref/coloquio_paris/ponencias/kwon.htm.
- Laberge, S. & G. Sankoff (1979). *Anything you can do, Syntax and Semantics, Volume 12: Discourse and Syntax*, London: Academic Press, 419-440
- Lapesa, R. (1980). *Historia de la lengua española*. Madrid: Gredos.
- Miguel Aparicio, E. (1992). *El aspecto en la sintaxis de español: perfectividad e impersonalidad*. Madrid: Ediciones de la Universidad Autónoma de Madrid.
- Móccero, M. L. (2002) Las selecciones pronominales como estrategias de cortesía, i D. Bravo (red.) *Actas del Primer Coloquio del Programa EDICE. La perspectiva etnocentrista de la cortesía: identidad sociocultural de las comunidades hispanohablantes*. Stockholm: Stockholms Universitet, 346-354.
- Ridruejo, E. (1981). *Uno en construcciones genéricas*, *Revista de Filología Española* 61:1/4.
- Seco, M. (1989). *Gramática esencial del español*. Madrid: Espasa-Calpe.
- Tolchinsky, L. & E. Rosado (2005) The effect of literacy, text type, and modality on the use of grammatical means for agency alternation in Spanish, *Journal of Pragmatics* 37, 209-237
- Traugott, E. (2005). From subjectification to intersubjectification, i R. Hickey (red.) *Motives for language change*. Cambridge: CUP.
- Vila, M. R. (1987). La segunda persona gramatical en función no deíctica, *Revista española de lingüística* 1, I.
- Väänänen, V. (1985). *Introducción al latín vulgar*. Gredos: Madrid.

Korpora

- Barrenechea, A. (1987). *El habla culta de la ciudad de Buenos Aires. Materiales para su estudio* (tomo 2), Buenos Aires, Instituto de Filología y Literatura Hispánicas »Dr. Amado Alonso« (BAIRES).
- Esgueva, M. & M. Cantarero (1981). *El habla culta de la ciudad de Madrid. Materiales para su estudio*, Madrid, CSIC (Miguel de Cervantes) (MADRID).
- Fernández, S. (2006). *6 entrevistas con estudiantes de intercambio españoles*. Ikke udgivet (KORPUS 2006).
- Martín Gaité, C. (1988). *Usos amorosos en la postguerra española*. Barcelona: Anagrama (USOS).

Den ubestemte artikels “indre logik”

Michael Herslund

Alle de vesteuropæiske sprog har ved siden af deres bestemte artikel også udviklet en såkaldt ubestemt artikel. Men hvor den bestemte artikel forekommer i såvel singularis som pluralis, indgår den ubestemte i forskellige “skæve” distributioner – fx er manglen af en ubestemt artikel i pluralis i mange sprog bemærkelsesværdig – som er blot et af indicierne på at bestemt og ubestemt artikel trods den grammatiske tradition ikke uden videre kan samles i en klasse (eller paradigme) under fællesbetegnelse ‘artikler’. Dette bidrag beskriver de forskellige distributioner af den ubestemte artikel i forskellige sprog og kommer på grundlag af det der her kaldes den ubestemte artikels “indre logik” – i store træk dens forhold til og interaktion med numeruskategorien og semantiske kategorier som homogen (masse, utællelig) over for heterogen (entitet, tællelig) – frem til en opstilling af tre klasser eller typer illustreret ved 1. dansk, engelsk og tysk, 2. moderne fransk og 3. oldfransk og spansk.

1. Fra talord til ubestemt artikel

I alle de sprog der har udviklet en ubestemt artikel, er udgangspunktet talordet ‘en’. Denne udvikling er et skoleeksempel på grammatikalisering for så vidt som den illustrerer både den semantiske afblegning (fra betydningen ‘ét og kun ét eksemplar’ til betydningen ‘et for modtager ukendt, nyt, eller et vilkårligt eksemplar’), den fonetiske reduktion (i dansk fx fra selvstændigt accentueret [ˈeːn] med langvokal til proklitisk [ən] med schwa-vokal) og fra frit leksikalsk valg til obligatorisk grammatisk brug.

En vigtig etape i den ubestemte artikels udvikling fra oprindelsen som talord kan illustreres med eksempler fra tidlige sprogrtrin, her oldfransk fra 13. århundrede, hvor den ubestemte artikel bruges til assertering af en forekomst af det substantivet denoterer, og derfor kun kender den specifikke (referentielle) betydning. Den står her over for nul-artikel eller ingen artikel når det drejer sig om den non-specifikke (ikke-refe-

rentielle) betydning, som i (1a) overfor (1b), jf. Goyens (1994), Carlier (2001) og Herslund (2002):

- (1a) Avez (vos) trouvé **une** bourse?
 ('Har De fundet en pung?' (Grund: Jeg har mistet en her))
- (1b) Avez (vos) **bourse** trouvée?
 ('Har De fundet en pung?' (Grund: De strør om Dem med penge))

Tilsvarende gælder for andre sprog hvor man kan iagttage en udvikling hen imod en egentlig ubestemt artikel som fx olditaliensk (Stark 2002) og bulgarsk (Guenchéva 1994). I sådanne sprog(trin) er det tvivlsomt om man kan tale om en egentlig, grammatikaliseret ubestemt artikel. Så udviklingen af det latinske talord *unum* 'én' til ubestemt artikel i de moderne romanske sprog kan illustreres ved nedenstående tre etaper:

(2)	Talord	Specifik	Non-Specifik
1. Latin	+	-	-
2. Oldfransk	+	+	-
3. Moderne fransk	+	+	+

hvor det kun er den tredje, hvor der er en "rigtig" ubestemt artikel, der vil blive behandlet her.

2. Tre slags ubestemt artikel

Selv om den i (2) skitserede udvikling er fælles for alle de vesteuropæiske sprog, så optræder de forskellige sprogs ubestemte artikler dog i ganske forskellige mønstre. Og disse mønstre hænger nøje sammen med substantivernes semantik i de forskellige sprog og med artiklens oprindelse som talord. Ved udviklingen fra talord til ubestemt artikel kan man nemlig lægge vægten på dets mængdebetydning, på dets klassificerende betydning, eller man kan blande de to betydninger. Man kan derfor skelne tre forskellige mønstre eller systemer alt efter om den ubestemte artikel udvikler sig som en kvantor, som en klassifikator eller som en blanding af disse.

2.1. Ubestemt artikel som kvantor

Den ubestemte artikel fungerer som en kvantor i de germanske sprog som dansk, tysk og engelsk. I disse sprog er det karakteristisk at man ikke har

nogen artikel i pluralis, og der bruges ingen artikel ved utællelige substantiver (eller masseord), som jo heller ikke har nogen pluralisform:

(3)	Singularis	Pluralis
Tællelig (heterogen)	en bog ein Buch	bøg-er Büch-er
Utællelig (homogen)	sukker Zucker	

Disse forhold må hænge sammen. Og forklaringen ligger da også lige for: Selv om det i første omgang lyder paradoksalt, er sagen den at flertal er en måde at gøre tællelige substantiver utællelige på. Men dette bliver mere forståeligt hvis man i stedet for betegnelser som tællelig/utællelig taler om individord/masseord, eller de semantiske begreber der ligger under denne klassifikation, heterogen over for homogen: Et individord betegner en individualiseret størrelse, en entitet, som en cykel, hvis opdeling frembringer en heterogen samling af forskellige størrelser; et masseord derimod betegner en uindividualiserbar mængde som fx smør, hvis opdeling frembringer homogene masser af samme art som udgangspunktet. I dette perspektiv bliver det forståeligt at et pluralisord betegner noget homogent, for opdelingen af fx en samling cykler vil frembringe det samme igen; nemlig cykler. Semantisk kan man med Lyons (1977: 462) antage at individord rummer en semantisk komponent 'entitet', og det er denne komponent der kan tælles og kvantificeres. Et ord som *cykel* har altså det semantiske indhold [entitet – cykel], og syntagmet *en cykel* [1 entitet – cykel], mens et ord som *sukker* blot er [sukker] uden nogen komponent 'entitet', som en ubestemt artikel eller et pluralismorfem kan kvantificere. Og det bliver så også forståeligt hvorfor masseord ikke kan sættes i pluralis, lige som flertalsord ikke igen kan sættes i pluralis, jf. Langacker (1991: 77): Der er ikke nogen komponent 'entitet' at kvantificere. I disse sprog er der altså en leksikalsk distinktion mellem individord og masseord, og denne leksikalske skelnen gør rede for den ubestemte artikels distribution.

2.2. Ubestemt artikel som klassifikator

Det karakteristiske ved dette mønster, som man finder i moderne fransk, er at der ikke blot er to ubestemte artikler i singularis (såkaldt

ubestemt artikel *un* og delingsartikel *du*), der er også en ubestemt artikel i pluralis (*des*). Når man sammenholder dette med det faktum at alle substantiver har en pluralisform, peger alt på at vi har at gøre med et klassifikatorsystem. Det de ubestemte artikler nemlig gør, er at klassificere substantiverne som individ eller masse. Dette fremgår klart af at alle substantiver optræder med de to artikler, og først derved bliver klassificeret som enten individ eller masse: *un cheval – du cheval*. Og det må betyde at substantiverne ikke som i kvantorsystemet allerede leksikalsk er klassificerede. Moderne fransk opfører sig altså her som kinesisk og andre traditionelt erkendte klassifikatorsprog, jf. Allan (1977), som ifølge Lyons (1977: 460 ff.) netop er kendetegnet ved ikke at foretage nogen leksikalsk klassifikation. Et ubestemt substantiv klassificeres altså ved hjælp af en af de to ubestemte artikler. Hvor den "almindelige" ubestemte artikel klassificerer substantivet som et individ, en type eller en art – altså noget individualiseret eller heterogent – klassificerer den såkaldte delingsartikel substantivet som noget homogent, som så kan udtrykke forskellige nuancer:

(4)	Cela, c'est <i>du cheval</i> !	(‘Det er en rigtig hest!’)
	Ce soir, on mange <i>du cheval</i>.	(‘I aften skal vi have hest’)
	Il y a en elle <i>du cheval</i>.	(‘Hun er lidt hesteagtig’)
	Il y a dans sa famille	(‘Der er cirkusvogn og hest i
	de la roulotte et <i>du cheval</i>.	hans familie (dvs. zigøjner- og cirkuskonnotationer)’)

Som vi fandt ud af ovenfor, er pluralisord masseord, altså homogene. Og derfor er det ikke overraskende at pluralisartiklen er morfologisk opbygget som masseartiklen ("delingsartiklen") i singularis. Man kan derfor opstille det franske klassifikatorsystem på følgende måde:

(5)	Singularis	un livre un sucre	Entitet (heterogen)
		du livre du sucre	
	Pluralis	des livres des sucres	Masse (homogen)

Som sagt giver dette forskellige læsninger ved substantiver som synes at denotere entiteter. Her gives kun enkelte eksempler. Man kan se mange flere i Herslund (1998a, 1998b, 2004) og i Det franske sprog (Herslund, red. 1997, 1999):

- (6) « Tonnerre de Dieu ! cria Weiss, ils amènent **du canon** ! » ... les Bava-rois étaient en train de mettre en position une pièce, au coin de la place de l'Église (Zola *Débâcle* 265)
 ("For satan da! råbte Weiss, de kommer med **artilleri!**" ... bayerne var ved at bringe en kanon i stilling på hjørnet af kirkepladsen')

Selv om man naturligvis ikke så tit har brug for at præsentere levende væsener som homogene masser, så forekommer det faktisk. Ved animerede substantiver der denoterer dyr, fremkalder masseartiklen *du* ikke blot betydningen af dyrets kød (som utallige lærebøger ellers foreskriver det), men også en generel massebetydning, som også findes ved substantiver der denoterer mennesker, og som næsten kun kan gengives på dansk med den ligeledes masse-betydende pluralis:

- (7) « Il doit y avoir **du canard** en quantité ! » disait le substitut à M. Grandmaison en observant les terrains d'alentour (Simenon *Port* 46)
 ("Her må være masser af ænder!" sagde stedfortræderen til M. Grandmaison idet han betragtede området omkring dem')
 Eux qui venaient de casser allégrement **du prisonnier** révolté (Pennac *Marchande* 75)
 ('De der lige lystigt havde smadret oprørske fanger')

Samme substantiv med de to artikler i samme periode eller tekstsekvens illustrerer godt hvordan systemet fungerer:

- (8) il me semble qu'on peut reconnaître une certaine manière d'attaquer la première syllabe avec **une aspiration**, ou plutôt **de l'aspiration** (Cornulier *Etudes* 51)
 ('jeg synes man kan erkende en særlig måde at starte den første stavelse på med en aspiration eller snarere noget aspiration')
 Ou alors, c'était d'**un bien étrange bétail** qu'il s'agissait ! **Du**

bétail qui allait régulièrement au cinéma (Merlino *Jargonautes* 116)

(‘Eller også drejede det sig om et rimeligt mærkeligt kvæg! Kvæg som regelmæssigt gik I biografen’)

Det franske system bygger altså på at ingen substantiver semantisk rummer komponenten ‘entitet’. Det er den ubestemte klassifikator *un* der indfører denne komponent. Klassifikationen finder altså sted på syntagmeniveau. Og når alle franske substantiver har en pluralisform, må det forstås som en kongruensbøjning i overensstemmelse med den obligatoriske pluralisartikel *des*.

2.3. *Et blandet system*

I dette tredje system optræder den ubestemte artikel i pluralis. Mange sprog kunne ikke drømme om at sætte deres ubestemte artikel i flertal, og hvad kunne også betydningen være? Hvad er nemlig flertal af ‘en’? For at finde ud af det skal man først huske på at pluralisord, som omtalt ovenfor, er masscord. Og det er sådan i oldfransk og spansk (samt portugisisk og catalansk) at den ubestemte artikel i pluralis ikke bruges til at angive ubestemt flertal – pluralis af det spanske *una casa* ‘et hus’ er ikke *unas casas*, men *casas* ‘huse’ – men til at denotere kollektiver, dvs. strukturerede samlinger af entiteter, jf. Buridant (2000), Herslund (2003). Og så giver det mening for sådanne samlinger er jo netop enheder med intern flerhed, lige præcis den betydning der fremkommer når man tilsyneladende kontradiktorisk kombinerer de to morfemer ‘en’ og ‘pluralis’: ‘en’ denotere en enhed, og ‘pluralis’ en masse. Slutbetydningen er derfor en “flerhedsenhed”, og den gør rede for de fire forskellige værdier vores ubestemte artikel kan have. Den kan nemlig denotere et sæt, en serie, et par – naturligt eller afledt – og såkaldte *pluralia tantum*. Disse fire værdier udgør en naturlig progression fra ad hoc eller naturlige samlinger af forskellige entiteter, over tidsmæssigt sammenhængende entiteter, og par af ikke identiske, men symmetriske entiteter, til de leksikaliserede flertalsord, som jo også ofte udgøres af par, jf. dansk *bukser* og *briller*.

2.3.1. *Sæt*

Et sæt er en samling af dele der tilsammen udgør et sammenhængende hele. Disse dele kan være meget forskellige, som delene af en udrust-

ning, forskellige, men lig hinanden, som tænder eller skakbrikker, eller næsten helt ens som leddene i en kæde eller trinene på en trappe. I oldfransk finder man således *unes armes* 'en udrustning', *uns dens* 'et tandsæt', *uns echés* 'et skakspil', *unes buies* 'en fodlænke', *uns degrez* 'en trappe'.

På spansk finder man tilsvarende fx *unos dientes* 'et tandsæt' eller *unas formas* 'kropsformer':

- (9) los labios rosados y **unos dientes** deslumbrantes (Luján Conde 146)
 ('med lyserøde læber og et lysende tandsæt')
 Su busto era prominente y los generosos escotes que lucía ponían de manifiesto **unas formas** tentadoras (Poyato Conjura 23)
 ('Hendes bryst var fremstående og den gavmilde udskæring hun luftede, lod nogle fristende former komme til syne')

Også mere *ad hoc*-agtige samlinger af størrelser kan ved hjælp af denne artikel fremstilles som sammenhængende helheder:

- (10) **unos cestillos** que servían de parapeto (Poyato Conjura 253)
 ('en bunke småkurve der tjente som afskærmning')
 una lona ... sostenida en **unos palos**, servía de toldillo (Poyato Conjura 256)
 ('et stykke sejldug ... holdt oppe af en samling pæle tjente som solsejl')

Brugen af den ubestemte pluralisartikel – ved alle typer substantiver – hæver den i enhver pluralis iboende tvetydighed, nemlig om det drejer sig om en kollektiv eller en distributiv læsning, da den ubestemte pluralisartikel utvetydigt peger på en kollektiv læsning. Det vil sige at flertalssubjekter i denne forbindelse gør, hvad de så end gør, sammen. Både i oldfransk og spansk:

- (11) Neporquant, de Plaisance se partirent **unes** mult bones **genz**, qui s'en alerent par autre chemin en Puille (Villehardouin 54)
 ('Ikke desto mindre tog en flok meget gode folk fra Piacenza og drog ad en anden vej til Apulien')

Del campo llegaban, a caballo, **unos cazadores** de altanería (Luján *Conde* 116)

(‘Fra markerne kom til hest en gruppe falkonerer’)

¿Le asaltaron **unos bandoleros**? (Poyato *Conjura* 62)

(‘Angreb en flok landevejsrøvere ham?’)

Den kollektive læsning kan yderligere i transitive konstruktioner med flertalssubjekt understreges af singularis i objektet:

(12) Eran como **unos niños** que pierden a su madre de vista (Poyato *Conjura* 79)

(‘De var som en børneflokk der taber deres (fælles) mor af syne’)

Unos saltimbanquis con una cabra amaestrada y un viejo oso desdentado (Poyato *Conjura* 248)

(‘En gruppe gøglere med en optrænet ged og en gammel tandløs bjørn’)

Heroverfor står en distributiv læsning. Og denne kan på spansk understreges ved brug af det indefinitte determinativ *algún* ‘nogen’:

(13) A las cuatro de la madrugada **algunas cosas** se habían puesto en claro (Poyato *Conjura* 329)

(‘Klokken fire om morgenen var visse ting blevet bragt på det rene’)

algunos vendedores voceaban sus mercancías (Poyato *Conjura* 252)

(‘forskellige sælgere falbød (hver især) deres varer’)

I det andet eksempel i (13) viser objektets pluralisform også hen til den distributive læsning i modsætning til singularisobjekt i eksemplerne i (12).

2.3.2. Serie

En serie er også et sæt af ens eller lignende størrelser, men den interne sammenhæng mellem dem er af temporal natur. Således finder man i oldfransk udtryk som *uns cops* ‘en slagserie’, og ganske tilsvarende udtryk har man på spansk:

- (14) **Unos golpes** sonaron en la puerta (Poyato *Conjura* 58)
 ('En banken (serie slag) lød på døren')
 cuando le detuvieron **unos gritos** (Poyato *Conjura* 173)
 ('da en række skrig holdt ham tilbage')
 Siguieron **unos instantes** de silencio (Poyato *Conjura* 270)
 ('Der fulgte en række øjeblikke i tavshed')

Uden at gå i detaljer kan man vel også i eksempler som disse se anvendelsen af perfektivt aspekt (pretérito indefinido) som en understregning af enhedsfortolkningen af subjektet.

2.3.3. *Par*

Et par er vel det mest basale og prototypiske kollektiv. Det særlige ved par er at de ikke nødvendigvis består af identiske, men symmetriske dele: De består altid af en "højre-" og en "venstre-", eller en "over-" og "underdel". Sprogligt er det interessante ved par at de synes at udgøre den naturlige kognitive basis for den sproglige kategori dualis (total). Nogle forskere, som Wagner (1974), mener da også at den oldfranske flertalsartikel faktisk udgør en dualis. Og betydningen af par er da også simpelthen den prototypiske anvendelse:

- (15) et avoit **unes grandes joes** et un grandisme nes plat et **unes grans narines** lees et **unes grosses levres** plus rouges d'une carbounee et uns grans dens gaunes et lais ; et estoit cauciés d'**uns housiax** et d'**uns sollers** de buef (*Aucassin* 24.16)
 ('og han havde et par store kinder og en enorm, flad næse og et par store, brede næsebor og et par tykke læber mere røde end en karfunkel og et gult og grimt tandsæt; og han var ikklædt et par gamacher og sko af okselæder')

Denne par-betydning er også fremtrædende på spansk, hvor man finder mange eksempler på naturlige par som læber, hænder, øjne, osv.:

- (16) con **unos labios** extrañamente semejantes a los de su esposa (Luján *Conde* 47)
 ('med et par læber der mærkeligt mindede ham om hans hustrus')
 Pero tiene **unas manos** largas (Luján *Conde* 125)

- (‘Men han har et par store hænder’)
 – Tienes **unos pechos** primaverales (Poyato *Conjura* 115)
 (‘– Du har et par forårsagtige bryster’)

Enhedsfortolkningen fremgår også klart i eksempler som følgende, hvor der er tale om et par øjne, altså én person der lurer, ikke flere – og slet ikke fx to enøjede:

- (17) Desde la oscuridad del cuarto ... **unos ojos** escrutaban a las dos mujeres (Poyato *Conjura* 27)
 (‘Inde fra værelsets mørke ... betragtede et par øjne de to kvinder’)

Men de naturlige par der er omtalt her, medfører også en række “afledte” par, dvs. de ting der dækker eller smykker eller på anden måde hører til dem. Således finder man på oldfransk *uns esperons* ‘et par sporer’, *unes botes* ‘et par støvler’, *unes cauches* ‘et par gamacher’, *uns soliers* ‘et par sko’, *uns ganz* ‘et par handsker’. Og tilsvarende finder man på spansk eksempler som følgende:

- (18) Púsose ... **unas** pesadas **ajorcas** de esclava en las muñecas (Luján *Conde* 142)
 ‘Hun tog et par tunge slavepigearmringe om sine håndled’
 con **unas** finas **rosetas** en los pómulos (Luján *Conde* 185)
 (‘med et par fine røde pletter på kindbenene’)
 llevaba **unas medias** blancas de pelo ... sujetas con **unas ligas** de colonia verde (Luján *Conde* 27)
 (‘hun bar et par hvide strømper af råsilke ... holdt oppe med et par grønne kølnerbånd’)

Par kan endelig være helt menneskeskabte og “kunstige”:

- (19) sobre **unas repisillas** adosadas a la pared abundaba la cacharrería (Poyato *Conjura* 40)
 (‘på et par konsoller der stod op ad væggen, stod mængder af keramik’)

Af en eller anden grund optræder konsoller næsten altid i par!

2.3.4. *Pluralia tantum*

Det sidste trin nås med de såkaldte *pluralia tantum*, dvs. substantiver som kun optræder i pluralis. På oldfransk finder man således *unes forces* 'en saks', *unes letres* 'et brev', og på spansk *unas tenazas* 'en tang', *unas antiparras* 'briller', *una(s) parihuela(s)* 'båre':

- (20) Necesita **unas tenazas** (cit. Laca & Tasmowski-De Ryck 1994:100)
 ('Han skal bruge en tang')
 Ubilla se había calado **unas grandes antiparras** (Poyato *Conjura* 32)
 ('Ubilla havde taget et par store briller på')
 dos individuos que portaban **unas parihuelas** (Poyato *Conjura* 132)
 ('to individer der bar en båre')

Karakteristisk nok er de fleste af sådanne ord jo par: De består af to let identificerbare dele.

2.3.5. *Ubestemt pluralis i prædikativ brug*

Et særligt tilfælde udgøres af brugen af den ubestemte flertalsartikel ved prædikative substantiver, jf. Laca & Tasmowski-De Ryck (1994). Men disse anvendelser er i alle tilfælde i overensstemmelse med den kollektive fortolkning.

Et artikelløst prædikativt substantiv tilskriver subjektet en egenskab – lige som et adjektiv:

- (21) son médicos son herejes
 ('de er læger') ('de er kættere')

Men den ubestemte flertalsartikel fastlægger et sæt af individer, og subjektet inkluderes i dette sæt:

- (22) ¿Cómo podía el Papa admitir un rey cuyos aliados eran **unos herejes**? (Poyato *Conjura* 306)
 ('Hvordan kunne paven acceptere en konge hvis allierede var en flok kættere?')

Derfor bruges denne artikel også i definitioner hvor subjektet tilskrives en art eller type, såvel på oldfransk:

- (23) Escharbos sont **unes mouches** qui sonnent fort quand quant elles volent (cit. Buridant 2000: 116)
 ('Skarabæer er en slags fluer der summer højt når de flyver')

som på spansk:

- (24) Las ballenas son **unos mamíferos** de gran tamaño que se parecen a los peces (cit. Laca & Tasmowski-De Ryck 1994: 103)
 ('Hvaler er en art pattedyr af stor størrelse som ligner fisk')

Denne identificerende prædikation er særligt fremtrædende i metaforisk anvendelse, hvor også brugen af artiklen er obligatorisk, jf. her brugen af ubestemt artikel på dansk, hvor 'Han er slagter' beskriver en profession, mens 'Han er en slagter' metaforisk fx beskriver en fodboldspiller:

- (25) Estos abogados son **unos vampiros** (cit. Laca & Tasmowski-De Ryck 1994: 99)
 ('Disse advokater er nogle rigtige blodsugere')

3. Konklusion: den ubestemte artikels indre logik

Når den ubestemte artikel er en kvantor, kan der ikke være nogen artikel i pluralis, idet pluralismorfemet tager sig af kvantificeringen af individord og danner masseudtryk af dem, uden nogen artikel som også masseord i singularis. Der er to klasser af substantiver, og distinktionen mellem entitet og masse fastlægges leksikalsk:

- (26) **Dansk, engelsk og tysk: Kvantorsystem**

	Singularis	Pluralis
Entitet	ein Buch	Bücher
Masse	Zucker	

(29) Oldfransk og spansk: Blandingssystem

	Singularis	Pluralis
Entitet	un libro un azúcar	unos libros unos azúcares
Masse	libro azúcar	libros azúcares

Lige som ubestemt pluralis er morfologisk identisk med singularisformen med massebetydning både i kvantorsystemet – hvor begge har nul-udtryk – og i klassifikatorsystemet – hvor begge er dannet med præpositionen *de* – således må den ubestemte flertalsartikel i det blandede system, som jo denoterer en enhed med intern flerhed, være identisk med den singularisform der betegner en entitet – og de er da også begge dannet over formen *un-*. Dette er i store træk den ubestemte artikels indre logik.

Henvisninger

- Allan, K. (1977). Classifiers. *Language* 53, 285-311.
- Buridant, C. (2000). *Grammaire nouvelle de l'ancien français*. Paris: SEDES.
- Carlier, A. (2001). La genèse de l'article *un*. *Langue française* 130, 65-88.
- Goyens, M. (1994). *Emergence et évolution du syntagme nominal en français*. Bern: Peter Lang.
- Guenchéva, Z. (1994). Document : *edin* « un » et l'indétermination en bulgare, i L. Danon-Boileau & M.-A. Morel (red.) *L'indéfini. Faits de langues* 4, 113-120.
- Herslund, M. (red.). (1997). *Det franske sprog II. Konsistens*. København: Handelshøjskolen.
- Herslund, M. (1998a). Le français, langue à classificateurs ?, i A. Englebert, M. Pierrard, L. Rosier & D. van Raemdonck (red.) *La ligne claire. De la linguistique à la grammaire. Mélanges offerts à Marc Wilmet à l'occasion de son 60e anniversaire*. Louvain-la-Neuve: Duculot, 65-73.
- Herslund, M. (1998b). Fransk som klassifikatorsprog, i P. Colliander & I.

- Korzen (red.) *Ny forskning i grammatik 5. Sophienbergssymposiet*. Odense: Odense Universitetsforlag, 37-56
- Herslund, M. (red.). (1999). *Det franske sprog VI. Nominalsyntaxet*. København: Handelshøjskolen.
- Herslund, M. (2002). Incorporation and Transitivity in Romance, i O. Nedergaard Thomsen & M. Herslund (red.) *Complex Predicates and Incorporation. A Functional Perspective. Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague XXXII*. København: Reitzel, 175-206.
- Herslund, M. (2003). Le pluriel de l'article indéfini en ancien français, i P. Blumenthal & J.-E. Tyvaert (red.) *La cognition dans le temps. Etudes cognitives dans le champ historique des langues et des textes*. Tübingen: Max Niemeyer, 75-84
- Herslund, M. (2004). Articles et classificateurs. *Cahiers Ferdinand de Saussure* 56, 21-33.
- Laca, B. & L. Tasmowski-De Ryck (1994). Référentialité du pluriel indéfini dans les langues romanes, i L. Danon-Boileau & M.-A. Morel (red.) *L'indéfini. Faits de Langues* 4, 97-104.
- Langacker, R. W. (1991). *Foundations of Cognitive Grammar. Volume II. Descriptive Application*. Stanford: Stanford University Press.
- Lyons, J. (1977). *Semantics I-II*. Cambridge: The University Press.
- Stark, E. (2002). Indefiniteness and Specificity in Old Italian. *Journal of Semantics* 19, 315-332.
- Wagner, R.-L. (1974). *L'ancien français*. Paris: Larousse.

Eksempler fra:

Oldfransk:

- Aucassin et Nicolette*, M. Roques. (udg.). (1963). CFMA 41, Paris: Champion.
- Villehardouin, *La conquête de Constantinople*, E. Faral. (udg.). (1961). Paris: Belles-Lettres.

Moderne fransk:

- de Cornulier, B. & F. Dell (red.). (1978). *Etudes de phonologie française*. Paris: Editions du C.N.R.S.
- Merlino, J. (1978). *Les jargonautes*. Paris: Stock.
- Pennac, D. (1997). *La petite marchande de prose*. Paris: Folio.
- Simenon, G. (1973). *Le port des brumes*. Paris: Presses pocket.
- Zola, E. (1988). *La débâcle*. Paris: Livre de poche.

Spansk:

Luján, N. (1988). *¿Decidnos Quién mató al conde?* Barcelona: Plaza & Janés.

Calvo Poyato, J. (2000). *Conjura en Madrid*. Barcelona: Plaza & Janés.

Hypotakse og indlejring – om systemisk funktionel lingvistik (SFL) og de tyske bisætninger

Alexandra Holsting

1. Indledning

Temaet for nærværende bidrag er det systemisk funktionelle taksisystem, primært kategorien hypotaktiske ekspansionsætninger og med særligt fokus på tysk. Behandlingen af dette emne er meget sparsom i SFL-litteraturen, idet der – SFLs generelle udbredelse til trods – kun findes få fremstillinger, der beskæftiger sig med tysk. I disse fremstillinger (fx Steiner & Teich (2004) og Petersen (under udarbejdelse)) ses der imidlertid en tendens til, at behandlingen af sætningsforbindelser ikke afgørende adskiller sig fra de beskrivelser, der findes af fx engelsk og dansk. De i det følgende fremlagte analyser tager derfor afsæt i de sidstnævnte.

I artiklen vil jeg tage udgangspunkt i to forhold, jeg finder problematiske i beskrivelsen; for det første at SFL-analysen ikke formår at gøre rede for grammatiske forskelle inden for gruppen af underordnede sætninger, for det andet at en funktionel forklaring på fænomenet taksis stort set er fraværende i SFL-litteraturen. Disse problemer vil blive introduceret og behandlet i afsnit (2), mens der i afsnit (3) fokuseres på de nævnte grammatiske forskelle, som de kommer til udtryk i tysk. I afsnit (4) vil jeg overveje, hvordan problemerne kan imødegås, mens afsnit (5) udgør konklusionen.¹

1. Tak til deltagerne i Sandbjergseminaret for diskussion af og konstruktive kommentarer til mit indlæg.

2. Sætningskomplekset og den logiske metafunktion

Inden for SFL beskrives sætningskompleksitet i lyset af sprogets logiske metafunktion. En central pointe i teorien er, at sprogets funktioner kan inddeles i tre overordnede grupper:

Den **ideationelle** (eller repræsentationelle): Sproget bruges til at formidle erfaringer af verden, til at beskrive begivenheder og tilstande og de størrelser, der er involveret i disse.

Den **interpersonelle**: Sproget bruges til at interagere med andre mennesker, og der findes forskellige grammatiske ressourcer, hvis primære formål er denne interaktion; således fx de forskellige sætningstyper, der tjener til at realisere forskellige ytringsfunktioner, forskellige modusadjunkter, der kan udtrykke afsenders vurdering, etc.

Den **tekstuelle**: Sproget råder over forskellige ressourcer, der tjener organiseringen af den enkelte sætning som meddelelse, fx konjunktionaladverbialers mulighed for at forbinde en sætning med en foregående, valget af startpunkt for den enkelte meddelelse etc.

Den ideationelle metafunktion splittes imidlertid ud i yderligere to subfunktioner, nemlig den eksperientielle og den logiske:

Den **eksperientielle** metafunktion vedrører de enkelte konfigurationer af processer, partipanter og cirkumstantialer, mens den **logiske** vedrører, hvordan disse konfigurationer forbindes og danner sekvenser. Grammatisk realiseres den enkelte konfiguration (typisk) som en sætning, mens sekvensen realiseres som et sætningskompleks. Det er værd at bemærke, at den logiske metafunktion således betragtes som ideationel (dvs. de logiske ressourcer ses som realiserende repræsentationel betydning).

Den logiske metafunktion træder i kraft ved sætningskomplekser. Et sådant er ifølge SFL-analysen en univariat struktur,² hvilket indebærer,

2. En univariat struktur defineres som en gentagelse af det samme funktionelle forhold (jf. Halliday & Matthiessen, 2004: 383), dvs. strukturen er dannet af flere af den samme type konstituent (jf. Andersen et al. 2001: 27), i dette tilfælde sætninger. I modsætning hertil står den

at ingen af sætningerne kan anses for at være konstituent i den anden. Dermed står sætningskomplekset i modsætning til sætninger, der indeholder såkaldte indlejrede eller nedrangerede sætninger. Disse foreligger i forbindelse med restriktive relativsætninger og med subjekt- og objektsætninger (dog ikke alle de sætninger, der traditionelt henregnes til objektsætninger):

- (1) Es ist eine große Freude, **dass du gekommen bist.**
(‘Det er en stor glæde, at du er kommet.’)
- (2) Er bedauerte, **dass er ihn nicht gesehen hatte.**
(‘Han var ked af, at han ikke havde set ham.’)
- (3) Eine Person, **die arbeitslos ist**, muss unglücklich sein.
(‘En person, der er arbejdsløs, må være ulykkelig’)

	<i>Er</i>	<i>bedauerte,</i>	<i>dass er ihn nicht gesehen hatte.</i>	
eksperientiel	Sanser	Proces		Fænomen
interpersonel	Subjekt	Finit	Prædikator	Komplement ³
tekstuel	Thema	Rhema		

Figur 1: Analyse af indlejret sætning

Her antages der altså én overordnet sætningsstruktur, der kan beskrives med henblik på brugen af eksperientielle, interpersonelle og tekstuelle ressourcer.

Til sætningskomplekser henregnes derimod fx:
Hypotakse:

- (4) Er sagte, dass er ihn nicht gesehen habe.
(‘Han sagde, at han ikke havde set ham.’)

multivariate struktur, der defineres som en konfiguration af forskellige funktionelle forhold (jf. Halliday & Mathiessen 2004: 384), dvs. en struktur dannet af forskellige typer konstituent, hvoraf hver enkelt type kun forekommer én gang (jf. Andersen et al. 2001: 27).

3. Inddelingen af den interpersonelle analyse i skraveret og ikke-skraveret afspejler SFL-analysens inddeling af de interpersonelle ressourcer i hhv. Modus og Residual.

- (5) Er weint, weil er unglücklich ist.
(‘Han græder, fordi han er ulykkelig.’)
- (6) Peter und Anne, die wir in Berlin getroffen haben, werden uns morgen besuchen.
(‘Peter og Anne, som vi har mødt i Berlin, besøger os i morgen.’)

Paratakse:

- (7) Er sagte: “Ich habe ihn nicht gesehen”.
(‘Han sagde: “Jeg har ikke set ham.”’)
- (8) Peter und Anne werden uns morgen besuchen, und dann fahren wir alle nach Hamburg.
(‘Peter og Anne besøger os i morgen, og så tager vi alle til Hamburg.’)
- (9) Peter und Anne wollten uns morgen besuchen, aber sie sind leider krank geworden.
(‘Peter og Anne ville besøge os i morgen, men de er desværre blevet syge.’)

	<i>Er</i>	<i>weint</i>	<i>weil</i>	<i>er</i>	<i>unglücklich</i>	<i>ist.</i>	
logisk	α		$x\beta$				
eksp	Aktør	Proces		Bærer	Attribut	Proces	
interp	Subjekt	Finit	Præd	Subjekt	Adjunkt	Præd	Finit
tekst	Thema	Rhema		Thema	Rhema		

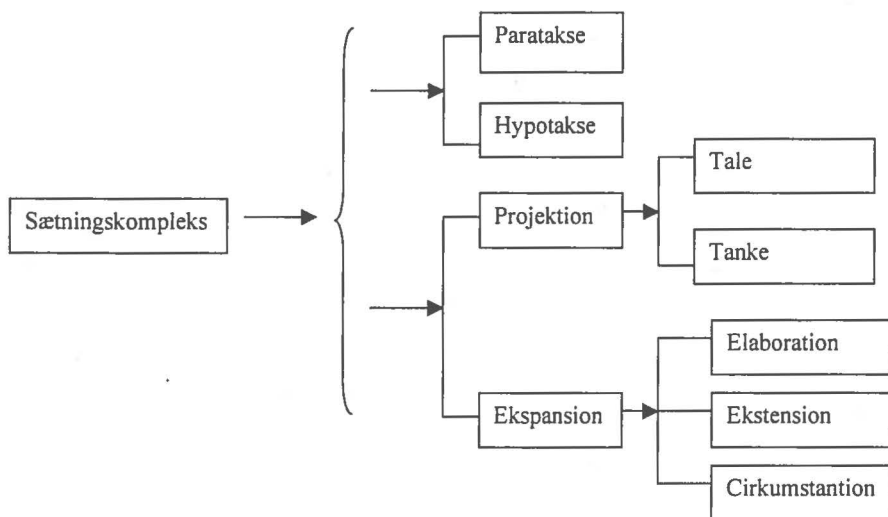
Figur 2: Analyse af sætningskompleks

Her analyseres altså to separate sætningsstrukturer, både hvad angår de cksperentielle, interpersonelle og tekstuelle ressourcer. Dog ses der, hvad angår de tekstuelle ressourcer i sætningskomplekset, forskellige analysestrategier i SFL-litteraturen. Således vælger Halliday & Matthiesen (2004: 392ff.) og Andersen & Smedegaard (2005: 207) at analysere foranstillede hypotaktiske sætninger som Thema, mens resten af sætningskomplekset (den overordnede sætning) anses for Rhema. Er den hypotaktiske sætning derimod efterstillet, analyseres – som ovenfor – i

to separate strukturer. Petersen (under udarbejdelse) vælger både ved foranstilling og efterstilling at analysere den hypotaktiske sætning som del af en samlet Thema-Rhema-struktur. Mens den overordnede antagelse i SFL-litteraturen er, at sætningskomplekset forener to selvstændige sætningsstrukturer til en univariat struktur, ses der i forbindelse med Thema-Rhema en tendens til at opfatte det hypotaktiske sætningskompleks som en multivariat struktur.

Den logiske metafunktion opererer i to grammatiske systemer. Det indebærer, at man ved sammenstilling af sætninger træffer to simultane valg: i det logikosemantiske system er der tale om et valg mellem ekspansion og projektion, i taksissystemet mellem paratakse og hypotakse.

Projektion dækker over tale- og tankegengivelse, dvs. de tilfælde hvor der i den ene sætning optræder en mental eller verbal proces, der så projicerer den anden sætning. Dermed sammenstilles to forskellige realitetsniveauer i sætningskomplekset. Ved ekspansion forholder begge sætninger sig til samme realitetsplan, idet den ene sætning udvider den andens betydning.

Model 1: De logiske systemer (grammatik)

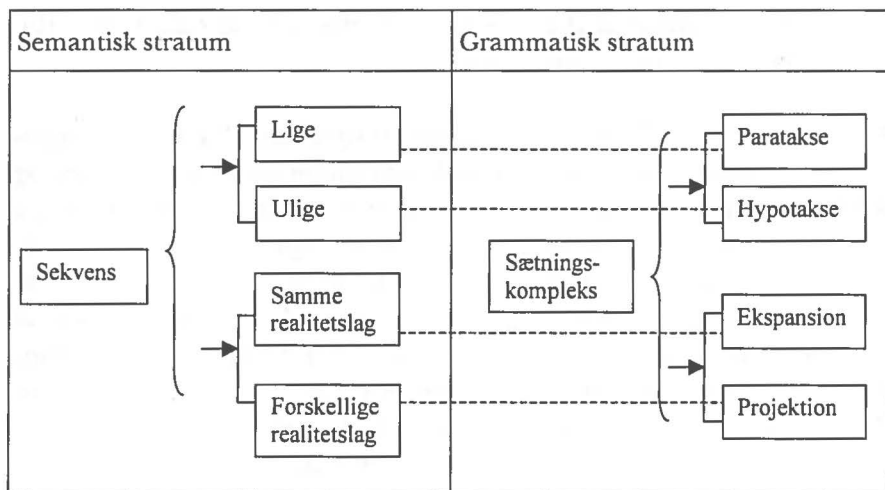
Inden for det logikosemantiske system kan valgene specificeres yderligere, idet projektion kan inddeles i projektion af tanke og projektion af tale, og ekspansionen kan inddeles i elaboration, ekstension og enhancement/cirkumstantion:

		Paratakse	Hypotakse
Projektion	Tale	Er sagte: "Ich bin krank." (‘Han sagde: "Jeg er syg".’)	Er sagte, er sei krank. (‘Han sagde, han var syg.’)
	Tanke	Er dachte: "Ich bin krank." (‘Han tænkte: "Jeg er syg."’)	Er dachte, er sei krank. (‘Han tænkte, han var syg.’)
Ekspansion	Elaboration	Er war krank, d.h. er konnte nicht kommen. (‘Han var syg, dvs. han kunne ikke komme.’)	Er war krank, was alle bedauerten. (‘Han var syg, hvad alle var kede af.’)
	Ekstension	Er ist krank, aber sie ist gesund. (‘Han er syg, men hun er rask.’)	Er ist krank, während sie gesund ist. (‘Han er syg, mens hun er rask.’)
	Cirkumstantion	Er bleibt zu Hause, denn er ist krank. (‘Han bliver hjemme, for han er syg.’)	Er bleibt zu Hause, wenn er krank ist. (‘Han bliver hjemme, hvis han er syg.’)

Figur 3: Taksis og logikosemantik

Mens valget i det logikosemantiske system semantisk forklares som valget mellem ‘tilhørende forskellige realitetslag’ og ‘tilhørende samme realitetslag’, forklares taksisvalget som en realisering af betydningen ‘lige semantisk vægtning’ over for ‘ulige semantisk vægtning’ (jf. Halliday & Matthiessen, 1999: 266).

Relationen mellem det semantiske og det grammatiske stratum i SFL-modellen er karakteriseret ved præselektion, dvs. et givet semantisk valg præselekterer et givet grammatisk valg. I forhold til taksissystemet vil dette altså indebære, at ‘lige semantisk vægtning’ præselekterer paratakse og ‘ulige semantisk vægtning’ præselekterer hypotakse:

Model 2: De logiske systemer (semantik og grammatik)

Ledsætninger eller indlejrede sætninger er som nævnt ikke et fremmed begreb i SFL-analysen, men som eksemplerne viser, omfatter kategorien ikke det, der traditionelt betegnes som adverbialsætninger (som i eksempel (5)). Disse er i SFL-beskrivelsen omfortolket til ekspansive hypotaktiske sætninger. Matthiessen & Thompson skriver:

In many traditional grammars, we only have two categories at our disposal, embedding and clause combining by coordination. They are usually simply called subordination and coordination. Given that only 'subordination' and 'coordination' have been available as analytic tools to many grammarians, it is perhaps not surprising that they have tried to force [de følgende eksempler] into the subordination model by calling them adverbials. (Matthiessen & Thompson 1987: 282)

Eksemplerne, der sigtes til, er:

- (10) I made an appointment with the best hand surgeon in the valley
to see **if my working activities were the problem.**
- (11) ... the end result is no use of thumbs **if I don't do something now.**

- (12) **Before leaving Krishnapur to escort his wife to Calcutta...**, the Collector took a strange decision.

Ifølge Matthiessen & Thompson er den traditionelle grammatik tvunget til at behandle alle underordnede sætninger som ledsætninger og dermed alle dem, der ikke er komplementer, som adverbialer, hvorved de mange forskelle, der er på underordnede sætninger, ignoreres. Man formår således ikke på hensigtsmæssig vis at skelne mellem 'grammatical class' og 'grammatical function', idet fx alle tyske VF-sætninger hævdes at have identisk funktion (som ledsætninger) (Matthiessen & Thompson, 1987: 285).⁴ I stedet foreslår Matthiessen & Thompson (og langt de fleste SFL-beskrivelser i øvrigt) en analysemodel, der betragter alle ikke-komplementsætninger som hypotaktisk tilknyttet uden ledfunktion.

SFL-analysen formår imidlertid ikke at gøre rede for, hvorfor hypotaktiske ekspansionssætninger på visse områder optræder som en uhomogen gruppe. Således skriver Matthiessen (1995: 197), at *participanter* og *cirkumstantialer* i kraft af deres status som eksperientielle elementer i sætningsstrukturen kan optræde som sætningskløvnings tema. Eftersom den hypotaktiske ekspansionssætning ikke er indlejret, er den heller ikke et element i den eksperientielle sætningsstruktur (som vist i analysen ovenfor), men ikke desto mindre konstaterer Matthiessen andetsteds (1995: 157), at nogle hypotaktisk relaterede sætninger kan optræde som sætningskløvnings tema, fx:

- (16) **When we were about to leave** we discovered that Waldo was missing.

- (16a) It was **when we were about to leave** that we discovered that Waldo was missing.

4. På baggrund af det finite verbs placering i sætningen inddeles de finite sætninger i tysk generelt i tre topologisk definerede grupper: V1 (finitet på sætningens førsteplads, (13)), V2 (finitet umiddelbart efter første sætningsled (konjunktioner undtaget), (14)) og VF (finitet til slut i sætningen, dog med mulighed for at udskille tunge sætningsled, (15)):

(13) Er **hat** das Buch gelesen. ('Han har læst bogen.')

(14) **Hat** er das Buch gelesen? ('Har han læst bogen?')

(15) (Es ist egal,) ob er das Buch gelesen **hat** (, das ich ihm gegeben habe). ('(Det er ligegyldigt,) om han har læst bogen (, som jeg har givet ham).')

Matthiessen skriver hertil:

More specifically, this is not an option with elaboration and extension, but it is possible with a number of enhancing [dvs. cirkumstantion] types. (Matthiessen 1995: 157-8).

Dette giver imidlertid ikke anledning til overvejelser om, hvorfor det kunne forholde sig sådan, og heri ligger for mig at se et centralt problem for SFL-analysen; i forsøget på at udrydde én unuanceret måde at betragte subordinerede sætninger på, erstatter man denne med en anden unuanceret måde. Den traditionelle opfattelse, sådan som Matthiessen & Thompson gengiver den, rummer ikke mulighed for at forklare forskellene inden for gruppen af sætninger, der kategoriseres som indlejrede, mens SFL-analysen ikke formår at gøre rede for de forskelle, der er inden for gruppen af hypotaktiske ekspansionssætninger.

I forbindelse med taksis står man, hvis man skal tage det systemiske og det funktionelle alvorligt, over for to overordnede spørgsmål:

1. Hvornår foreligger der et valg mellem paratakse og hypotakse? Hvis betydning opstår gennem valg, som SFL hævder, er det vigtigt, at valget, der postuleres, er meningsfuldt.

2. Hvilken betydning realiseres gennem dette valg? Et meningsfuldt valg vil ikke blot sige et valg mellem V2- og VF-sætninger (da dette jo netop ville være at sætte lighedstegn mellem 'grammatical class' og 'grammatical function'), men et valg mellem forskellige betydninger.

Derudover vil det bestemt være en fordel, hvis man kan redegøre for de grammatiske forskelle, der er inden for fx hypotakse, bl.a. for hvorfor nogle hypotaktiske sætninger kan optræde som sætningskløvningsthema, og andre ikke kan.

For mig at se formår SFL-analysen kun at besvare disse to spørgsmål overfladisk. Svaret på det første spørgsmål bliver, at der foreligger et valg mellem paratakse og hypotakse i alle de tilfælde, hvor en subordineret sætning i en sætningskombination ikke er en subjekt-, objekt- eller restriktiv relativsætning. I alle disse tilfælde kunne vi principielt have

valgt parataksen. Svaret på det andet spørgsmål bliver, at valget realiserer betydningen lige/ulige, der altså skal ses som ideationel betydning. Hvordan denne modsætning har at gøre med 'udlægning af forhold i verden', forbliver dog temmelig uklart.

3. Tysk sætningskompleksitet

Også i tysk er det muligt at iagttage forskellige grammatiske forhold i forbindelse med det, der af SFL-analysen vil blive karakteriseret som hypotaktisk ekspansion. Et taknemmeligt eksempel herpå udgør de underordnede kausalsætninger indledt af henholdsvis *da* og *weil*, men det skal understreges, at jeg mener, at lignende forskelle kan iagttages i sætninger indledt af andre subjunktionaler såsom *als*, *bevor*, *nachdem*, *so dass*, *wenn*, *während* osv.

Eksemplet er taknemmeligt, fordi tysk råder over to kausale subjunktionaler (*da*, *weil*) samt et kausalt konjunktionale (*denn*):

- (17) Er fuhr nach Hause, weil er krank war.
(‘Han tog hjem, fordi han var syg.’)
- (18) Er fuhr nach Hause, da er krank war.
(‘Han tog hjem, da han var syg.’)
- (19) Er fuhr nach Hause, denn er war krank.
(‘Han tog hjem, for han var syg.’)

SFL-analysen vil se ud som følger:

<i>Er</i>	<i>fuhr</i>	<i>nach Hause</i>	<i>weil</i>	<i>er</i>	<i>krank</i>	<i>war</i> .		
α			xβ					
Subjekt	Finit	Præd	Adjunkt		Subjekt	Adjunkt	Præd	Finit
Aktør	Proces		Cirk		Bærer	Attribut	Proces	
Thema	Rhema			Thema	Rhema			

<i>Er</i>	<i>fuhr</i>	<i>nach Hause</i>	<i>da</i>	<i>er</i>	<i>krank</i>	<i>war</i> .		
α			xβ					
Subjekt	Finit	Præd	Adjunkt		Subjekt	Adjunkt	Præd	Finit
Aktør	Proces		Cirk		Bærer	Attribut	Proces	
Thema	Rhema			Thema	Rhema			

Er	fuhr	nach Hause	denn	er	war	krank.		
1			x2					
Subjekt	Finit	Præd	Adjunkt		Subjekt	Finit	Præd	Adjunkt
Aktør	Proces	Cirk		Bærer	Proces		Attribut	
Thema	Rhema		Thema		Rhema			

Analysen angiver, at der er en forskel på *denn*-sætninger på den ene side og *da*- og *weils*-sætninger på den anden, men den formår ikke at redegøre for, om (og i så fald hvordan) der er forskel på *da* og *weils*-sætninger. At der imidlertid er syntaktiske og semantiske forskelle i brugsbetingelserne for *da* og *weil*, fremgår af flere tyske grammatikker.⁵ Her skal anføres et udvalgt af de forskelle, der nævnes i Zifonun et al (1997):

Som svar på et *warum*-spørgsmål er kun en *weils*-sætning mulig:

- (20) Der spielfreie FC Viktoria Backnang ist der Sieger dieses Spieltages in der Fußball-Kreisliga A, Staffel 2. Warum? **Weil sich die Verfolger aus Welzheim und Kaisersbach die Punkte teilten.** (<http://www.bkz-online.de/modules/news/article.php?storyid=254447>) ('FC Viktoria Backnang, der ikke har spillet i dag, er vindere af dagens spillerunde i fodbold-kredsliga A, række 2. Hvorfor? Fordi forfølgerne fra Welzheim og Kaisersbach delte point. En tydelig 5-0-sejr fik SV Steinbach over TSV Althütte, der nu ligger sidst.')
- (20a) Warum? *Da sich die Verfolger die Punkte teilten.
- (20b) Warum? *Denn die Verfolger teilten sich die Punkte.

Kausalsætninger, der er koordineret med en kausal præpositionalfrase eller et kausalt adverbium, kan kun være *weils*-sætninger:

- (21) Es kommt immer wieder vor, dass sich jemand, der bereits Vorkenntnisse besitzt, **aus Bescheidenheit und weil er sich unterschätzt**, in einen Anfängerkurs einschreibt, und es später bereut. (Zifonun, 1997:2300)

5. Tak til Michael Herslund, Henning Nølke, Jan Lindschow og Rita Therkelsen for pointeringen af, at det ikke kun er tysk, der råder over flere kausale subjunktorer med forskelligt grammatisk og semantisk potentiale, men fx også fransk (*parce que*, *puisque*), spansk (*porque*, *ya que*) og dansk (*fordi*, *eftersom*).

(‘Det forekommer til stadighed, at en, som allerede har forkundskaber, af beskedenhed og fordi han undervurderer sig selv, lader sig indskrive på et begynderkursus og senere fortryder det.’)

(21a) ?...aus Bescheidenheit und da er sich unterschätzt...

(21b) *...aus Bescheidenheit und denn er unterschätzt sich...

Kun *weils*-sætningen kan lade sig repræsentere af et korrelat i den overordnede sætning:

(22) Im Tierreich belebt Konkurrenz nicht nur das Geschäft, sondern ebnet manchmal auch den Weg zum eigenen Nachwuchs: Wer anderen Männchen bei der Paarung den Vortritt lässt, erhöht die eigene Chance, ein Weibchen zu befruchten – und zwar **deswegen, weil die Spermienflüssigkeit des Vorgängers allen nachfolgenden Spermien das Vorankommen im Fortpflanzungstrakt erleichtert.**

(<http://www.wissenschaft.de/wissen/news/271087.html>)⁶

(‘I dyreriget fremmer konkurrence ikke blot forretningen, men baner også vejen for ens egne efterkommere: Den, der lader andre hanner komme først ved parringen, forhøjer sin egen chance for at befrugte hunnen – og det skyldes, at forgængerens spermvæske gør det nemmere for de efterfølgende sædceller at komme frem i forplantningsorganerne.’)

(22a) * und zwar deswegen, da sie das Vorankommen der Anderen erleichtert.

(22b) *und zwar deswegen, denn sie erleichtert das Vorankommen der Anderen.

Weils-sætninger kan stå i en grads- eller negationspartikels fokus:

(23) Eine Unterschicht-Debatte wie in Deutschland ist in den USA schwer vorstellbar: **Nicht weil die Realität so unterschiedlich wäre, sondern weil sie anders betrachtet wird.** Amerika sieht sich als dynamische Aufsteiger-gesellschaft, in der ein begabter,

6. Her er både korrelat og *weils*-sætning placeret i Nachfeld, men korrelatet kan også placeres i Mittelfeld, fx: (22') Er fuhr deswegen nach Hause, weil er krank war.

aktiver Bürger alles erreichen kann. (<http://www.tagesspiegel.de/politik/archiv/23.10.2006/2851633.asp>)⁷

(‘En underklassedebat som den i Tyskland er svær at forestille sig i USA: ikke fordi realiteterne ville være så forskellige, men fordi de betragtes anderledes. Amerika ser sig selv som et dynamisk oprykningssamfund, hvor en begavet, aktiv borger kan opnå alt.’)

(23a) *...Eine Debatte ist schwer vorstellbar: nicht da die Realität so unterschiedlich wäre, sondern da sie anders betrachtet wird.

(23b) *...Eine Debatte ist schwer vorstellbar: nicht denn die Realität wäre so unterschiedlich, sondern denn sie wird anders betrachtet.

Weil kan stå i skopus for modaladverbialer:

(24) Wer eine bombenfreie Tasche dabei hatte, bekam seine Akkreditierung ausgehändigt und konnte am roten Teppich mit ansehen, wie der Ex-Fußballprofi Thomas Helmer auflief; irgendjemand sang: “Lukas Podolski!”. Helmer tat so, als würde er seine Gattin Yasmina Filali in den Hals beißen, **vielleicht, weil die in ihrem lila Kleidchen aussah wie ein Schokoriegel**. (<http://www.stern.de/unterhaltung/tv/:Deutscher-Fernsehpreis-Stelldichein-TV-Prominenz/574556.html>)

(‘De, der havde en bombefri taske med, fik deres akkreditering udleveret og kunne se, hvordan den tidligere professionelle fodboldspiller Thomas Helmer måtte stoppe op; en eller anden sang: “Lukas Podolski!” Helmer lod som om han ville bide sin kone Yasmina Filali i halsen, måske fordi hun i sin lilla kjole så ud som en chokoladebar.’)

(24a) *...Er tat so, vielleicht da sie in ihrem lila Kleidchen aussah wie ein Schokoriegel.

(24b) *...Er tat so, vielleicht denn in ihrem lila Kleidchen sah sie aus wie ein Schokoriegel.

7. Også negationen kan placeres i Mittelfeld: (23’) Er fuhr nicht nach Hause, weil er krank war, sondern weil er müde war.

Zifonun et als forklaring på disse forskelle i brugsbetingelser er, at *weilsætningen* kan optræde som propositionsmodificerende, mens dette ikke er muligt for *da-* og *denn-sætninger* (1997: 2303).⁸ Dette medfører, at *weilsætningen* har mulighed for en stærkere syntaktisk integration i den overordnede sætning, en integration, der ikke er mulig for *da-sætningen* trods dens – topologisk signalerede – ubetinget underordnede status.

SFL-analysen formår at gøre rede for to ting vedr. kausal cirkumstantion, som den kommer til udtryk parataktisk ved hjælp af *denn* og hypotaktisk ved hjælp af *da* og *weil*:

1. Ligheder mellem *da-* og *weilsætninger*: Begge etablerer en kausal relation. Begge indleder VF-sætninger. Begge er uselvstændige sætninger.
2. Forskelle på *da-* og *weilsætninger* på den ene side og *denn-sætninger* på den anden. *Denn* indleder som konjunktionale en V2-sætning. *Denn-sætningen* har en til en vis grad selvstændig status.

Derimod formår analysen ikke at gøre rede for:

1. Forskellen på *da-* og *weilsætninger*. Med henblik på syntaktisk integration forholder de sig fundamentalt forskelligt.
2. Ligheden mellem *da-* og *denn-sætninger*. Trods den topologiske forskel opfører begge sig syntaktisk desintegreret. Denne lighed er selvfølgelig primært negativt begrundet, hvorfor den kan vise sig at være uden betydning.

Igen med det systemiske aspekt for øje forekommer det mig fornuftigere at postulere et valg i de tilfælde, hvor der både er ligheder og forskelle. Det ville således være mere hensigtsmæssigt at gøre rede for, hvordan *da-* og *denn-sætningen* adskiller sig fra hinanden, end for hvordan *weil-* og *denn-sætningen* adskiller sig. Dette fordrer imidlertid, at man skelner mellem underordnede sætninger på en måde, der ikke er mulig inden for SFL-analysens rammer.

8. Betegnelsen *weilsætning* vil i det følgende udelukkende sigte til denne type propositionsmodificerende kausalsætning og ikke til *weilsætninger* med anden skopus.

4. Flere slags subordination

Ideen om at operere med flere forskellige typer subordinerede sætninger, der adskiller sig med henblik på integration i en overordnet sætning, er ikke fremmed for tyske grammatiske fremstillinger. I flere af disse støder man på en skelnen mellem deciderede ledsætninger og sætninger, hvis tilknytning til den overordnede sætning karakteriseres som løse. Således skelner fx Fabricius-Hansen (1992) mellem en central kategori af underordnede sætninger, der opfører sig ligesom *weil*-sætningen, og en perifer kategori af underordnede sætninger, som ikke udviser samme integration i den overordnede sætning.

En lignende inddeling, der på samme vis berører de hypotaktiske ekspansionssætninger, ses hos Brandt (1996), der dog ikke skelner mellem central og perifer. Ifølge Brandt (1996: 216) beror forskellen på en *da*- og en *weil*-sætning på den informationsmæssige status, den underordnede sætning tilskrives. En underordnet sætning kan forholde sig på to måder: den kan realisere en selvstændig informationsenhed (*da*-sætningen) eller den kan sammen med den overordnede sætning udgøre en samlet informationsenhed (*weil*-sætningen). En sideordnet sætning (*denn*-sætningen) realiserer altid en selvstændig informationsenhed.

En informationsenhed definerer Brandt som en størrelse, der indholder én fokus-baggrund-inddeling. Størrelsen er fonetisk indikeret, idet en informationsenhed har en selvstændig intonationskontur og en accentueringsstruktur med én dominerende nuklearaccent.⁹ En underordnet sætning, der realiserer en selvstændig informationsenhed, vil således have en selvstændig intonationskontur, mens en underordnet sætning, der er del af en informationsenhed, vil være intonatorisk integreret i en overordnet sætning.

I de tilfælde, hvor der foreligger to informationsenheder, foreligger der også en 'kommunikativ vægtning' af disse. En lige – eller neutral

9. Informationsenheden er ikke et fremmed begreb for SFL, og Brandt henviser da også til Halliday (1967), idet hun dog anfører, at denne benytter termen om "kleinere prosodisch abgehobene Einheiten" (1996: 216). At inddrage informationsenheden i analysen er således som udgangspunkt ikke fremmed for SFL.

– vægtning indebærer, at informationsenhederne har samme status, og begge kan udgøre udgangspunktet for den videre diskurs. En ulige vægtning indebærer, at én information træder i baggrunden og ikke kan udgøre et sådant udgangspunkt. I de tilfælde, hvor der kun foreligger én informationsenhed, er det denne som samlet størrelse, der danner udgangspunktet.

Brandts tese er, at det kun er i det tilfælde, hvor et sætningskompleks indeholder to informationsenheder, vi kan postulere et valg mellem lige og ulige vægtning. Kun i det tilfælde, hvor en underordnet sætning realiserer en informationsenhed, kunne vi i stedet have valgt en sideordning og den dermed følgende lige vægtning.

Set i forhold til den systemiske tankegang ville Brandt således kun postulere et valg i de tilfælde, hvor den underordnede sætning realiserer en selvstændig informationsenhed, og hun ville hævde, at effekten af dette valg har at gøre med informationernes status i diskursen. Hvad angår de grammatiske forskelle på *da*- og *weil*-sætninger (se ovenfor), så kan disse i hvert fald delvist forklares som reflekser af, at *weil*-sætningen sammen med den overordnede sætning er underlagt én fokus-baggrundinddeling, mens dette ikke er tilfældet for *da*-sætningen.

Denne redegørelse for parataksen og hypotaksens funktioner forekommer mig mere dybdegående end SFL-analysens postulat om et valg mellem ideationel lighed og ulighed. Den forudsætter imidlertid en udskilning af de underordnede sætninger, der ikke er underlagt en vægtning, fordi de er integreret i én overordnet informationsenhed.

En anden tolkning af taksis, der delvist ligger i forlængelse af Brandts, indebærer, at valget mellem paratakse og hypotakse handler om tilskrivningen af illokutionært potentiale. Denne tolkning antydes ganske vist i SFL-litteraturen, om end der ikke drages analysemæssige konsekvenser heraf:

Distinktionen mellem frie [simplekssætninger og parataktisk ordnede sætninger] og bundne [underordnede sætninger i sætningskomplekser] sætninger er funktionelt motiveret. Således kan frie sætninger konstituere ytringsfunktioner og dermed træk i en

sproglig interaktion. De er direkte åbne for videre udveksling. Bundne sætninger kan derimod ikke konstituere direkte træk i en interaktion. (Andersen & Smedegaard 2005: 57)

I forlængelse heraf vil *denn*-sætninger have et forhandlingspotentiale, men igen er vi efter min mening tvunget til at skelne mellem forskellige typer subordonerede sætninger: ved *weil*-sætningen er det hele sætningsforbindelsen (eller mere specifikt: den kausale relation), der forhandles på én gang, mens det i *da*-sætningskomplekset kun er den overordnede sætning.

Hvis taksis handler om forhandlingspotentiale, så er min påstand – igen – at valget står mellem *denn* og *da*, men ikke mellem *denn* og *weil*.

Uanset om man postulerer, at valget mellem paratakse og hypotakse har at gøre med informationernes vægtning eller med sætningernes negotiabilitet, så lader dette valg sig ikke forklare specielt overbevisende som en realisering af ideationel betydning. For kort at vende tilbage til SFL-teoriens metafunktioner, så er det problematisk at anse taksissystemet som et grammatisk system, der har at gøre med realisering af ideationel lige- eller uligevægt. Denne modsætning er da også påfaldende uddybet i SFL-litteraturen (modsat mange andre semantiske kategorier), og det er ligeledes påfaldende, at fx Andersen & Smedegaards beskrivelse af den funktionelle forskel på frie og bundne sætninger ikke tager udgangspunkt i ideationel, men snarere i interpersonel betydning.

Mit forslag er derfor, at man betragter taksis som en tekstuel eller en interpersonel kategori, afhængigt af, om man fokuserer på informationernes vægtning i forhold til hinanden eller på de enkelte sætningers forhandlingspotentiale. Begge strategier kræver imidlertid en udskilning af de sætninger, der ikke er forbundet med, men snarere indlejret i en anden sætning.

Den indledningsvis skitserede uenighed om Thema-Rhema-analysen kan evt. ses som et signal om, at man inden for SFL i forhold til de tekstuelle ressourcer bevæger sig væk fra opfattelsen af sætningskomplekset som en helt igennem univariat struktur. Denne strategi løser imidlertid ikke det her skitserede problem ang. heterogenitet i

gruppen af hypotaktiske ekspansionssætninger, eftersom hypotaktiske ekspansionssætninger af både *da-* og *weil-*typen kan være foranstillet og dermed fungere som Thema i sætningskompleksets Thema-Rhema-struktur. Analyse-mæssigt skal problemet snarere finde sin løsning i en lignende opblødning i synet på de interpersonelle ressourcer, idet man må overveje at anse sætningsforbindelser med *weil*-sætninger og andre propositionsmodificerende sætninger som interpersonelt multivariate strukturer.

5. Konklusion

At *weil-* og *da-*sætninger som beskrevet ovenfor kan opføre sig forskelligt med henblik på syntaktisk integration i en anden sætning, skal man efter min overbevisning tage som et signal om, at underordnede sætninger rent faktisk kan have forskellig funktion, og det må være værd at overveje, om begge typer uden videre kan siges at være resultatet af et valg mellem paratakse og hypotakse. Vælger man, som det sker i SFL-analysen, at ignorere disse forskelle og blot lade alle underordnede sætninger, der ikke fungerer som valensfordrede størrelser, analysere som hypotakse, bliver valget mellem paratakse og hypotakse et tomt valg.

Igen: hvis man skal tage det systemiske og det funktionelle aspekt alvorligt, skal man selvfølgelig kunne gøre rede for, hvad man vælger imellem, og hvilke konsekvenser valget har. Ved udelukkende at fokusere på taksis som en realisering af ideationel betydning formår SFL-analysen ikke at gøre rede for, hvad oppositionen lige/ulige dækker over. Vælger man i stedet at se taksis som en realisering af interpersonel eller tekstuel betydning (eller evt. begge dele), når man efter min mening frem til en bedre beskrivelse. Dette kræver imidlertid, at man anerkender, at dette valg ikke omfatter alle underordnede ekspansionssætninger, men dermed bliver man også i stand til at forklare de ovennævnte forskelle som andet end tilfældige afvigelser.

Henvisninger

Andersen, T., U. H. Petersen & F. Smedegaard (2001). *Sproget som ressource. Dansk systemisk funktionel lingvistik i teori og praksis*. Odense: Odense Universitetsforlag.

- Andersen, T. H. & F. Smedegaard (2005). *Hvad er meningen?* Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Brandt, M. (1996). Subordination und Parenthese als Mittel der Informationsstrukturierung, i Motsch (red.) *Ebenen der Textstruktur. Sprachliche und kommunikative Prinzipien*, Tübingen: Niemeyer, 211-240.
- Fabricius-Hansen, C. (1992). Subordination, i Hoffmann & Ludger (red.) *Deutsche Syntax. Ansichten und Aussichten*, Berlin: de Gruyter, 458-483.
- Halliday, M. A. K. (1967). Notes on transitivity and theme in English, *Journal of Linguistics* 3, 99-244.
- Halliday, M. A. K. & C. M. I. M. Matthiessen (1999). *Construing Experience Through Meaning. A Language-based Approach to Cognition*. London: Cassell.
- Halliday, M. A. K. & C. M. I. M. Matthiessen (2004^s). *An Introduction to Functional Grammar* (3. udg.). London, New York, Sydney & Auckland: Arnold.
- Matthiessen, C. M. I. M. & S. A. Thompson (1989). The structure of discourse and "subordination", i Haiman, J. & S. A. Thompson (red.) *Clause Combining in Grammar and Discourse*, Amsterdam & Philadelphia: Benjamins, 275-329.
- Matthiessen, C. M. I. M. (1995). *Lexicogrammatical Cartography. English Systems*. Tokyo: International Language Sciences Publishers.
- Petersen, U. H. (ms. under udarbejdelse): *Bedeutung, Funktion und Form*.
- Steiner, E. & E. Teich (2004). Metafunctional Profile for the Grammar of German, i Caffarel, A., J., R. Martin & C. M. I. M. Matthiessen (red.) *Language typology: a functional perspective*, Amsterdam: Benjamins, 139-184.
- Zifonun, G., et al. (1997). *Grammatik der deutschen Sprache*. Berlin & New York: de Gruyter.

Søgestrengene på tværs af ordklasser

Hanne Jansen

1. Indledning

Jeg vil i denne artikel igen tale om "spatialpartikler" – den fælles betegnelse jeg har valgt at bruge for en række præpositioner og retnings- og stedsadverbier, jf. bl.a. Jansen 2002 og 2004 og under udgivelse c – men denne gang fra en ny vinkel der inddrager brugen af elektroniske tekstkorpora og korpusværktøjer. Mine overvejelser udspringer af arbejdet inden for Mulinco-projektet, et samarbejde mellem forskere fra Institut for Engelsk, Germansk og Romansk (Engerom) og Center for Sprogteknologi (CST). Formålet med projektet er at udvikle en elektronisk flersproget korpusplatform (med originaltekster og oversættelser på dansk, engelsk, fransk, tysk, spansk og italiensk), der kan anvendes til både monolingvale og kontrastive studier af lingvistisk, sprogtypologisk, oversættelsesrelateret og stilistisk/litterær art (jf. Farø et al. 2005 og www.cst.dk/mulinco/index.html).

Mit overordnede mål er at undersøge hvordan elektroniske tekstkorpora og korpusværktøjer kan anvendes til at teste mine hidtidige iagttagelser og hypoteser om forskelle i brugen af spatialpartikler på dansk og italiensk. Jeg vil fokusere på mine overvejelser omkring konstruktionen af en søgestreng der kan finde de fænomener jeg er interesseret i, dvs. spatialpartikler på hhv. dansk og italiensk. Denne søgestreng – en kombination af formelle kriterier som søgeprogrammet søger på i korpus – kan siden bruges i mere komplekse søgestrengene svarende til de forskellige konstruktioner som spatialpartiklerne indgår i. Arbejdet med at definere søgestrengene belyser dels overordnede problemer med kategorisering, ikke mindst når kategorien forsøges opstillet på tværs af traditionelle ordklassedefinitioner, dels problemerne ved at gå fra manuel til computerstøttet analyse.

Dette vender jeg tilbage til efter en kort beskrivelse af hvad jeg mener med betegnelsen spatialpartikler, og hvorfor spatialpartikler

er interessante at beskæftige sig med i et dansk/italiensk perspektiv.

2. Spatialpartikler

Spatialpartikler er som sagt den fælles betegnelse jeg bruger for en række præpositioner og retnings- og stedsadverbier der alle har som deres primære og prototypiske funktion at kode rumlige relationer mellem entiteter – som på dansk *på, i, over, under* og *ind, ud, op, ned* og på italiensk *su, in, sopra, sotto* og *dentro, fuori, su, giù*. Med rumlig relation mener jeg entiteternes placering i forhold til hinanden som koordinater i et tredimensionelt univers¹. Udover dette grundlæggende semantiske fællestræk fremviser spatialpartiklerne også paralleller på det syntaktiske område, hvor det traditionelle kriterium der anvendes til at skelne mellem præpositioner og adverbier, nemlig + / ÷ styrelse, ikke altid forekommer særligt anvendeligt. En række leksemer kan anvendes på begge måder – *hun sprang i vandet* overfor *hun sprang i; han løb over vejen* overfor *han løb over* eller *han løb over til skolen* – og burde derfor ifølge den traditionelle skelnen kategoriseres som skiftevis præposition og adverbium (“multiple class membership” jf. Croft 2001: 36-40), selvom der ofte ikke er forskel i semantik eller i syntaktisk adfærd i øvrigt. I kraft af deres funktion som “relatorer”, udfylder såvel præpositioner som stedsadverbier endvidere ofte en central prædikativ rolle i sætningen, og kan i visse tilfælde overflødiggøre verbet: *ud!; i seng med dig!; på med hatten, op på cyklen* og *ned i byen i en vis fart*, eller – dog kun på dansk – konstrueres med modalverber alene: *han ville i byen; hun skal op*². Endelig er der for også for de mest prototypiske medlemmer af gruppen paralleller hvad angår størrelsen: de er netop *particulae*, dvs. “små dele”, hvilket gør dem særligt fleksible, ikke mindst i forbindelse med orddannelse, både som præfikser for andre ordklasser og i indbyrdes sammensætninger³.

1. Det er klart at den sproglige kodning af spatiale relationer ikke blot er afbildning af en objektiv og for én gang givet “virkelig” verden, men at den altid er betinget af subjektets fysiske og “intentionelle” placering i forhold til denne verden; se bl.a. om den funktionelle vinkel versus den geometriske vinkel i beskrivelsen af kodning af rumlige relationer i Herskovits (1988).

2. Ikke alle modalverber kan dog i samme udstrækning konstrueres med spatialpartikel alene: *skulle, ville, måtte* kan (med visse begrænsninger); *burde, kunne, turde, gide* kan ikke (dog bruges *gide* + spatialpartikel hyppigt af børn).

3. For uddybende diskussion af fællestræk, se Jansen 2002, 2004 og under udgivelse b.

Både dansk og italiensk har præpositioner og stedsadverbier som en vigtig del af deres leksikon, og ovennævnte fællestræk mellem de to grupper findes på begge sprog, dog med færre tilfælde af ovennævnte "multiple class membership" på italiensk. Ud fra mine hidtidige undersøgelser af især oversættelsesdata⁴ kan jeg dog konstatere en række forskelle i både inventar og anvendelse:

- a) Frekvens – der anvendes i næsten alle slags tekster langt flere spatialpartikler på dansk end på italiensk; dog er det vigtigt at bemærke at frekvensen også i høj grad, på begge sprog, afhænger af teksttype, register og medium.
- b) Variation – der er på dansk større variation og mere semantisk specificitet; variationen skyldes bl.a. at en række danske stedsadverbier har en hhv. dynamisk og statisk form (eller telisk og atelisk), som fx *ud/ude*, en distinktion som på italiensk (og mange andre sprog) ikke angives i leksetet selv, men må læses ud af konteksten.
- c) Leksikaliseringsmønstre for bevægelsesverber – en af grundene til forskellen i frekvens er de typiske leksikaliseringsmønstre for bevægelsesverber på hhv. germanske og romanske sprog; hvor man på dansk almindeligvis koder bevægelsens retning separat med en spatialpartikel, vil retningen på italiensk typisk være udtrykt i verbalroden – jf. L. Talmys skelnen (1985) mellem *satellite-framed languages* og *verb-framed languages*.
- d) Indbyrdes kombinatorik – som nævnt ovenfor er det karakteristisk for spatialpartiklerne på begge sprog at indgå i ordsammensætninger, ikke mindst indbyrdes; på dansk er frekvensen af sammenstilte spatialpartikler dog væsentligt højere end på italiensk⁵.
- e) +/÷ transitivitet – ved sammenligning af danske og italienske paralleltekster eller sammenlignelige tekster, vil man på dansk ofte finde en intransitiv konstruktion med spatialpartiklen som "mellemed", med fremhævelse af de spatiale relationer i den givne situation, hvor man på italiensk typisk anvender en transitiv konstruktion der

4. Jf. diskussion af brug af oversættelsesdata i kontrastiv lingvistik i (Jansen under udgivelse a).

5. En af grundene er den hyppige eksplicitering på dansk af subjektets placering i fht den spatiale relation, jf. følgende eksempel fra H.C. Andersens *Sneemanden* og den autoriserede italienske oversættelse: "*han saae stadig ind i Huusholderskens KjelderEtage, ned i hendes Stue*" versus "*guardava fisso [Ø] nello scantinato della governante, [Ø] nella sua stanza*", hvor den italienske læser af konteksten må udlede at sneemanden befinder sig ude og oppe i fht. til husholderskens stue.

i stedet fremhæver agens-patiens-relationen. De danske konstruktioner med spatial profilering er ikke så enkle at samle under én fælles beskrivelse, men der er efter min mening ikke desto mindre tale om en klar tendens som tydeligt ses i oversættelsesdata⁶.

- f) Topologi – på dansk ender mange sætninger i en spatialpartikel eller en spatialpartikel efterfulgt af styrelse, en tendens der ikke genfindes i nær samme grad på italiensk.

3. Fra manuel til computerstøttet analyse: Mulinco-platformen

De her kort opridsede forskelle – der kan samles i en overordnet hypotese om større fokus på den rumlige dimension på dansk – har jeg fundet belæg for i mine hidtidige undersøgelser, der er foretaget med manuel udvælgelse og analyse af især oversættelsesdata. Denne form for tilgang tillader dog kun at arbejde med en begrænset mængde data, hvilket gør det svært at foretage virkelig kvantitativt signifikante generaliseringer. Med et elektronisk tekstkorpus kan man arbejde med store mængder tekst, både ved indsamlingen af data og til en vis grad ved behandlingen (optælling og sortering) af data, og man har dermed et mere solidt empirisk grundlag⁷. De nævnte forskelle er for størstedelen ikke systembetingede, men især et spørgsmål om sprognorm og frekvens, og de er først rigtig iøjnefaldende når man ser samlet på dem, hvilket gør det særlig vigtigt at se på større tekstmængder.

Når man arbejder med et elektronisk tekstkorpus og elektroniske søgeværktøjer, må selektionskriterierne være entydigt og eksplicit formuleret, hvilket kan give problemer: de formaliserede og entydige selektionskriterier vil undertiden inkludere irrelevante data, eller om-

6. Jf. følgende eksempler:

“*sagde den unge Mand og pegede paa Sneemanden*” versus “*disse il giovane e indicò [Ø] il pupazzo di neve*”.
“*Det skruplenager i mig, saa deiligt koldt er det!*” versus “*Mi sento tutto scricchiolare* [mig jeg-føler helt knage] *con questo bel freddo!*”

[om rimfrost] “*som strømede der en hvid Glands ud fra hver Gren.*” versus “*come se ogni ramo emettesse un fulgore bianco* [som om hver gren udsendte en glans hvid].”

7. Jf. den store interesse der indenfor de sidste årtier er blevet rettet mod brugen af elektroniske tekstkorpora i studier indenfor oversættelsesvidenskab, ofte kombineret med kontrastiv lingvistik, bl.a. Chesterman 2004, Malmkjær 1998, Munday 1998 og Olohan 2004.

vendt udelukke relevante data, dels fordi de kriterier man kan søge efter, afhænger af korpussets opmærkning, dels fordi computeren ikke kan håndtere flertydighed og glidende overgange.

Denne problematik er efter min mening central i kombinationen af manuel og computerstøttet analyse, og det er den jeg vil forsøge at illustrere med spatialpartiklerne som eksempel. Jeg har arbejdet med H. C. Andersens eventyr *Sneemanden* og den italienske oversættelse *Il pupazzo di neve*⁸. Teksten kan ikke bruges til en egentlig testning af ovennævnte hypoteser om forskelle mellem dansk og italiensk, da den kun er på i alt 1643 ord på dansk og 1922 ord på italiensk, og derfor ikke kan levere kvantitativt signifikante data. Til gengæld er det muligt manuelt at checke om de konstruerede søgestrengene rent faktisk fanger de fænomener der interesserer mig, og således løbende korrigerer strengene.

Teksterne i Mulinco-korpusset er lemmatiseret (således at man ved at søge på lemma-formen får vist alle de forskellige bøjningsformer lemmaet forekommer i) og morfologisk opmærket med en Part of Speech- eller POS-tagger (et program der automatisk opmærker alle forekomster efter ordklasse, således at søgeprogrammet kan søge på ordklasser)⁹. Teksterne er kodet, så de kan håndteres af søgeværktøjet CQP (Corpus Query Processor)¹⁰ der gør det muligt dels at søge på ordformer, lemmaer og POS-tags, dels at konstruere søgestrengene der kombinerer forskellige leksikalske og morfologiske kriterier vha. diverse symboler for inklusion, eksklusion, disjunktion, intervaller, søgegræn-

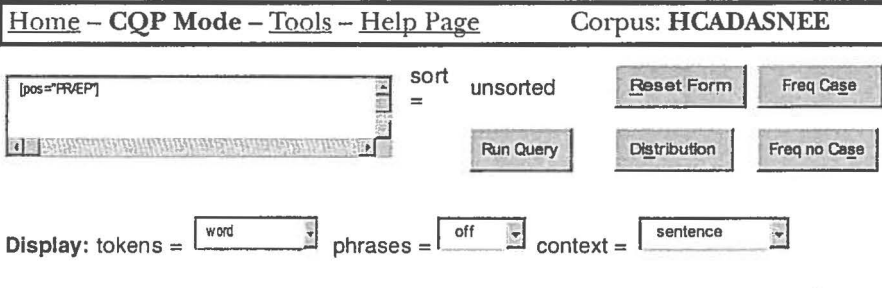
8. *Sneemanden* og respektive oversættelser på engelsk, fransk, tysk, spansk og italiensk indgår i Mulinco-korpusset og er udgangspunkt for en samling artikler om forskellige sprogteknologiske og kontrastive problemstillinger (jf. Mægaard & Schøsler, under udgivelse); de overvejelser jeg præsenterer i denne artikel, er fremlagt mere detaljeret dér.

9. For dansk bruges en POS-tagger udviklet af Center for Sprogteknologi bestående af 49 tags; for italiensk et tagsæt udviklet af Marco Baroni (pt. ved Università di Trento) bestående af 36 tags. En af grundene til at der er flere tags i den danske tagger, er bla. at både pronominer og substantiver er mere specifikt opmærket på dansk; jf. fx N_DEF_SING, N_DEF_SING_GEN, N_INDEF_SING, N_INDEF_SING_GEN, som ville være POS-taggene for hhv. KATTEN, KATTENS, KAT, KATS.

10. Se Query tool CQP i IMS Corpus Workbench © 1993-2003 opbygget af Institut für maschinelle Sprachverarbeitung.

ser etc. CQP kan også gruppere og vise søgeresultaterne samt udføre forskellige simple frekvensanalyser¹¹.

Fig. 1 viser søgeprogrammets skærmbillede (*interface*) med en søgning i *Sneemanden* på ord opmærket som tilhørende ordklassen præposition [`pos="PRÆP"`]. Søgningen giver i alt 138 forekomster der vises i deres kontekst [= *sentence*]. For at se hvor mange forskellige præpositioner (*unique strings*) det samlede antal forekomster (*matches*) fordeler sig på, kan man ved brug af funktionerne *Freq Case* og *Freq no Case* (der neutraliserer store og små bogstaver) få opstillet en frekvensliste over de fundne forekomster.

The screenshot shows the CQP search interface. At the top, there is a navigation bar with "Home - CQP Mode - Tools - Help Page" and "Corpus: HCADASNEE". Below this, there is a search input field containing "[pos='PRÆP']". To the right of the input field, there is a "sort =" dropdown menu set to "unsorted". There are several buttons: "Reset Form", "Freq Case", "Run Query", "Distribution", and "Freq no Case". Below the search area, there are three dropdown menus for "Display: tokens = word", "phrases = off", and "context = sentence".

[138 matches]

1. (6) Sneemanden, Author H.C. Andersen, Year 1861
context »Det skrupknager i mig, saa deilig koldt er det!« sagde Sneemanden.
2. (25) Sneemanden, Author H.C. Andersen, Year 1861
context »Vinden kan rigtignok bide Liv i Een! Og hvor den Gloende der, hun gloer!« det var Solen, han meente; den var lige ved at gaae ned.
3. (48) Sneemanden, Author H.C. Andersen, Year 1861
context »Vinden kan rigtignok bide Liv i Een! Og hvor den Gloende der, hun gloer!« det var Solen, han meente; den var lige ved at gaae ned.

Fig. 1

Udfordringen ligger i, med disse redskaber, at definere en søgestreng der kan bruges til maskinel søgning af spatialpartikler, dvs. kan fortælle computeren hvilke forekomster i teksterne den skal finde og udpege, liste, tælle eller på anden måde behandle for mig.

11. For en mere detaljeret redegørelse for CQP's opbygning og den valgte POS-tagging, se Offersgaard & Olsen og Henriksen, Offersgaard & Povlsen i Mægaard & Schøsler (under udgivelse).

4. Spatiale adverbier

Da jeg med kategorien “spatialpartikler” (SPAT) ønsker at gå på tværs af de traditionelle ordklasser præpositioner og adverbier, kan jeg i mine søgestrengte ikke nøjes med at søge på POS-tags.

Det er særligt tydeligt i forbindelse med adverbier. Adverbier er en meget heterogen klasse der ud over stedsadverbier indeholder mådesadverbier, modalpartikler, diskursmarkører, tidsadverbier etc. For at afgrænse søgningen til kun de spatiale adverbier er det nødvendigt at operere med en leksikalsk definition, dvs. en liste af relevante leksemer som søgemaskinen kan søge på. Dette er muligt, da der er tale om en (rimeligt) lukket klasse, i modsætning til fx substantiver, verber og adjektiver. For at indkredse de relevante leksemer har jeg med søgestrengen [pos=“ADV”] søgt alle ord tagget (dvs. opmærket) som adverbier i hhv. den danske og italienske tekst. De 215 danske og 162 italienske forekomster (*matches*) kan dernæst ordnes efter hyppighed vha. *Freq no Case*-funktionen, der reducerer *tokens* til *types*. Af de hhv. 75 danske og 58 italienske forskellige adverbier (*unique strings*) har jeg manuelt udvalgt hhv. 18 og 9 spatiale adverbier (SPAT_adv), jf. tabel 1:

Matches	SPAT_adv (DA)	Matches	SPAT_adv (IT)
8	ind	4	giù
8	op	3	fuori
8	ud	3	sotto
7	ned	2	accanto
3	hen	2	dentro
2	af	2	intorno
2	derind	2	laggiù
2	for	2	sopra
2	frem	1	lassù
2	om		
2	ovenpaa		
1	ad		
1	derinde		
1	deroppe		
1	forneden		
1	rundt		
1	til		
1	udenfor		

Tabel 1. Adverbier

For størstedelen af forekomsterne har den manuelle frasortering af ikke-spatiale adverbier været ret uproblematisk (fx *ikke, nok, meget, igen, aldrig, rødt, underligt* og tilsvarende på italiensk), men i nogle tilfælde vil min afgrænsning af kategoriens medlemmer givetvis kunne diskuteres. Deiktiske stedsadverbier som *her, der* og tilsvarende *ci, qui, lì* er fx ikke inkluderet (når *derinde, derind* og *lassù* er medtaget i listen i tabel 1, er det pga. den efterhængte spatialpartikel), ligesom adverbiet *væk* (eller *borte*) og tilsvarende *via* heller ikke medregnes. Når disse adverbier på trods af deres utvivlsomt (også) spatiale indhold ikke er inkluderet, er det fordi de ikke som deres primære eller centrale funktion har kodningen af spatiale relationer i en eller anden form for tredimensionelt rum, men derimod enten den deiktiske relation (afstand i forhold til udsigeren) eller det faktum at noget ikke er der/ikke kan ses. De kan muligvis betragtes som mere perifere medlemmer af klassen af spatialpartikler, og såvel paralleller som forskelle fortjener afgjort at blive undersøgt nærmere i netop dette lys; i nærværende sammenhæng vil jeg dog begrænse mig til at se på de former der efter min mening udgør de centrale medlemmer af klassen.

Et andet problem angår de forskellige sammenskrevne former. Det gælder sammenskrivninger med deiktiske udtryk på såvel dansk (*derind, derinde, deroppe*) som italiensk (*lassù, laggìù*). Det ville være ønskværdigt at kunne underordne disse forekomster de tilsvarende former uden deiktiske udtryk (altså *ind, inde, oppe, sù* og *giù*), dvs. opfatte dem som en slags varianter over samme lemma – ikke mindst fordi sammenskrivningen ikke altid finder sted. På især dansk gælder problemet også de mange kombinationer af adverbier og præpositioner i sammenskreven form, som *ovenpå, forveden, udenfor*. Også her gælder det at kombinationen nogle gange sammenskrives, andre gange ikke (alt efter om den er med eller uden styrelse). Bortset fra at reglerne for sammenskrivning ikke følges konsekvent af sprogbrugerne, så giver de i denne sammenhæng problemer omkring optælling af spatialpartikler. De sammenskrevne former må inkluderes som leksemer i leksemlisten for at finde mulige forekomster, men de fundne forekomster tæller dermed som én spatialpartikel i den samlede søgning, selvom man kunne argumentere for at der er tale om to spatiale relationer (ligesom ved de tilsvarende ikke-sammenskrevne former). Som det fremgår, indregner jeg ikke grammatikaliserede italienske

former som *intorno* eller *accanto* som sammenskrevne former i nær-værende sammenhæng, selvom det er indlysende at de sproghistorisk er sådanne; det afgørende er om de af sprogbrugeren opfattes som en toleddet størrelse, hvilket på dansk understreges af muligheden for ikke at sammenskrive.

Listen over SPAT_adv der skal indgå i den samlede søgestreng for spatialpartikler (SPAT), vil kunne suppleres med søgninger på [pos="ADV"] i andre tekster for på den måde at nå frem til en tilnærmelsesvis udtømmende liste over spatiale adverbier. En søgning på [pos="ADV"] i Mulinco-plattformens samlede danske H.C. Andersen-korpus¹² giver i alt 3764 forekomster og (ordnet vha. *Freq no Case*) 265 unikke strenge, hvoraf 88 kan udskilles som spatiale. Af disse er 18 gengangere i forhold til forekomsterne i *Sneemanden*, mens andre tilføjer nogle af de basale spatialpartikler der mangler i *Sneemanden* (*midt, langs, bag*). Helt overvejende supplerer de dog med flere sammenskrevne former, både SPAT + SPAT (som *foroven, fremad, henimod*) og deiktiske udtryk + SPAT (*herhenne, herind, derud, derunder*), samt kompletterer mønstret af teliske/ateliske former for en lang række adverbier (*hen/henne, om/omme* etc.).

En søgestreng for de spatiale adverbier kan udformes som en kombination af en leksemliste og en søgning på [pos="ADV"] for at sikre at fx *for, om* eller *afkun* medtages, når de er tagget som adverbier, jf. følgende søgestreng for SPAT_adv. konstrueret på basis af *Sneemanden* på hhv. italiensk og dansk, samt den udvidede danske søgestreng konstrueret på basis af det samlede H.C. Andersen-korpus:

SPAT_adv (IT) på basis af *Il pupazzo di neve*.

[pos="ADV"&word="giù|fuori|sotto|accanto|dentro|intorno|laggiù|soprattutto"%c]¹³

SPAT_adv (DA) på basis af *Sneemanden*:

[pos="ADV"&word="ud|ind|op|ned|hen|frem|rundt|derinde|udenfor|deroppe|for|om|af|til|derind|ovenpå|ad|forneden"%c]

12. Som omfatter 7 eventyr i alt, inklusive *Sneemanden*.

13. Tilføjelsen %c neutraliserer store og små bogstaver.

Udvidet SPAT_adv (DA) på basis af det samlede H.C. Andersen-korpus:

[pos="ADV"&word="ud|ind|op|ned|hen|frem|rundt|tilbage|ude
 |lind|oppel|derinde|over|midt|bag|forbi|udenfor|deroppel|nedel
 |derom|for|om|deri|forud|imellem|af|derpaal|herinde|til|oven|de
 |raf|derind|derne|derover|derude|hvor|lindenfor|ovenpaal|ved
 |lad|derhen|derop|derovre|dertill|derved|forneden|hennel|langs|i
 |goverfor|ovre|tvers|under|linden|i|rundtomkring|derfra|derhenn
 |elder|gjennem|derud|derunder|forfra|foroven|fremad|henimod
 |herfra|herhennel|herind|hernede|herneden|herovre|herpaal|hert
 |il|herved|hvorpaal|neden|omkring|ommel|opad|ovenover|paalrun
 dtom"%c]

5. Spatiale præpositioner

I sammenligning med adverbierne udgør præpositioner en mere homogen klasse, hvor langt de fleste centrale medlemmer er spatiale i deres grundbetydning. Derfor får man også umiddelbart mere anvendelige resultater med samlede søgninger på hhv. dansk [pos="PRÆP"] og italiensk [pos="PRE.*"], hvor tilføjelsen [.*] udvider søgningen til også at gælde for sammenskrivninger af præposition og artikel ("le preposizioni articolate", som fx *al, alla, allo, ai, alle, agli, all'*, der alle er "artikelbøjninger" af præpositionen *a*).

Tabel 2 viser de fundne forekomster ordnet vha. *Freq no case*, på dansk ialt 138 forekomster fordelt på 15 forskellige præpositioner, på italiensk i alt 204 fordelt på 10. Som det fremgår af den italienske del af tabellen, må sammentællingen af præpositioner med og uden artikel foretages manuelt.

Matches	PRÆP	Matches	PRE + PRE.:det
42	i	56+22=78	di
20	paa	16+36=52	a
17	med	13+10=23	in
14	af	10+10=20	da
9	til	2+8=10	su
7	for	10+1=11	con
6	om	6	per
6	fra	2	come
5	over	1	sotto
5	under	1	tra
3	ved		
1	efter		
1	hos		
1	op_til		
1	ud_fra		

Tabel 2. Præpositioner

Som sagt giver den samlede søgning på præpositioner i *Sneemands*-teksterne et umiddelbart ret fornuftigt resultat, hvor kun enkelte ikke-spatiale præpositioner skal frasorteres. Det er fx ret uproblematisk at frasortere følgende ikke-spatiale præpositioner: *efter* (primært temporal), *come* (i betydningen *ligesom*, dvs. sammenlignende), samt også *med* og tilsvarende italiensk *con* (og de negative pendants *uden* og *senza*), der ganske vist kan siges at sammenføje entiteter, men i en mere generisk "ledsage"-relation, ikke primært spatialt. En mulighed for at gøre frasorteringen mere dækkende og præcis er at søge bredt på [pos="PRÆP"] i et større antal tekster og udvide mængden af ekskluderede elementer. For dog at undgå uforudsete ikke-spatiale præpositioner (dvs. forekomster som ikke er blandt de eksplicit ekskluderede elementer), når søgestrengen anvendes på andre ikke så narrative og deskriptive tekster, har jeg valgt også her at eksplicitere hvilke leksemer inden for de fundne præpositioner der skal MED i søgningsresultaterne, dvs. følgende søgestreng: [pos="PRÆP"&word="xlyz..."%c].

På basis af søgningerne i *Sneemanden* og *Il pupazzo di neve* (jf. tabel 2) har vi nu følgende søgestreng for spatiale præpositioner bestående af en leksemliste kombineret med en søgning på ordklasseopmærkning (pos="PRÆP" eller tilsvarende italiensk pos="PRE.*"), således at kun

de forekomster af leksemet der er tagget som præposition, bliver medtaget i søgeresultatet.

SPAT_præp (IT) på basis af *Il pupazzo di neve*:

[pos="PRE.*"&word="di|d'ldel|della|dello|dell'|de|delle|degli|la|lallalalallolall'|al|alle|agli|in|nell|nella|nello|nell'|nei|nelle|negli|sull|sulla|sullo|sull'|sui|sulle|sugli|da|dal|dalla|dallo|dall'|dai|dalle|dagli|per|sotto|tra"%c]

SPAT_præp (DA) på basis af *Sneemanden*:

[pos="PRÆP"&word="i|paal|af|til|for|om|fra|over|under|ved|hos|op|_til|ud|_fra"%c]

Udvidet SPAT_præp (DA) på basis af det samlede HCA-korpus:

[pos="PRÆP"&word="i|paal|af|til|for|om|fra|over|under|ved|hos|op|_til|ud|_fra|mellem|ad|lig|gjennem|gjennem|mod|imod|foran|omkring|bag|imellem|hen|over|giennem|inden|for|ned|_til|uden|for|ud|over|for|over|for|ud|_for"%c]

Som det fremgår, er jeg i den italienske søgestreng nødt til at medtage alle præpositionernes "artikelbøjninger", når jeg vil begrænse det samlede søgeresultat af [pos="PRE.*"] til de spatiale præpositioner der er anført i leksemlisten. Endvidere kan man bemærke at de danske lister indeholder flere tilfælde af flerordsforbindelser SPAT + SPAT, som den automatiske *tokeniser* (ordinddeler) har valgt at sammenholde som én ordform (én token) med indsættelse af underscore (*op_til*, *ud_fra*, *over_for*, *ud_for* og *ned_til*). Som i de ovennævnte tilfælde af sammenkrivning vil også de af maskinen sammenholdte former vanskeliggøre en ensartet optælling af spatialpartiklerne.

Hvis man sammenligner søgestrengene (og tabel 1 og 2), ser man at flere leksemer (fx *for*, *til* og *om* på dansk, og *sotto* på italiensk) dukker op ved søgning på såvel adverbium som præposition (jf. ovennævnte "multiple class membership") – et argument for at arbejde med en samlet leksemliste (dvs. uden "dubletter") kombineret med en søgning på enten adverbium eller præposition:

SPAT (DA) [pos="PRÆP|ADV"&word="x|y|z|..."%c]

SPAT (IT) [pos="PRE.*|ADV"&word="x|y|z|..."%c]

6. Problemer med afgrænsningen spatial/ikke-spatial

Der er dog stadig en del af de genererede forekomster som jeg helst vil undgå. Problemerne skyldes at spatialpartiklerne er så polyfunktionelle – ikke mindst på grund af deres funktion som forbindere (“relator”-funktionen) der “lånes” til andre domæner end det spatiale. Inden for især klassen af præpositioner gør den det vanskeligt at gennemføre en konsistent indkredsning af de relevante leksemer.

At ekskludere den praktisk talt betydningstomme “universalforbinder” *di* fra søgestrengen – dvs. stryge den fra leksemlisten – er ret uproblematisk; det er kun i meget få kontekster den har bevaret sin spatiale betydning. For at skabe balance mellem den italienske og den danske søgning, må man også overveje dansk *af*, hvilket dog er mere diskutabelt, da *af* bruges spatialt i en del kontekster. Er det muligt at få maskinen til at foretage en kun delvis inklusion? Det er det, hvis man udnytter det faktum at *af* tagges som hhv. PRÆP og ADV alt efter om den står med eller uden styrelse. Hvis man udelader *afi* den samlede leksemliste og i stedet efter leksemlisten tilføjer [pos=“ADV”&word=“af”%c], vil søgningen inkludere fx *af* tagget som ADV i: “*Sneemanden tog af*”.

Desværre vil man ikke få inkluderet *af* i spatiale konstruktioner med styrelse, som fx *stige af hesten* eller *tage af bordet*. Ofte optræder den spatialt anvendte præposition *af* dog i forbindelse med andre spatialpartikler: *ud af, ind af, op af, ned af*, jf. fx “*Ilden staaer den ud af Munden*”. Disse anvendelser kan dog findes ved at søge på *af* tagget som præposition, men kun hvis den følger umiddelbart efter *ud, ind, op* eller *ned*, jf. følgende streng der omfatter to ord: [word=“ud|ind|op|ned”%c] [pos=“PRÆP”&word=“af”%c]. Denne delstreng finder faktisk en del af de forekomster, hvor præpositionen *af* er anvendt spatialt. Når delstrengen efterstilles leksemlisten, opstår der desværre et problem: ordene *ud, ind, op* og *ned* indgår allerede i denne, og når søgningen har fundet én forekomst i teksten der opfylder søgekriterierne, kan den ikke gå tilbage til samme forekomst i forbindelse med næste delsøgning. Søgningen på *ud af, ind af, op af, ned af* må derfor foregå separat, og de fundne forekomster må adderes til søgeresultatet af den samlede streng.

Andre præpositioner, som fx *for* og *om*, volder problemer fordi de også kan fungere som konjunktioner, hhv. sideordnende SKONJ og underord-

nende UKONJ. Den automatiske opmærkning af tekst disambiguerer i mange tilfælde *for* og *om*'s forskellige funktioner, og ingen *for* og *om* der er korrekt tagget som hhv. SKONJ og UKONJ kommer med i søgeresultatet. Men der er en del taggingfejl, hvor det ikke i den automatiske opmærkning af teksten er lykkedes at disambiguere de forskellige funktioner af *for* og *om*. Konjunktionalt anvendte *for* og *om* er således blevet fejlagtigt tagget som enten adverbier eller præpositioner, jf. følgende eksempler: “*men Du maa ikke rasle med Lænken ,/TEGN for/ADV saa knækker det i mig*” og “*har været Herskab ;/TEGN for/PRÆP det var jeg hos Huusholdersken*”. Disse taggingfejl kan man prøve at undgå ved i søgestrengen at eksplicitere de kontekster hvor der (højest sandsynligt) er tale om konjunktioner. Det kan fx være kontekster hvor *for* eller *om* følger efter et komma, semikolon, udråbstegn, dvs. [pos=“TEGN”], som alle de korrekt taggedede konjunktioner *for* og *om* netop gør. I min søgestreng har jeg således valgt at “hjælpe” computeren til et mere præcist søgeresultat ved at udelade *for* og *om* i den samlede leksemliste, og i stedet lave en separat søgestreng der udelukker de forekomster af *for* og *om* der, selvom de er tagget som ADV eller PRÆP, følger efter et TEGN. Jeg vil altså kun medtage *for* og *om* i min søgning, hvis de følger efter en token forskellig fra et TEGN (“forskellig fra” skrives som “!=”), altså:

[pos!=“TEGN”] [pos=“PRÆP|ADV” &word=“for|om”%c]¹⁴.

En lignende næsten “konjunktionalt” anvendelse, hvor det spatiale indhold er væk eller i alle tilfælde meget svækket, finder vi i en række forekomster med *for*, *om*, *ved*, *til* efterfulgt af *at* + infinitiv, fx “*lagde sig saa ind i sit Huus for/PRÆP at sove*”. For ikke at få disse kontekster med i søgeresultatet, må de pågældende ordformer, som ovenfor, udelades af den samlede leksemliste og i stedet må følgende streng tilføjes:

[pos=“PRÆP|ADV” &word=“for|om”%c] [word!=“at”].

Samme overvejelser gælder den tilsvarende brug af italienske præpositioner som *per*, *da*, *a* efterfulgt af infinitiv, [pos=“VER:infi.*”]. Her har jeg ligeledes valgt at ekskludere disse kontekster ved følgende separate søgestreng for *per*, *da*, *a*:

14. I det samlede HCA-korpus betyder det faktisk en frasortering af 34 forekomster af *de* i alt 358 forekomster af *for* og *om* tagget som PRÆP eller ADV.

[pos="PRE.*|ADV"&word="per|al|all|alla|allo|all'|ai|alle|agli|dal|dal|dalla|dallo|dall'|dai|dalle|dagli"%c] [pos!="VER:infi.*"].

På italiensk ville jeg også gerne frasortere de forekomster af præpositionen *da* (med grundbetydning *fra*), hvor denne anvendes som agensmarkør i passivkonstruktion, jf. "*fu preso da qualcosa che non conosceva* [*han blev grebet af noget som han ikke kendte*]. Problemet er at denne anvendelse ikke kan defineres ud fra ordklasseopmærkning (*da* tagges her som præposition) og heller ikke ved en særlig leksikalsk/morfologisk kontekst. En eksklusion af denne anvendelse af *da* ville kræve en syntaktisk opmærkning, der fx angav aktive og passive konstruktioner, hvad Mulinco-platformen pt. ikke råder over. Hvad angår den tilsvarende brug af *af* som agensmarkør, er denne allerede stort set elimineret med eksklusionen af *af* som præposition (hvilket selvfølgelig medfører en vis asymmetri mellem de to søgestrengene).

Man kan indvende at der er mange andre tilfælde, hvor de nu indkredede spatialpartikler anvendes ikke-spatialt, som fx ved domæneskift til temporal anvendelse, jf. "*og fra den Tid har jeg staaet i Lænke*", eller i et utal af faste udtryk hvor spatialpartiklen på anden måde bruges i overført forstand, jf. "*det blev Enden paa det*". I hvor høj grad er der i disse tilfælde stadig tale om en spatial relation mellem to entiteter? Det drejer sig om glidende overgange, som computeren i sagens natur har svært ved at håndtere, men hvor det også for en menneskelig analysator, der i modsætning til computeren kan arbejde med flere betydningslag på én gang, kan være svært at gennemføre en konsistent skelnen. Jeg er derfor endt med at tage den principbeslutning at medregne alle forekomster hvor spatialpartiklerne ikke fungerer som syntaktisk forbinder (som det italienske *di* eller de forskellige tilfælde af konjunkional anvendelse), idet jeg antager at spatialpartiklen selv ved domæneskift til temporale eller endnu mere abstrakte kontekster bliver ved at signalere rumlig relation. Denne beslutning kan diskuteres, og det er indlysende at en nærmere undersøgelse af de glidende overgange fra klar spatial anvendelse til klar ikke-spatial anvendelse vil være påkrævet i en senere fase (omend en sådan detaljeret semantisk kategorisering synes svær at forene med et computer-operationelt synspunkt).

De samlede søgestrengene ser nu ud som følger:

SPAT (IT) på basis af *Il pupazzo di neve*:

([pos="PRE.*|ADV"&word="in|nell|nella|nello|nell'|neil|nelle|negli|suls
ullsullalsullolsull'|suilsulle|sugli|sotto|tra|giù|fuori|accanto|dentro|in
nolaggiù|sopra|lassù"%c])|([pos="PRE.*|ADV"&word="per|da|dal|dal
la|dallo|dall'|dai|dalle|dagli|la|l'al|l'allo|all'|ai|alle|agli"%c] [pos!="VER:
infi.*"])

SPAT (DA) på basis af *Sneemanden*:

([pos="PRÆP|ADV"&word="i|paal|fra|over|under|hos|op_til|ud_fra|udli
nd|op|ned|hen|frem|rundt|der|ind|udenfor|deroppe|der|ind|ovenpaalad
l|forneden"%c])|([pos="ADV"&word="af"%c]|([pos!="TEGN|SENT"]
[pos="PRÆP|ADV"&word="for|om"%c] [word!="at"])|([pos="PRÆP
|ADV"&word="ved|til"%c] [word!="at"])

samt den specifikke søgestreng for *af* i konteksten *ud|ind|op|ned + af*,
som køres separat og hvis søgeresultat adderes manuelt til det samlede
resultat:

[word="ud|ind|op|ned"%c] [pos="PRÆP"&word="af"%c])

Resultatet af søgningerne er for *Il pupazzo di neve* 116 forekomster, fordelt
på 13 forskellige spatialpartikler, og for *Sneemanden* 154 forekomster
fordelt på 24 forskellige spatialpartikler.

7. Konklusion

Spørgsmålet er om disse overvejelser kan bruges til andet end at kon-
struere en specifik søgestreng der kan bruges i en specifik tekst. Hvad
er, med andre ord, fordelene fra et mere overordnet synspunkt? Jeg
mener at der er flere argumenter der taler for det utvivlsomt meget
tidskrævende arbejde:

1) I en mindre tekst eller tekstsamling, som *Sneemanden* eller det oven-
nævnte H.C. Andersen-korpus på syv eventyr, er en manuel søgning
givetvis både hurtigere og mere præcis. Men hvis man vil have et mere
komplet, detaljeret og statistisk signifikant billede af spatialpartiklernes

adfærd og frekvens, er det nødvendigt med større korpora (parallelle og sammenlignelige) samt elektroniske søgemuligheder. Hvis det lykkes at definere en søgestreng der i store mængder tekst (på tværs af sprog, genrer, medium etc.) kan finde tilnærmelsesvis alle forekomster af det fænomen man er interesseret i, så vil den tid man lægger i konstruktionen af søgestrengen, blive tjent ind igen. Næste fase i mit arbejde med søgestrengen for spatialpartikler vil være dels at undersøge dens effektivitet i andre tekster, dels at anvende den i udvidede søgestrengede der kan fange de forskellige konstruktioner som spatialpartiklerne indgår i (for både at præcisere og teste mine hypoteser om forskelle mellem dansk og italiensk¹⁵).

2) De forskellige elektroniske søgeresultater der er kommet frem undervejs i konstruktionen af den endelige søgestreng, har i sig selv peget på nogle fænomener og korrelationer (såvel monolingvalt som kontrastivt) der ved en manuel søgning muligvis ikke ville være kommet frem, eller ikke ville have stået så klart. Det drejer sig fx om de slående mange kombinationer af spatialpartikler der dukker op i sammenskræven form ved søgning i H.C. Andersens tekster – hvilket peger på kombinationen af spatialpartikler som et endnu mere markant træk på dansk end forventet, og et område der afgjort fortjener mere opmærksomhed. I et kontrastivt perspektiv kan nævnes forholdet mellem *affra* på dansk og *di/da* på italiensk, hvor overvejelserne omkring hvornår og i hvor høj grad det spatiale aspekt er bevaret, lægger op til en nærmere undersøgelse og sammenligning af disse leksemers semantiske og syntaktiske muligheder.

3) Endelig tvinger arbejdet med korpusværktøjet én til at definere det man leder efter på en både eksplicit og systematisk måde. Det medfører

15. Det er indlysende at et søgeresultat der kobler større søgninger på bestemte konstruktioner med spatialpartikel til de konstruktioner som er valgt i de respektive paralleltekster, vil være meget nyttigt. Dette kræver at teksterne er aligneret, dvs. at enheder (ord, sætninger, perioder) i kildeteksten er elektronisk forbundet med de enheder de er oversat til i måltæksten, således at man ved søgning på et ord eller en konstruktion også automatisk får vist de sekvenser i den oversatte tekst, hvor gengivelsen af pågældende ord eller konstruktion forekommer. Manuel alignering er en meget tidskrævende opgave, mens automatisk alignering til gengæld ofte er ret fejlbehæftet, ikke mindst i forbindelse med litterære tekster, hvor oversætteren af stilistiske hensyn ofte foretager mange omrokeringer og opbrydninger på både sætnings- og periodeniveau.

at de kriterier der ligger til grund for ens dataselektion, er åbne for kritisk efterprøvning. Og det betyder endvidere at man i arbejdet med at ekspliciterer søgekriterierne, er tvunget til selv minutløst at overveje hvilke kriterier man rent faktisk definerer en given kategori eller konstruktion ud fra. Derved får man mulighed for at afdække eventuelle inkonsistenser i ens opstilling af kategorier og ens dataselektion, samtidig med at man bliver opmærksom på hvor svært det er at give en systematisk beskrivelse af ens ofte umiddelbare forståelse af sproget og dets nuancer. Mennesket kan i sin kategorisering arbejde analogt, dvs. finde lighedstræk i det der ikke er identisk, og dermed håndtere undtagelser, grænsetilfælde og glidende overgange. Computeren behandler derimod sproglige data ud fra kriterier der skal være så entydige at de kan omsættes til binære modsætninger, dvs. digitaliseres. Det har været interessant og lærerigt at prøve at forene den analoge og digitale tilgang i konstruktionen af en søgestreng.

Henvisninger

- Andersen, H. C. (1861). Sneemanden, i E. Dal & E. Nielsen (red.). (1966) *Nye Eventyr og Historier 2. række 1861-66*, København: Danske Sprog- og Litteraturselskab. (Mulinco-korpus)
- Andersen, H. C. (2001). Il pupazzo di neve (oversættelse ved Bruno Berni), i B. Berni (red.) *Fiabe e storie*, Roma: Donzelli. (Mulinco-korpus)
- Chesterman, A. (2004). Beyond the particular, i A. Mauranen & P. Kujamäki (red.) *Translation Universals: Do they exist?*, Amsterdam: Benjamins, 33-49.
- Farø, K. et al. (2005). *MULINCO – MULtiLINGual CORpus of the University of Copenhagen. Behovsanalyse. Rapport 1*, KUA : CST & Engerom (www.cst.dk/mulinco/index.html)
- Henriksen, L., L. Offersgaard & C. Povlsen (under udgivelse). Ord-klasser-tagging, i B. Maegaard & L. Schøsler (red.).
- Herskovits, A. (1988). Spatial Expressions and the Plasticity of Meaning, i B. Rudzka-Ostyn (red.) *Topics in Cognitive Linguistics*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 271-297.
- Jansen, H. (under udgivelse a). Oversættelsesstudier, kontrastiv lingvistik og elektroniske tekstkorpora, i B. Maegaard & L. Schøsler (red.).
- Jansen, H. (under udgivelse b). Spatialpartikler og søgestreng. Hvordan

- fanger man spatialpartikler i et elektronisk oversættelseskorporus?, i B. Maegaard & L. Schøsler (red.).
- Jansen, H. (under udgivelse c). Construals in literary translation: spatial particles and spatial imagery, i Y. Gambier, M. Shlesinger & R. Stolze (red.) *Translation Studies: Doubts and Directions. Selected Contributions from the EST Congress, Lisbon 2004*. Amsterdam: John Benjamins.
- Jansen, H. (2002). Spatialpartikler. Forstudier om brugen af præpositioner og lokative adverbier på hhv. italiensk og dansk, i H. Leth Andersen et al. (red.) *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 9. 2001*. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 121-140.
- Jansen, H. (2004). Spatialpartiklen mellem periferi og centrum. Om spatialpartikler og spatial kodning på dansk og italiensk, i I. Korzen et al. (red.) *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 11. 2003*. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 121-139.
- Maegaard, B. & L. Schøsler (red.). (under udgivelse). *En Snemand på syv måder. En indføring i sprogteknologiske og kontrastive problemstillinger og metoder*. København: Museum Tusulanum.
- Malmkjær, K. (1998). Love thy neighbour: will parallel corpora endear linguists to translators?, *Meta, XLIII, 4*, 534-541.
- Munday, J. (1998). A computer-assisted approach to the analysis of translation shifts, *Meta, XLIII, 4*, 1-16.
- Offergaard, L. & S. Olsen (under udgivelse). Brug af en korpus-plattform, i B. Maegaard & L. Schøsler (red.).
- Olohan, M. (2004). *Introducing Corpora in Translation Studies*. London: Routledge.
- Talmy, L. (1985). Lexicalisation patterns: semantic structure in lexical forms, i T. Shopen (red.) *Language Typology and Syntactic Description. Vol III*. Cambridge University Press. 57-149.

Om udviklingen af den ubestemte artikel i dansk

Eva Skafte Jensen

1. Indledning

I moderne dansk spiller bestemtheds kategorien en væsentlig rolle. Man kan ikke lave et ordentligt nominal med argumentstatus uden angivelse af bestemthed (Thomsen 1991; Herslund 1995). Prototypisk sker dette ved bøjning, dvs. ved tilføjelsen af bestemte eller ubestemte artikler, eller ved andre typer bestemmere som pronomener, genitivformer mm. (se fx Herslund 1995; Heltoft 1996). Uden bestemthedsangivelse indgår substantiverne ikke i nominalparadigmerne, men fungerer i stedet som komponenter i komplekse prædikater, jf. (1):

(1) _ohun _opudsede 'vinduer

For at kunne fungere som et nominal med argumentstatus skal et substantiv altså have tilknyttet en bestemthedsangivelse, jf. (2):

(2) _ohun 'pudsede 'vinduerne

Men sådan forholder det sig ikke i tidligere sprogtilstande. Olddansk har ikke obligatorisk bestemthedsangivelse ved substantiver som skal kunne have argumentstatus. Om et givet substantiv er et argument eller indgår i kompleks prædikatsdannelse, er underdetermineret, og noget man må regne ud ud fra sammenhængen. Indskriften på Västra Strö-stenen 2 er et eksempel på dette:

(3) fapir : lit : hukua : stin : þan(s)i : uftir : biurn : is : skib : ati : miþ
: anum : (VS²)
'fader : lod : hugge : sten : denne : efter : bjørn : som : skib : ejede
: med : ham :'

Fader lod denne sten hugge efter Bjørn som havde (et) skib (sammen) med ham

Der er en hel stribe substantiver i denne indskrift; den aktuelle pointe om substantivets betydningspotentiale kan illustreres ved ordet *skib*. I oversættelsen til moderne dansk er man nødt til at tage stilling til om der er tale om nominalet *skib* med bestemthedsbøjning, fx repræsenteret ved den ubestemte artikel *et*, eller om *skib* indgår i et komplekst prædikat (*at-have-skib-med-nogen*) uden bestemthedsbøjning. Som det fremgår, falder betydningen lidt forskelligt ud alt efter om der tilføjes en artikel eller ej. På olddansk er en sådan præcisering ikke nødvendig, den artikelløse form i (3) har begge fortolkningsmuligheder i sig.

Andre semantisk-pragmatiske oplysninger man som moderne dansker er vant til at få via bestemthedsangivelsen, som identificerbarhed og ny/given information, bliver i øvrigt heller ikke formidlet af den ikke-bøjede substantivform i gammeldansk. Også den slags oplysninger må man udlede af sammenhængen.

I moderne dansk har appellativiske substantiver i sig selv ingen udpegningsfunktion (jf. Thomsen 1991; Heltoft 1996; Hansen & Heltoft 2003: 16-20), kun funktionen at benævne kategorier. I olddansk har de tilsvarende substantiver både en kategoribenævrende funktion og (potentielt) en udpegningsfunktion. Dette kan skildres således:

appellativiske subst. i mod.dansk	[ben. af kat.]
(appellativiske) subst. i olddansk	[(udp. +) ben. af kat.]

Figur 1. substantivers egenskaber i moderne dansk og i olddansk

Hvis et substantiv i olddansk skal have argumentstatus, forhindres det altså ikke i det af substantivformen uden bestemmer. I moderne dansk kan et substantiv kun bringes til at have argumentstatus ved eksternt hjælp, nemlig ved tilføjes af en bestemmer, fx en artikel. Der er altså sket en markant forandring i substantivets betydningspotentiale i løbet af tiden, og denne forandring hænger sammen med de forandringer man ser i bestemthedsystemet, først og fremmest de ændringer der finder sted i og med at der etableres et system af bestemthedsartikler.

2. Artiklernes alder

Det er interessant at bestemte og ubestemte artikler ikke opstår samtidig. Man kunne tro at i et sprog der typologisk set er i gang med så radikale ændringer som eksemplerne (1)-(3) illustrerer, vil der ske en omkalfatring af hele systemet på én gang. Men det er ikke tilfældet i dansk og heller ikke i de andre nordiske sprog. I de nordiske sprog finder man den enklitiske bestemte artikel belagt allerede omkring år 1000 mens den ubestemte artikel ikke kan ses belagt før slutningen af 1200-tallet – i moderne islandsk findes den stadig ikke, jf. Leijström 1934. Hvad angår den foranstillede bestemte artikel, ses der også først overbevisende eksempler omkring 1300. (4) og (5) er nogle af de ældste belæg man har for den enklitiske artikel i de nordiske sprog. (4) er fra en svensk runeindskrift² dateret ca. 1040 (jf. Seip 1958: 233-234), (5) er indskriften på Tornby kalkristning i Nordjylland³ i Danmark dateret omkring 1200:

(4) antini ('ånden')

(5) morhen(e)n ('morgenen')

I fællesnordisk perspektiv har den enklitiske artikel altså en ganske høj alder.

Et mere indirekte fingerpeg om den enklitiske artikels alder får man ved at se på de ældste lovhåndskrifter. I de danske (som er nedskrevet fra og med midten af 1200-tallet) ser man en veletableret brug af den enklitiske artikel, dog kun i sammenhænge som er ægte anaforiske:

(6) Dyls aldær **arf** witi hin ær dyl mæth thrim tyltum. tho at **aruen** ær æy mer æn øres mun (B 74 kap. 32)

'Nægtes al arv vidne.konj. hin som nægter med tre tylter. dog at arven er ej mer end øres værd'

Nægtes al arv, skal den som nægter, vidne med tre tylter, selvom arven ikke er større end en øre i værdi

2. Vendingen *gud hjælpe ånden* er belagt på to runesten i Uppland, jf. nr. 614 og 669 i Upplands runeskrifter.

3. Man har overvejet om Tornby kalkristning kan være ristet af en nordmand, jf. Seip 1958: 234; Brøndum-Nielsen 1965: 289; Moltke 1985: 430; h'et kunne dog være et indicium om dansk klusilsvækkelse (Heltoft, p.c.).

I lovhåndskrifter kan det skrevne sprog sagtens repræsentere en sprogtilstand der er ældre end skriverens (og samtidens) eget (jf. Brøndum-Nielsen 1918; Jensen 2006a), og man kan således på baggrund af eksempler som (6) antage at den enklitiske artikel har været i brug i tiden før midten af 1200-tallet. Excerptet i (6) er taget fra et skånsksproget håndskrift, og gammelskånsk anses for at være den mest konservative af de danske middelalderdialekter (Brøndum-Nielsen 1928: 47), så også på den måde kan en kilde som den vist i (6) give et indblik i sprogformen i meget gammelt dansk.

At der i lovhåndskrifterne kun forekommer enklitiske artikler ved ægte anaforer, kan være betinget af genrens begrænsninger. I runecksemplerne i (4)-(5) er der for eksempel ikke tale om anaforisk brug, og i andre genrer fra omkring 1300 finder man eksempler på det som Himmelmann (1997) ville kalde situationsdeiktisk. (7) er fra en fortegnelse over jorder:

- (7) Thettæ ær skial mællæ bondæ mark oc kununglef. Af æskils syo nithær at æskils bæc swa i hæmblæbyargh ll mosæ up at holæbæc i lyung syo dam (...) swa at **dammæn** i **bækkæn**. swa nithær at **bækkæn** i høkis wasæ (...) (VJ 3,16-20)

‘Dette er skel mellem bonde mark og kongelev. Af æskils sø ned til æskils bæk således i hæmblahjerg ll mose op til holæbæc i lyng sø dam (...) således til dammen i bækken. således ned til bækken i høkis vase’

Dette er skellet mellem bondemark og kongelev. Fra Eskilssø ned til Eskilsbæk, fra Himmelbjerg Mose op til Holebæk i Lyngsø Dam, fra dammen i bækken, således ned fra bækken i Høkes Vase⁴

Interessant nok finder man ingen eksempler på ubestemte artikler i de tidlige skånske lovhåndskrifter (jf. fx (6)). Det sprog man kan læse i et håndskrift som B 74, afspejler således en sprogtilstand hvor der tilsyneladende eksisterer en ægte enklitisk bestemt artikel, der har gennemgået næsten alle trin på den velbeskrevne grammatikaliseringvej (jf. Lehmann 1985; Hopper & Traugott 1993; Heine, Claudi & Hünnemeyer

4. Ved omsættelsen af stednavne til moderne dansk har jeg støttet mig til *Stednavne i tekster*, jf. kilde liste.

1991) uden at der samtidig er en ubestemt artikel. Ved indføringen af nye diskursreferenter bruger man typisk enten den artikelløse form (8) eller en form med demonstrativ ledsaget af en specifikation (9), jf. Jensen (2006a, 2006b):

- (8) Dræpær **thræl** frælsan man (B 69 234,27)
 'Dræber træl fri mand'
Dræber en træl en fri mand
- (9) Sæl **pæn bondæ** kunu sinæ iorþ, **æi hafir sialfær iorþ** (SkL AM 28,8° 10,1)
 'Sælger den bonde kones sin jord, ej har selv jord'
Sælger en bonde der ikke selv har jord, sin kones jord

At et sprog kan have en bestemt artikel, men ikke en ubestemt, er i øvrigt ikke ualmindeligt. I engelsk havde man længe en tilstand med bestemt artikel og ingen ubestemt (Chesterman 1991: 87f, 176f). I islandsk, som har haft en efterhængt bestemt artikel i lige så lang tid som dansk, dvs. i hvert fald tusind år, har man stadig ikke en ubestemt artikel (Leijström 1934).

Forholdsvis sikre eksempler på ubestemt artikel finder man spredt rundt omkring i de danske dialekter i skrifter fra slutningen af 1200-tallet og fra 1300-tallet. Det antages at sprogformen i (10)-(12) er mere i overensstemmelse med samtidens sprog end det er tilfældet for lovhåndskrifter:

- (10) Drømde mik **en** drøm i nat om silki ok ærlik pæl (Cod.run. 5,26; skånsk)
 'Drømte mig en drøm i nat om silke og ærlig pæl'
Drømte mig en drøm i nat om silke og ærlig pæl
- (11) E uar han sum **eet** lamb (MK 20,6, skånsk)
 'Altid var han som et lam'
Altid var han som et lam
- (12) Swa com **en** røst af himæn (Sct. Chr. 285,34-5; jysk)
 'Så kom en røst af himlen'
Så kom en røst fra himlen

Det tyder på at *en* som ubestemt artikel ganske vist har eksisteret i 1300-tallet, men at udbredelsen stadig er begrænset.

I 1300-tallet kan man altså finde eksempler på *en* brugt som ubestemt artikel, især i specifik anvendelse (jf. fx (12)), men man finder også allerede på dette tidlige tidspunkt ganske mange eksempler på non-specifik anvendelse. Den sjællandske lægebog i AM 187,8° bugner af dem:

- (13) oc lat i *en* ny kiæthæl (Lægebog 4,18-19, sjællandsk)
 'og lad i en ny kedel'
og kom (det) i en ny kedel

Lidt senere i dansk, dvs. i 1400-tallet, bruges *en* som ubestemt artikel i berettende tekster i store træk som i moderne dansk, nemlig til at angive ikke-identificerbar entitet og dermed som signal om indføring af ny diskursreferent. I følgende passage fra Sydrak beskrives det hvordan et opbyggeligt skrift skifter hånd mange gange. Der er derfor mange nye diskursreferenter i det pågældende tekststykke; hver gang en ny indføres i teksten, sker dette ved hjælp af en ubestemt artikel:

- (14) *Thet behaghede thenne koning gantze wel ok <han> loot hanum gøre een bogh aff alle the spørsmaal Ok kalledhe he mnæ Sydrak. Ok then bogh Gik effter koningh bochtus dødh Ffran eet folk ok til eet anneth Ok kom omsidher wnder een mandz macht (...)*
Ok kom thæ effter Til een koninghs handh, han heet Madyan. Ok fran hanum kom hun ok j een spedalsks mandz handh (Sydrak 22,26-23,6)

'Det behagede denne konge ganske vel og <han> lod ham gøre en bog af alle de spørgsmål Og kaldte hende Sydrak. Og den bog Gik efter kong bochtus død Fra et folk og til et andet Og kom omsider under en mands magt (...) Og kom der efter Til en konges hånd, han hed Madyan. Og fra ham kom hun og i en spedalsk mands hånd'

Det behagede denne konge ganske vel, og han lod ham lave en bog med alle de spørgsmål og kaldte den Sydrak. Og den bog gik efter Kong Bochtus' død fra et folk til et andet og kom omsider i en mands magt (...). Og kom

derefter i en konges besiddelse, han hed Madian. Og fra ham kom den også i en spedalsk mands besiddelse

På dette tidspunkt ser det altså ud til at den ubestemte artikel er blevet helt almindelig, og den ligner i det store hele den ubestemte artikel i moderne dansk.

3. Udviklingen af funktionen som ubestemt artikel, novation og ekspansion

En af Karen Margrethe Pedersens pointer er at man må skelne mellem novation og ekspansion (Pedersen 1993). I tilfældet den ubestemte artikel må selve novationen, dvs. omfortolkningen af *en* som ubestemt artikel, have fundet sted i tiden før de første håndskrifter, ellers ville man ikke finde en ubestemt artikel i visestumpen i (10). Dog kan man se i andre samtidige kilder at brugen endnu ikke har været lige så udbredt som den bliver senere i middelalderen, og som den er nu i moderne dansk.

3.1. Novation

Selve **novationen** må altså allerede have fundet sted i tiden før de første håndskrifter, og man har dermed ingen direkte, tidligt korrekt, adgang til hvordan udviklingen af *en* som ubestemt artikel kan være foregået. Indirekte er der dog alligevel visse adgange til udviklingsforløbet. For det første kan man se på redegørelser for hvordan udviklingen er foregået i beslægtede sprog, og på baggrund af sådanne redegørelser kan man danne hypoteser om hvordan den danske udvikling kan være foregået. For det andet kan man inddrage arkaiserende kilder. Som sagt gengiver visse lovhåndskrifter i ældre middeldansk for eksempel en sprogform der sandsynligvis er ældre end det tidspunkt man af palæografiske årsager daterer de pågældende håndskrifter til. Ved at kigge på sådanne arkaiserende lovhåndskrifter kan man få et indblik i hvordan og under hvilke tekstlige omstændigheder fortolkningen af *en* som ubestemt artikel kan være sket.

Det antages almindeligvis at den ubestemte artikel er udviklet af talordet *en* (jf. Terner 1922: 32; Behaghel 1923: 415; Hansen 1927: 24-25, 171; Leijström 1934: 127f; Brøndum-Nielsen 1962: 168-175, 1965: 413-417). Den numeriske værdi ses tydeligt i (15) og (16):

- (15) Danahulm ær skiftær i þre løter. en lot a dana kunung. annan suia kunung ok þriþia norehs kunung. (Cod.run. 4,30-31)
 'Danholm er skiftet i tre dele. en del har daners konge. anden sveer konge og tredje Norges konge'
Danmark er delt i tre dele. En del har danskernes konge, en anden sveer kongen og den tredje Norges konge
- (16) oc scal sweriaæ for døthæn man mæth thre tyltæ. oc for sar mæth en tylt (EL 261,10-11)
 'og skal sværge for død mand med tre tylter. og for sår med en tylt'
og skal sværge for den døde mand med tre tylter og for sår med en tyll

Men er der enighed om at det er talordet *en* der oprindeligt danner udgangspunkt for den ubestemte artikel, er der ikke helt enighed med hensyn til hvordan dette mere præcist er foregået. Leijström, som har skrevet en monografi om udviklingen af den ubestemte artikel i svensk, synes at mene at vejen er sket ved en udvidelse af talordets betydning i partitiv anvendelse, og at denne udvidelse så har dannet grobund for en indefinit anvendelse i videre forstand. Dette fremgår af overskriften til kap. 6, som hedder "Uppkomsten av en indefinit användning av räkneordet 'en' och denna användnings karaktär före genomförandet av obestämd artikel", og den efterfølgende tekst hvori man kan læse "Att räkneordets indefinita användning uppkommit ur den 'partitiva', synes man tämligen allmänt vara ense om", jf. Leijström 1934: 127. Den tyske grammatiker Behaghel giver udtryk for et andet synspunkt. I Deutsche Syntax kan man om *en* som ubestemt artikel læse følgende:

"dieser Gebrauch geht unmittelbar aus der Zahlwortbedeutung hervor, nicht, wie Braune will (Ahd. Gramm., S. 223), aus der Indefinitbedeutung, denn diese ist jünger als der unbestimmte Artikel." (Behaghel 1923: 415)

I danskfaglig sammenhæng synes der at være enighed om at vejen til den ubestemte artikel går via en indefinit brug/betydning, jf. Hansen (1927: 24-25, 171); Brøndum-Nielsen (1965: 413-417). Der tages dog ikke eksplicit stilling til om mellemtrinnet til ubestemt artikel går vejen omkring talord eller pronomener, og som det vil fremgå nedenfor, kan det være meget svært at afgøre, se også Hansen (1927: 171); Veirup (1964: 30).

Hvad angår de enkelte trin på vejen til ubestemt artikel, er der altså ikke fuldstændig enighed.⁵ Det er muligt at udviklingen i tysk ikke er gået vejen omkring indefinit betydning, men noget taler for at den i dansk faktisk er foregået som en grammatisk indsnævring af en indefinit funktion, det være sig pronominal eller numeral. Dette viser sig på forskellig vis. I visse passager af landskabslovene finder man for eksempel en del indefinitte pronomener løst knyttet til substantiver. Det drejer sig om *annar* 'anden', *ænnar* 'en eller anden', *nokar* 'nogen' og *en* 'en'. Man kan se disse forekomster af indefinitte pronomener som en slags forløber for en egentlig ubestemt artikel.

I det følgende viser jeg i hvilke tekstlige sammenhænge novationen kan være indtruffet, dvs. hvordan omfortolkningen af *en* som ubestemt artikel kan have fundet sted. Dette sker ved eksempler fra en enkelt kilde, nemlig Eriks sjællandske Lov i håndskriftet AM 455,12°, som er nedskrevet omkring 1300. Det tages for givet at sprogformen i håndskriftet kan afspejle en sprogform der er ældre end håndskriftet selv, jf. ovenfor.

I Eriks sjællandske Lov i AM 455,12° finder man for det første *en* brugt i sammenhænge hvor den numeriske værdi vejer tungt; (16) ovf. viste et eksempel på dette.

Hvad angår indføringen af ny diskursreferent, sker dette som i andre gamle kilder (jf. (3), (8)) uden videre i artikelløs form, jf. *mand*⁶, *torv* og *konge* i (17):

- (17) Dræpær **man** anner a **tørghi**. tha a han at bõtæ furtiughæ **mærc** frændær til manbõtær. oc swa **kunung** (EL 100,5-6)
 'Dræber mand anden på torv. da har han at bøde fyrrer mark frænder til mandebøder. og således konge'
Dræber en mand en anden på torvet, da skal han bøde 40 mark til frænderne i tilgift til mandebod, og ligeledes kongen

5. En tredje hypotese er at artikelfunktionen er opstået af betydning *ene*, *alene*, *udelukkende*, *kun en* ('*solus*'), en hypotese som dog må afvises (Leijström 1934: 129-135).

6. Bemærk at der her ikke er tale om det tryksvage pronominal *man* som bruges i moderne dansk, men om substantivet *man* 'mand' hvilket fremgår af den anaforiske reference i den efterfølgende sætning, *han*.

Men i en række tilfælde hvor der er en tydelig flerhedssituation, bliver en ny diskursreferent ledsaget af *en* (Mylord-Møller 1923). Det gælder blandt andet når den pågældende diskursreferent sættes op mod en anden, se også Brøndum-Nielsen 1965: 414; dette sker tit efter formlen *en X – anden (X)*:

- (18) Æn warthær swa at **en man** sæctær **anllnæn** um sar (EL 131,10-132,1)
 ‘men vorder så at en mand sigter anllden om sår’
men kommer det sig at en mand sagsøger en anden for sår
- (19) Mælær **en man** with **annær** (...) at sæliæ hanum iord a thingi (EL 241,6-7)
 ‘Taler en mand ved anden (...) at sælge ham jord på tinge’
Taler en mand med en anden på tinget (om) at sælge ham jord

Man finder også *en* brugt ved større flerheder end to. Også i sådanne tilfælde kan man se at den enkeltstående entitet bliver sat i relief til flerheden. Om (20) skriver Mylord-Møller: “Her menes selvfølgelig ikke een lod i modsætning til 2 eller flere, men *nogle* bymænd, modsat een eller alle” (Mylord-Møller 1923: 334). I (21) er der oven i købet tale om en regulær partitiv genitiv:

- (20) Gør thet oc **en lot** af býn (EL 191,7)
 ‘Gør det og en del af byen’
Gør også en del af byen det
- (21) dull man ænti liutæ ællær sar. tha a han fore **et theræ** ecki meræ at sæliæ æn ene næfnd oc sithæn foræ the annær sår laghfaste man eth (EL 126,4-7)
 ‘nægter mand enten lyde eller sår. da har han for et de.gen.pl. intet mere at overgive end et nævn og siden for de andre sår lovfaste man ed’
nægter mand (sig skyldig i) enten lyde eller sår, da skal han kun væрге sig med nævn for et af dem, og for de andre sår (rækker det med) lovfaste mænds ed

Man kan forestille sig at det er ved eksempler som disse at omfortolkningen af *en* i retning af artikel har fundet sted. Det numeriske har en

vis vægt i de viste eksempler, men det numeriske er ikke det vigtigste. Det vigtigste er fremhævelsen af en enkelt entitet i forhold til en anden. I sammenhængen kan *en* dermed sagtens være blevet fortolket i diskursiv retning som et 'mærke' der angiver at den pågældende entitet repræsenteret ved substantivet er en ny diskursreferent. I tilgift til det numeriske kan *en* således blive opfattet som 'diskursreferentintroducør'.

3.2. *Ekspansion*

Som sagt må man skelne mellem novation og ekspansion. Novationen (omfortolkningen af *en* som artikel) kan være foregået som foreslået ovenfor. At nogen har foretaget en given omfortolkning, er dog ikke ensbetydende med at novationen straks slår an. Tværtimod er det almindeligt – især i morfosyntaktiske sammenhænge – at en given novation lever længe som alternativ til allerede etablerede former og opfattelser, jf. fx Bjerrum 1960: 167 (som citerer Viggo Såby); Wellejus 1972; Hopper & Traugott 1993: 124-126; Heine, Claudi & Hünemeyer 1991: 20. I visse tilfælde kan der gå flere hundrede år før en novation fuldstændig udkonkurrerer gamle opfattelser, jf. Jensen 2002. I moderne dansk kan man til dato finde eksempler på konkurrerende former og opfattelser som rækker langt tilbage i tiden, og hvor sprogbrugerne endnu ikke er kommet overens om hvad der er den eneste rigtige måde at gøre tingene på. Resultatet er at ethvert sprog i et synkront snit på visse punkter vil indeholde gamle såvel som nye former og opfattelser. Dette fænomen kaldes af Hopper *layering* (Hopper & Traugott 1993: 124-126). Ved at gå diakront til værks kan man dog godt få et fingerpeg om hvilke af de kronolektisk betingede varianter der går forud for andre, og ligeledes hvordan ekspansionen af en novation er foregået.

For at en novation kan ekspandere, kræves det at et vist antal sprogbrugere tager novationen til sig og selv bruger den. Ekspansion kan måles på flere forskellige måder. Dels kan man gå frekventielt til værks og simpelthen se på om en given måde at gøre tingene på øger i hyppighed over et vist tidsrum. Dels kan man undersøge om antallet af mulige sammenhænge hvori en given novation kan forekomme, øger. Det sidste er selvfølgelig det mest interessante. Af forskellige grunde kan den ubestemte artikels ekspansion i funktionelle domæner dog ikke blive udfoldet i denne artikel; emnet er et forskningsprojekt i sig selv som fortjener både mere udforskning og mere formidlingsplads.

En af fordelene ved at arbejde med kilder som i princippet er forskellige gengivelser af samme tekst (som fx lovhåndskrifter), er at man kan sammenligne de forskellige kilders gengivelse af en og samme tekstsekvens. I det følgende vil jeg ved sammenligning af to rækker paralleleksempler vise hvordan nogle af påstandene i afsnit 3.1. kan underbygges. Paralleleksemplerne i (22)-(31) er ordnet kronologisk ud fra dateringen af selve håndskrifterne, dette kan forekomme mærkeligt i betragtning af at håndskriftsdateringen jo ikke nødvendigvis er i fuld overensstemmelse med sprogformens alder. En kronologisk ordning af håndskrifterne foretaget på baggrund af sprogformens alder ville dog forudsætte et særdeles omfattende analysearbejde af de pågældende kilder hvor der også skulle tages højde for fænomenet *layering* (jf. ovenfor) i de enkelte kilder.

Eksemplerne (22)-(31) nedenfor er taget fra forskellige afskrifter af Skånske Lov, i tidlige kilder til denne tekst er det som vist ovenfor almindeligt at indføre nye diskursreferenter i artikelløs form, jf. (8), (17).

Eksemplerne (22)-(26) viser en typisk flerhedssituation hvor en diskursreferent sættes op over for en anden (jf. (18)-(19)). Kun i et af de meget tidlige håndskrifter (23) sker dette uden ledsagelse af et indefinit. I de andre håndskrifter ser man de omtalte forløbere (jf. 3.1.) for den ubestemte artikel, indefinitterne *annar* 'anden', *ænnar* 'en eller anden' og *nokar* 'nogen'. Tilstedeværelsen af indefinittet er ikke et strukturelt krav på det pågældende tidspunkt, men en pragmatisk betinget tydeliggørelse af at der er tale om to separate diskursreferenter. I oversættelsen til moderne dansk i (26) ser man hvordan sådanne diskursreferenter indføres i teksten med ægte ubestemt artikel:

- (22) Brytær **ænnær man** vp dyr **annærs manz** (B 74 kap. 88; ca. 1250)
- (23) Brytær **man** up dør **annærs manz** (B 76 67,8; ca. 1300)
- (24) Brytær **annar man** up dyr **annars manzs** (B 69 226,10; ca. 1350)
- (25) Bryder **nogen mand** op **anden mands** dørre (GkS 3125 335,17; ca. 1550)
- (26) *Bryder en Mand en anden Mands Dør op* (Kroman & Iuul 32,10; 1945)

I eksemplerne (27)-(31) ser man substantivet *tyu* ledsaget af ordinalet/indefinittet *anden*. Det interessante ved disse paralleleksempler er

at man i (30) ser at der også forekommer et *en*. Dette *en* ligner påfaldende en ægte ubestemt artikel, og hele sekvensen *en anden tyuff* ligner påfaldende et nominalsyntaxme af moderne tilsnit med de rektionelle bindinger man finder i moderne danske nominalsyntaxmer (jf. Heltoft 1996; Jensen 2004); i den moderne oversættelse i (31) ser man netop et sådant syntaxme med de pågældende rektionelle bindinger:

- (27) oc hængi vp sum **annæn thiuf** (B 74 kap. 85; ca. 1250)
 (28) oc hænge vp sum **annær þiufær** (B 76 65,4; ca. 1300)
 (29) oc hænge up sum ! **annar thiuf** (B 69 225,15-16; ca. 1350)
 (30) och lade hanne*m* ophenge, som **en anden tyuff** (GkS 3125 333,16; ca. 1550)
 (31) *og hænge ham som en anden Tyv* (Kroman & Juul 31,10; 1945)

Det kunne altså se ud som om at der mellem versionerne i (27)-(29) og (30) er sket en ændret opfattelse af indefinitets rolle og af nominalsyntaxmets indre opbygning.

4. Redistribuering af egenskaber

Som nævnt er det ikke i det ældste danske nødvendigt at fremstille et substantiv med bestemthed for at dette substantiv skal kunne fungere som et nominal. Substantivet i sig selv har både egenskaben at benævne og egenskaben potentielt at udpege. I moderne dansk forholder det sig ikke sådan, jf. figur 1. ovenfor.

Ændringerne i substantivernes egenskaber hænger sammen med hele den store udvikling af et system af bestemte og ubestemte artikler der sker i dansk; i det følgende nøjes jeg dog med at skitsere hvordan trinene har været med hensyn til udviklingen af *en* til ubestemt artikel. Man kan forestille sig følgende forløb:

1. (talord/indef. pron.)		substantiv	[(udp. +) ben.]
↓			
2. talord/indef. pron.	[udp.]	substantiv	[(udp. +) ben.]
↓			
3. artikel	[udp.]	substantiv	[ben.]

Sprogtilstanden i situation 3. ser vi i moderne dansk, men den er formodentlig indtrådt allerede i slutningen af middelalderen. Forskellen på situation 1. og situation 2. er udelukkende et spørgsmål om frekvens. I situation 1. sker det kun undtagelsesvis at et substantiv ledsages af et talord eller et indefinit pronomen. I situation 2. forekommer substantiver med en vis regelmæssighed sammen med talordet/indefinitet *en*, især ved indføringen af nye diskursreferenter. Præcis hvornår denne situation er fremherskende, er svært at sige, men Eriks sjællandske Lov i AM 455,12° kunne være et eksempel på en sådan sprogtilstand. En sådan sprogtilstand kan så danne grobund for en revideret opfattelse af substantivets egenskaber. Hvor talordets/indefinitets udpegningsfunktion i situation 2. er redundant (eftersom substantivet sagtens selv kan varetage udpegningsfunktionen), er artiklens udpegningsfunktion i situation 3. nødvendig. Denne omfortolkning kan være sket ved iagttagelse af de (efterhånden) mange forekomster af substantiv med tilføjlet *en*, og den er formodentlig sket sideløbende med at substantivet også forekommer oftere og oftere med bestemt artikel, jf. Jensen (2007). Formen uden nogen bestemmer overhovedet bliver altså en sjældenhed og med tiden en markeret (specialiseret/intensiv) form som kun kan bruges under særlige omstændigheder, fx ved inkorporeeringskonstruktioner (jf. (1) ovenfor), ved prædikativer (*hun er lærer*) og i fossileret form i visse faste udtryk (*nød lærer nøgen kvinde at spinde; med lov skal land bygges*), jf. Jensen (2007).

5. Afslutning

Udviklingen af den ubestemte artikel er et klassisk eksempel på grammatikalisering i Lehmannsk forstand (Lehmann 1985). Et selvstændigt leksem udvikler sig til at være en bunden grammatisk form med alt hvad dertil hører. Det mest interessante er nok den indbyrdes redistribuering af egenskaber mellem bestemmer og substantiv, som bevirker at substantivet i ældre og yngre dansk ikke har de samme egenskaber, ordklassemæssigt betragtet, jf. figur 1. Som sagt sker denne redistribuering ikke udelukkende som et resultat af udviklingen af netop den ubestemte artikel, de parallelle udviklinger i bestemt form har også indflydelse på ændringerne. Hensigten i denne artikel har dog været særligt at rette opmærksomheden mod den ubestemte artikels udvikling.

Referencer

- Behaghel, O. (1923). *Deutsche Syntax, eine geschichtliche Darstellung. Band I*. Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung.
- Bjerrum, A. (1960). Johannes Jutæ og Valdemars Jordebog, i *Ti Afhandlinger. Navnestudier udg. af Stednavneudvalget 2*. København: Gad, 163-214.
- Brøndum-Nielsen, J. (1918). Danske lovhåndskrifter og dansk lovsprog i den ældre middelalder, *Arkiv för nordisk filologi* 34, 105-137.
- Brøndum-Nielsen, J. (1928). *Gammeldansk Grammatik, Vol. I. Indledning. Tekstkildernes Lydbetegnelse. Vokalisme* (2. ændrede Udg.), København: J.H.Scultz 1950.
- Brøndum-Nielsen, J. (1962). *Gammeldansk Grammatik, Vol. IV. Adjektiver. Adverbier. Numeralier*. København: Akademisk Forlag.
- Brøndum-Nielsen, J. (1965). *Gammeldansk Grammatik, Vol. V. Pronominer*. København: Akademisk Forlag.
- Chesterman, A. (1991). *On definiteness. A study with special reference to English and Finnish*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hansen, Aa. (1927). *Bestemt og ubestemt substantiv. Bidrag til dansk substantivsyntaks. I*. København: Arnold Busck.
- Hansen, E. & L. Heltoft (2003): *Ordklasserne. Grammatik over det Danske Sprog*, foreløbig udgave, RUC-kompendium.
- Heine, B., U. Claudi & F. Hünemeyer (1991). *Grammaticalization – a conceptual framework*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Heltoft, L. (1996). Det danske nominals udtryks- og indholdssyntaks – et dependensanalytisk forsøg, i M. Herslund (red.) *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 3*, Odense Universitetsforlag, 7-34.
- Herslund, M. (1995). The object relation and the notion of incorporation, i L. Schøsler & M. Talbot (red.) *Studies in Valency I. RASK Supplement 1*, Odense: Odense University Press, 1-18.
- Himmelman, N. P. (1997): *Deiktikon, Artikel, Nominalphrase. Zur Emergenz syntaktischer Struktur*, Linguistische Arbeiten 362, Tübingen: Niemeyer.
- Hopper, P. J. & E. C. Traugott (1993). *Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jensen, E. S. (2002): Historisk lingvistik, *Nys* 31, København: Akademisk Forlag, 7-32.
- Jensen, E. S. (2004). Kanoniske og ikke-kanoniske nominalsyntaxmer i moderne dansk, i B. L. Jensen, I. Korzen & H. H. Müller (red.) *Ny*

- forskning i grammatik. Fællespublikation 11. RASK Supplement 16*, Syddansk Universitetsforlag, 157-180.
- Jensen, E. S. (2006a): Far thæn man kunu ær børn hafwær – on the use of demonstratives, nouns and articles in the Scanic Law of Old Danish, i H. Perridon & A. Quak (red.) *Amsterdamer Beiträge zur ältere Germanistik 62. Oppa Swänzsko oc oppa Dansko. Studien zum Altostnordischen*. Amsterdam & New York: Rodopi, 123-149.
- Jensen, E. S. (2006b): Hvis børn er det egentlig? Om relativsætninger, bestemthed mm. i Skånske Lov i ældre middeldansk, i P. Durst-Andersen et al. (red.) *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 13*, Syddansk Universitetsforlag, 97-114.
- Jensen, E. S. (under udarb.). *Kohæsivt kasus i gammeldansk*. København: UJdS.
- Jensen, E. S. (2007). Der var engang en mand – om markeret og umarkeret artikelbrug i moderne dansk og gammeldansk, i P. Widell & H. Jørgensen (red.). *Det bedre argument*. Festskrift O. Tøgeby. Århus: Wessel & Hvitfeldt, 299-320.
- Lehmann, C. (1985). Grammaticalization: Synchronic Variation and Diachronic Change, *Lingua e stile* 20 (3), 303-318.
- Leijström, G. (1934). Om obestämda artikeln. Et bidrag til nordisk sprog-historie. *Nordiska texter och undersökningar utg. i Uppsala av B. Hesselman* 3. Stockholm: Hugo Geber. Köpenhamn: Levin & Munksgaard.
- Moltke, E. (1985): *Runes and Their Origin. Denmark and Elsewhere*. Copenhagen: The National Museum of Denmark.
- Mylord-Møller, K. (1923). *En som ubestemt artikel, især i de sællandske landskabslove*, *Arkiv för Nordisk Filologi* 39, 333-342.
- Pedersen, K. M. (1993). Letledsreglen og lighedsreglen. Novation, ekspansion og resistens, i K. M. Pedersen & I. L. Pedersen (red.) *Jyske Studier tilegnede Magda Nyberg og Bent Jul Nielsen*, Inst. for Dansk Dialektforsknings Publikationer. København: C. A. Reitzels Forlag, 199-218.
- Seip, A. (1958): Den etterhengte artikkel i nordisk, *Norsk tidsskrift for Sprogvidenskap* 18, 231-261.
- Terner, E. (1922). *Studier över räkneordet en och dess sekundära användningar, förnämligast i nysvenskan*. Uppsala: Akademiska bokhandeln.
- Thomsen, O. N. (1991): Unit accentuation as an expression device for predicate formation in Danish? *Acta Linguistica Hafniensia* 23, København: Reitzel, 145-196.

- Veirup, H. (1964). *Skråen for St. Knudsgildet i Flensborg. En sproglig beskrivelse med ordsamling, fremstillet på grundlag forelæsninger og øvelser ved Aarhus Universitet forårssemestret 1964*, unpubl. manus.
- Wellejus, G. (1972). *Jysk, sjællandsk eller skånsk?* Universitetsforlaget i København.

Citerede kilder

- B 69 = *Skånske Lov efter Stockholm B 69,4^o* i DgL I; ca. 1350.
- B 74 = *Skånske Lov efter Stockholm B 74,4^o*, papirafskrift udført for Gammeldansk ordbog; ca. 1250.
- B 76 = *Skånske Lov efter Stockholm B 76,4^o* i DgL I; ca. 1325.
- Cod.run. = *Landegrænsen mellem Danmark og Sverige og visestump i Codex runicus* (AM 28,8^o) i GL s. 4-5; sidst i 1200-tallet.
- DgL = *Danmarks gamle Landskabslove, Vol. I-VIII* (1933-1961), udg. af J. Brøndum-Nielsen mfl. Kbh.
- EL = *Eriks sjællandske Lov efter AM 455,12^o* i DgL V; ca. 1300, måske lidt før.
- GkS 3125 = *Skånske Lov efter håndskriftet Gl. kgl. Samling 3125,4^o* i DgL I; midt 1500-tallet.
- GL = *Gammeldansk Læsebog*. N. Uldaler & G. Wellejus. Københavns Universitets Fond til tilvejebringelse af læremidler. København: Gyldendal 1968.
- Kroman & Iuul = *Danmarks gamle Love paa Nutidsdansk, I-III*, ved E. Kroman og S. Iuul. København 1945-48.
- Lægebog = *Lægebog i AM 187,8^o*. V. Såby (UJdS). Kbh.: Thiele 1883 og 1886; midt/sidst i 1300-tallet.
- MK = *Mariaklagen*. J. Brøndum-Nielsen & Aa. Rohmann. Kbh.: J. H. Schultz Forlag 1929; ca. 1300-1350.
- Moltke = E. Moltke *Runes and their origin*, Nationalmuseets Forlag 1985.
- Sct. Chr. = *Legende om Sancta Christina* i GL; ca. 1300.
- SkL AM 28,8^o = *Skånske Lov efter AM 28,8^o* ("Codex runicus") i DgL I; sidst i 1200-tallet.
- Stednavne i tekster*, udg. af Inst. f. Navneforskning. Københavns Universitets Fond til Tilvejebringelse af Læremidler. København: Gyldendal 1971.
- Sydrak* efter NkS 236,4^o. G. Knudsen (UJdS). Kbh.: Thiele 1921-1932; sidst i 1400-tallet.

Tornby kalkristning i Moltke s. 430; ca. 1200.

Upplands runinskrifter granskade och tolkade av E. Wessén och S. B.

F. Jansson. *Sveriges runinskrifter utgivna av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Åttonde bandet*. Stockholm 1949-51.

VJ = *Valdemars Jordebog* i GL; kort før 1300.

VS2 = *Västra Strö-stenen 2* i Moltke s. 255; ca. 930-1025.

Generisk *du* – en igangværende sprog(brugs)forandring

Torben Juel Jensen

1. Indledning

I nyere dansk talesprog kan flere pronominer anvendes med reference til en **generisk** referent, til en ikke nærmere defineret gruppe af mennesker – i visse tilfælde alle mennesker. Referencen kan på det deskriptive plan, dvs. i forhold til de begivenheder eller situationer i den “virkelige verden”¹ sætningen henviser til, inkludere taler, tilhører og/eller en specifik tredjepart (1.- 2.- og 3.-person), men rækker på en uspecificeret måde også ud over denne referent. Pronominet refererer således til en **generaliseret person**, og det der prædikeres om denne referent, hævdes således at gælde for alle instantieringer af den pågældende type. Altså for alle personer tilhørende en gruppe af mennesker som kan være mere eller mindre inklusiv og kun er vagt afgrænset ud fra konteksten (dvs. pragmatisk). De begivenheder eller situationer som den generiske referent prædikeres at indgå i, er således hvad Ronald Langacker kalder **non-aktuelle**:

“Knowledge of the world’s structure, and of the actual events to which it gives rise, are represented on separate planes. The event instances that occur on the *structural plane* are *arbitrary* instances (as opposed to *actual* ones). That is, the notion of multiple instances figures in the conception of the world’s structure that the speaker is entertaining – the occurrence of such instances (in accordance with enabling conditions) constitutes one fragment of the speaker’s ‘blueprint’ for how the world is supposed to work in the normal course of events. The instances contained in the blueprint are non-actual and thus have no

1. Hermed menes den virkelighed som konstrueres som liggende uden for sproget og tanken; hertil hører i denne sammenhæng også fremtidige, hypotetiske og kontrafaktiske situationer.

particular location in time or reality. As arbitrary instances ‘conjured up’ for purposes of conceiving how the world is supposed to work in general, they have no status in actuality.” (Langacker 1997: 208)

Blandt pronominerne er det i nyere standard- og standardnært dansk først og fremmest *man* der anvendes med reference til en generisk referent:

- (1) **man** behøver bare at tage med bussen for at høre at de unge taler utrolig dårligt
- (2) **man** burde sætte nogle tiltag i værk for at # brande dialekterne lidt bedre
- (3) han har siddet i en jobmæssig god position hvis **man** skal snakke om positioner²

Pronominet *man* er udviklet fra substantivet *man(d)* og har været anvendt med generisk betydning siden de tidligste gammeldanske tekster, dvs. fra 1100-tallet (Brøndum-Nielsen 1965: V 467-469; Dahlerup et al. 1932: 13 862). *Man* anvendes kun sjældent med andet end generisk reference; i visse kontekster kan det dog anvendes med 1.- eller 2.-persons betydning, dvs. med **specifik** reference til taler eller tilhører i kommunikations-situationen (jf. Dahlerup et al. 1932: 13 865-866):

- (4) hvad har jeg været # ja der i midten af tresserne har **man** været en fem seks år ikke

Derudover kan *man* anvendes med reference til en specifik 3. person hvis identitet er ukendt for taleren:

- (5) nej # nej men det kunne godt ligne sådan en øh # væggen revet ned og så har **man** lagt sådan en enten en metalbjælke op eller et eller andet

Også pronominerne *en*, *den*, *de* og *vi* har i århundreder været anvendt med generisk reference i dansk (Brøndum-Nielsen 1965: V 413-417³; Pedersen & Nyberg 1984: 61-63):

2. Her og i det følgende citeres, medmindre andet angives, fra Lanchart-projektets korpus (jf. afsnit 2). Tegnet # angiver en pause i talen.

3. Brøndum-Nielsen omtaler kun en generisk (indefinit) anvendelse af pronominet *en*.

- (6) **jen** ka aalti foet mæ ham lisom **den** vil
 (7) **en** har ett Fred længer end si Nabo vil
 (8) Lissom **di** rober i Skoui fo **di** Svarr⁴
 (9) da var der jo ingen, der kunne være bekendt at rende og danse med én en hel aften – en hel nat, som **de** gør nu
 (10) Men det var itte latinske bogstaver... Det var jo, hvad **vi** kaldte dansk (dvs. gotiske bogstaver)⁵

Pronominerne *en*, *den*, *de* og *vi* er som generiske pronominer i nyere dansk først og fremmest frekvente i de traditionelle dialekter idet pronomet *man* ikke anvendes i andre varieteter af dansk end standarddansk og sjællandske dialekter (Brøndum-Nielsen 1965: V 469; Dahlerup et al. 1932: 13 862). I det jyske dialektområde anvendes først og fremmest *en* og *den* som generiske pronominer, i det fynske dialektområde *de* og *vi* (Pedersen & Nyberg 1984: 61). Pronomet *en* er dog også væsentligt i forhold til beskrivelsen af standarddansk grammatik idet *man* er syntaktisk begrænset og ikke kan anvendes i andre funktioner end som subjekt. I andre funktioner, fx som objekt, i præpositionsforbindelser eller som adled i nominalhypotagmer, anvendes i stedet pronomet *en* – i sidstnævnte tilfælde i genitivformen *ens* (Hansen 1967: II 143; Dahlerup et al. 1932: 13 862):

- (9) der er ikke mange der husker **én** når man bliver gammel
 (10) hvad man ikke kan huske må **ens** kone huske for **én**⁶

Pronomet *du* kan i nudansk også anvendes med en reference der på det deskriptive plan rækker ud over meddelelsens adressat:

- (11) hvis man ikke bruger kondomet rigtigt så kan **du** få børn af det men **du** kan også få aids af det ikke
 (12) vi oplever og udvikler os jo vildt forskelligt ikke og der dukker jo noget op nogle gange fra barndommen eller fra tidligere som **du** skal have sorteret i ikke eller helst have sorteret i ikke hh det er skægt synes jeg sådan noget

4. Denne og de to ovenstående eksempelsætninger stammer fra Jysk Ordbog.

5. Denne og den ovenstående eksempelsætning stammer fra Pedersen & Nyberg 1984: 55 og 59.

6. De to eksempelsætninger stammer fra Hansen 1967: II 143-144.

*Du'*et i (11) og (12) henviser således ikke specifikt til tilhøreren, men til en generaliseret person idet det ikke er specifikke situationer der beskrives, men generelle "lovmæssigheder" som ifølge taleren i lige så høj grad gælder for alle andre personer som for tilhøreren.

Det er omdiskuteret hvorvidt denne generiske anvendelse af 2. persons-pronomet er ny i dansk. Således mener Carsten Elbro og Erik Hansen at denne "direkte appellerende" anvendelse i flere hundrede år har kunnet iagttages hos "prædikanter, moralister og talere" (Elbro & Hansen 1993), og Jarvad (1999: 223) henviser til et Holberg-citat anført i ODS som belæg for betydningen "i henvendelser, der kun tilsyneladende er rettede til en enkelt person":

"Mand skulle tænke, her boede en hob riige Folk i denne Bye, thi gaar **du** (ɔ: "man") paa Gaden, saa kand **du** ej komme frem for Heste, Vogne og spraglede Laqvejer." (Dahlerup et al. 1921: 3 1068)

Endvidere skriver Mikkelsen i sin behandling af **ubestemte henvisningsord**:

"I denne betydning [om en enkelt i almindelighed] kan *man* ofte ombyttes med *jeg*, *du* eller *vi*, f. eks. *Vil jeg* (eller *du*) *være herre, må jeg* (eller *du*) *være tjener*. ...og kan af og til også skifte med et af disse ord, f. eks. *Vil du have et stykke flæsk, vil du have Smør, vil du have Ost, Gryn, Brænde, saa kan man ikke veje det op med Penge* (Holberg). Naar man har en god samvittighed og gaar i sit lovlige Kald, saa kan saadant Noget ikke anfægte os (fru Gyllembourg)." (Mikkelsen 1975[1911]: 206)

Derimod angives det i Den Danske Ordbog at *du* anvendt med henvisning til "en ikke nærmere specificeret person i almindelighed" først kan dokumenteres fra 1973 (Hjorth & Kristensen 2003: I 712), og den generiske anvendelse af *du* omtales da heller ikke i de øvrige danske referencegrammatikker.

De ovenstående citater viser efter min vurdering at *du* allerede før sidste del af det 20. århundrede har kunnet anvendes med en generaliseret

reference; her kan også jævnføres med *du*'et i Jeppe Aakjærs "Jens Vejmand" fra begyndelsen af forrige århundrede:

"Og vaagner **du** en Morgen i allerførste Gry...Og ager **du** til Staden bag Bondens fede Spand...Og vender **du** tilbage i Byger og i Blæst..."

I dette såvel som i de to ovenstående citater refererer *du*-subjekterne således ikke til den specifikke adressat (som identificeres deiktisk ud fra kommunikationssituationen), men til enhver der befinder sig i den beskrevne situation. Hvis DDO's datering skal stå til troende, må der altså med "en ikke nærmere specificeret person i almindelighed" henvises til en endnu mindre specificeret, dvs. "mere generisk" reference end den der ses i de tidlige citater. En oplagt kandidat hertil vil være den anvendelse hvor *du* på det deskriptive plan **ikke** inkluderer 2. personen, dvs. hvor de begivenheder eller situationer der generaliseres over, ikke kan forventes at være del af adressatens faktiske eller forestillede erfaringsverden i fortid, nutid eller fremtid. Denne anvendelse af *du* er, som jeg senere vil vende tilbage til, relativt hyppig i nudansk:

- (13) men man kan også gøre det at man hiver nogle # hvide blodlegemer ud af patienten og putter ind i en øh en kultur og så dyrker det op # fordi inde i de hvide blodlegemer hvis man er smittet der findes virussen fordi de lever kun i en bestemt slags hvide blodlegemer # i og med at **du** dyrker dem så vil der blive frigivet noget virus # til den til det medie det ligger i og så kan man så måle det og få det opkoncentreret så man kan måle om patienten # har det virus i sig
- (14) og dengang skulle man ikke nødvendigvis have studentereksamen for at komme ind på seminariet **du** kunne faktisk komme med med # der fra tredje real

I begge de to ovenstående excerpter er det klart at referenten for *du* ikke på det deskriptive plan inkluderer adressaten, da taleren rent faktisk generaliserer over erfaringer som tilhøreren må forventes **ikke** at dele – i (13) vedrørende processer taleren udfører i sit arbejde, og i (14) om talerens uddannelsesvalg (taleren er her væsentligt ældre end tilhøreren). På samme måde som i forbindelse med pronominet *man*,

jf. (2) og (3), er der altså ikke tale om en generalisering over 2. person, men snarere over 1. og/eller 3. person. I begge excerpter veksles der i øvrigt, ligesom i (11), mellem *man* og *du* hvilket må siges at understøtte den analyse at der i begge tilfælde er tale om generisk reference. Denne vekslen mellem *du* og *man* er meget almindelig i kontekster hvori *du* anvendes med generisk reference, ligesom det er almindeligt (i øvrigt også i forbindelse med *man*) at det generiske pronomens reference forskyder sig inden for selv meget korte tekstpassager fra en mere inklusiv reference (dvs. dækkende over en stor gruppe af mennesker, eventuelt almenmenneskelig reference) til en mindre inklusiv eller omvendt.⁷

Jeg vil ikke i denne artikel gå nærmere ind i spørgsmålet om **hvornår** dansktalende er begyndt at anvende pronominet *du* også i situationer hvor referencen på det deskriptive plan ikke inkluderer 2. personen. Dette skyldes at tidspunktet for denne innovation under alle omstændigheder ligger **før** det datamateriale som den undersøgelse der beskrives i denne artikel, analyserer, nemlig dansk talesprog fra midten af 1980'erne og til i dag. I artiklen anvendes termen "generisk pronomener" bredt til at dække et pronomener som **anvendes** med generaliseret reference som beskrevet ovenfor, dvs. såvel den generaliserede 2. person som generaliseringer over 1. og/eller 3. person. I artiklen anlægges endvidere et strengt **sprogbrugsanalytisk** (og korpuslingvistisk) perspektiv på grammatikken, så med "generisk pronomener" menes der et pronomener som ud fra en analyse af konteksten må betragtes som henvisende til en generaliseret person.

Hvor der som beskrevet ovenfor hersker en vis uenighed om oprindelstidspunktet for generisk *du*, synes der til gengæld at være enighed om at **frekvensen** i anvendelsen af generisk *du* er steget voldsomt fra omkring 1970. En udbredt tolkning af denne ændring er at den skyldes påvirkning fra engelsk hvor 2. persons-pronomener *you* har kunnet anvendes med generisk betydning i århundreder (Bjerrum 1995, Elbro & Hansen 1993, Jarvad 1999: 223, Sørensen 1973: 68, Togeby 1985). Elbro & Hansen foreslår endvidere at tendensen skal ses i relation til ungdomsoprørets opgør med autoritær, monologisk og manipulerende kommunikation.

7. Sidstnævnte fænomen bemærkes også af Mikkelsen (1975 [1911]: 307).

Hvorom alting er, så synes der at være tale om en nyere og måske igangværende forandring i **brugen** af pronominer med generisk reference som medfører at pronominet *du* breder sig ind i pronominet *man*'s hidtidige anvendelsesområde: *du* anvendes i stigende grad i kontekster hvor der i konservativ sprogbrug ville have været anvendt *man*. Fænomenet har dog indtil nu ikke været genstand for egentligt empiriske undersøgelser, så dets oprindelse og omfang er langt fra klarlagt.

2. Lanchart-projektet

De foreløbige resultater vedrørende anvendelsen af generisk *du* i nudansk der fremlægges i denne artikel, stammer fra en af delundersøgelserne i Lanchart-projektet (LANguage CHange in Real Time), der udføres på Danmarks Grundforskningsfonds Center for Sociolingvistiske Sprogforandringsstudier (<http://dgcss.hum.ku.dk/>). Projektet omhandler det danske sprogs udvikling i det 20. århundrede set ud fra en primært sociolingvistisk synsvinkel – med særligt henblik på udvikling og afprøvning af sprogforandringsteori. Lanchart-projektet gentager et antal tidligere studier af dansk talesprog som er foretaget for 20-30 år siden i områderne Vinderup, Odder, Vissenbjerg, Næstved, Køge og København. Vi lokaliserer her et stort udvalg af de oprindelige informanter og optager dem i sociolingvistiske interview og gruppesamtaler, dvs. omtrent på samme måde som i de gamle studier. Da disse informanter i sagens natur ikke er helt unge, rekrutterer vi for at få den unge generation med også et antal nye informanter, udvalgt så sammensætningen svarer til sammensætningen af de ældre informanter mht. køn og socialklasse⁸.

Til forskel fra langt de fleste andre undersøgelser af talesprog gør dette design det muligt at undersøge sprogforandring i **virkelig tid** (*real time*), dvs. undersøge om der kan påvises forskelle i sprogbrugen mellem to optagelser af de samme informanter med en årrækkes mellemrum – eller mellem forskellige informanter af samme aldersgruppe på to forskellige tidspunkter. Designet gør det samtidigt muligt at teste de

8. Der arbejdes i projektet med to socialklasser, arbejderklasse (AK) og middelklasse (MK). Klassehørsforholdet bestemmes ud fra kriterierne jobkategori, arbejdsmæssig position og uddannelsesbaggrund.

forudsigelser om sprogforandring som er fremkommet ud fra undersøgelser i **tilsyneladende tid** (*apparent time*), dvs. undersøgelsesdesign hvor forskelle i sprogbrugen mellem unge og ældre informanter på et givent tidspunkt ses som udtryk for ændringer over tid ud fra antagelsen om at udviklingen i et individs sprog stopper eller stagnerer i ungdomsårene. Sidstnævnte design er langt det hyppigste i sociolingvistiske undersøgelser af sprogforandringsprocesser.

I Lanchart-undersøgelsen som helhed inddrages ud over grammatik også fonetiske og interaktionsmæssige aspekter af sprogbrugen, og der inddrages naturligvis også andre grammatiske fænomener end pronominer med generisk betydning; men denne artikel vil udelukkende fokusere på sidstnævnte fænomen. Da vi langt fra har optaget og udskrevet alle vores talesprogsdata, baserer denne artikel sig i øvrigt kun på data fra tre af Lancharts delprojekter: Odder, Næstved og København. Helt præcis baserer beskrivelsen sig på den sprogbrug der kan iagttages hos 3 gange 24 informanter fra Odder, Næstved og København, hver optaget to gange med ca. 20 års mellemrum i 1986-88 og i 2005-2006. De var ved første optagelse i alderen 25-45 år, og ved de nye optagelser altså i alderen 45-65 år. Tabellen nedenfor afbilder fordelingen af informanter i forhold til variablene lokalitet, køn og socialklasse:

	Odder		Næstved		København	
	Arbejderklasse (AK)	Middelklasse (MK)	AK	MK	AK	MK
Mænd	6	6	6 ⁹	6	6	6
Kvinder	6	6 ¹⁰	6 ¹¹	6	6	6

3. Variablen “pronomen med generisk reference”

Som beskrevet i indledningen har variabelen “pronomen med generisk reference” i nyere dansk varianterne *du* og *man* samt, i hvert fald i

9. Tre af informanterne er suppleringsinformanter i forhold til den gamle undersøgelse (idet det ikke har været muligt at finde tilstrækkeligt mange mandlige informanter fra denne socialklasse i 1986/87-undersøgelsen). Det vil sig at disse tre informanter kun er optaget én gang, i 2005/06.

10. En af informanterne er suppleringsinformant, dvs. hun er kun optaget én gang, i 2005/06.

11. To af informanterne er suppleringsinformanter, dvs. de er kun optaget én gang, i 2005/06.

visse varieteter af dansk, *en*, *den*, *de* og *vi*, og for en udtømmende beskrivelse af variabelens udvikling i sprogbrugen bør **alle** forekomster af disse varianter naturligvis medtages. Af praktiske hensyn (som primært bundet i at Lanchart-korpusset endnu ikke i sin helhed er tagget med oplysninger om ordklasse) er imidlertid kun pronominerne *man* og *du* inddraget i den undersøgelse der præsenteres i denne artikel. De øvrige pronominer spiller da også efter alt at dømme en meget beskedent rolle i det talesprog som undersøgelsen omhandler,¹² bortset fra i kontekster hvor pronominet ikke fungerer som subjekt, idet *en* som tidligere nævnt her supplerer *man*. Af hensyn til det sidstnævnte er kun de pronominer der **fungerer som subjekt**, inddraget i undersøgelsen. Jeg vil senere, i afsnit 3.3, vende tilbage til hvorfor jeg mener at det er rimeligt at betragte *du* og *man* som varianter af én variabel.

Angiveligt er hyppigheden af generisk *du* forøget i de seneste årtier, og jeg har derfor haft to overordnede hypoteser om sprogbrugen i de to sæt af optagelser:

1. *du/man*-forholdet ændrer sig fra den første til den anden optagelse af informanterne på den måde at *du* vinder frem på bekostning af *man*.
2. Andelen af *du* er størst i Næstved- og København-dataene. Denne antagelse beror på at sproglige nydannelser ifølge en af Lanchart-projektets overordnede hypoteser om nyere sprogforandringer i dansk (standardiseringsmodellen) spredt sig **fra** det normmæssige centrum, Københavnsområdet, ud i det øvrige sprogsamfund, og at Næstved sandsynligvis er tættere knyttet til dette centrum end Odder. (Endvidere ville jeg forvente at andelen af *du* er størst i de yngre informanternes sprogbrug, men denne hypotese kan naturligvis hverken be- eller afkræftes i denne del af undersøgelsen, som jo kun inddrager én generation af informanter.)

Ud over de ikke-sproglige faktorer som giver sig selv ud fra undersøgelsens design (lokalitet, køn og socialklasse), undersøges to **funk-**

12. Der findes således i Odder- og Næstved-materialet ikke en eneste forekomst af generisk *en* eller *den* med subjektfunktion (København-materialet er endnu ikke undersøgt på dette område).

tionelle faktorerers indflydelse på valget mellem *du* og *man* som generisk pronomen: **reference** og **sætningstype** (mere præcist om pronominet forekommer i en betingelsessætning eller ej). Disse faktorer vil blive beskrevet i de følgende afsnit hvorefter jeg i artiklens sidste del vil vende tilbage til spørgsmålet om udviklingen i anvendelsen af generisk *du* mellem første og anden optagelse, og dermed om resultaterne be- eller afkræfter de to ovennævnte hypoteser.

3.1. Funktionelle faktorer: Reference

Faktoren "reference" vedrører, som navnet mere end antyder, hvilken type af generisk reference der er tale om. Med reference menes der i denne sammenhæng deskriptiv reference, dvs. den ekstension der impliceres i pronomинets konkrete anvendelseskontekst. Der er altså tale om (en del af) den pragmatisk betingede betydning af pronominet som denne kan bestemmes ud fra konteksten. Denne faktor er inddraget ud fra hypotesen om at *du* også i den generiske anvendelse beholder en del af "2. persons-betydningen" og derfor dispræfereres i situationer hvor den specifikke adressat ikke er inkluderet i referencen. Togeby foreslår således at der eksisterer den betydningsnuance mellem generisk anvendt *du* og *man* at taleren i forbindelse med *du* ikke nødvendigvis er "indbefattet i ordets betydning", men at tilhøreren er.¹³ Omvendt kan *man* ifølge Togeby kun anvendes hvis taleren er indbefattet i referencen (Togeby 1985). For at undersøge denne hypotese er alle forekomster af generisk *du* og *man* henført til fire kategorier efter den type af reference som pronominet, set ud fra konteksten, implicerer:

I den første type af anvendelse refereres til alle mennesker eller en gruppe af mennesker der inkluderer **såvel taler som adressat**:

- (15) du kender godt det # at hvis **man** er glad for den [sine børns lærer] **man** har # så er **man** altid ked af at de skal skifte
- (16) **man** skulle tro det ville blive værre med alderen men det gør det faktisk ikke

13. Samme synspunkt ses hos Kitagawa & Lehrer (1990: 742): "Impersonal use of a personal pronoun cannot exclude in its reference what its normal (deictic) use would signify (e.g., the addressee cannot be excluded from the reference of impersonal *you* by a phrase such as 'I don't mean you personally')."

I den anden type anvendelse inkluderer referencen **taler, men ikke adressat**. Dette er den hyppigste anvendelse af generiske pronominer i korpusset (jf. også med (13) og (14)):

- (17) vi havde jo det var da et skønt altså når jeg tænker tilbage det var da så meget legede **man** jo med # der var så bare et større aldersspredning # men vi mødtes da om aftenen om sommeren og spillede rundbold og sådan noget så jeg har da helt sikkert gode minder fra Bovlstrup indtil **man** kom i syvende klasse
- (18) vi har jo en en stor hal derude med de forskellige sportsaktiviteter og der er selvfølgelig mange andre aktiviteter **man** kan gå til

I den tredje, relativt sjældent forekommende type anvendelse er **adressat, men ikke taler** inkluderet i referencen (der er her altovervejende tale om pronominer der forekommer i spørgsmål):

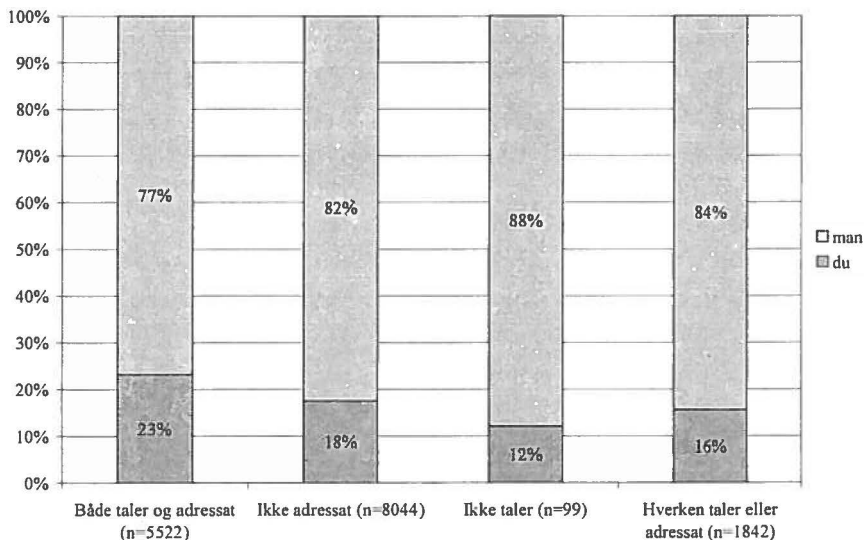
- (19) [informanten og feltarbejderen taler om informantens arbejde som kunderådgiver i en bank]
 A skriver **man** under på en tavshedspligt # eller
 B nej
 A er den bare øh er det bare
 B jamen jeg tror det er en del af gud jamen jeg har da så godt har jeg da ikke læst min ansættelsesaf aftale ha men ha
- (20) A hh men du sagde du gik i skole i Saksild # til at starte med
 B ja # ja
 A og # var det så efter syvende klasse **man** skulle ind til Odder eller
 B ja efter syvende klasse kom man til Odder
 A mm
 B øh vi fortsat – vi var sådan en stor klasse så vi fortsatte i samme altså den med de samme elever tiende der blev man så sat sammen med nogen andre # så og så tog jeg så tiende der også

Endelig er der den anvendelse hvor referencen inkluderer **hverken taler eller adressat**:

- (21) og jeg kørte på et toholdsskift og han var inde ved militæret og vi så aldrig hinanden der var næsten som at være som hvis **man** er sømandsenke det vil det altså det er vel det samme

- (22) nej # nej men det kunne godt ligne sådan en øh # væggen revet ned og så har **man** lagt sådan e:n enten en metalbjælke op eller et eller andet
- (23) men er der ikke nogen steder man er **man** er begyndt at lave parkometer og sådan noget

Resultaterne med hensyn til referencens indflydelse på valget af pronomen afbildes i nedenstående diagram. Her er kun medregnet de informanter som rent faktisk anvender *du* med generisk betydning i optagelserne, idet “valget” af pronomen hos informanter som kategorisk (dvs. udelukkende) anvender *man* som generisk pronomen, nødvendigvis ikke kan influeres af pronomens reference (ingen af informanterne anvender kategorisk *du* som generisk pronomen).¹⁴

Det ses umiddelbart af diagrammet at faktoren “reference” har en væsentlig indflydelse på valget af pronomen, og en χ^2 -prøve for uafhængighed viser da også at der er signifikant forskel på fordelingen af *du/man* i de forskellige reference-kategorier ($\chi^2=86,40$; 3 frihedsgrader; $p<0,01$).

14. I de gamle optagelser fra Odder er 5 informanter kategoriske *man*-brugere, i de nye optagelser 4. I de gamle optagelser fra Næstved er 2 informanter kategoriske, i de nye 1. I København er tallene liggeledes henholdsvis 2 og 1.

Resultatet bekræfter hypotesen om at *du* dispræfereres når den specifikke adressat (dvs. samtalepartneren) ikke er inkluderet i den deskriptive reference, idet kategorien "taler, men ikke adressat" har en lavere andel af *du* end kategorien "både taler og adressat" ($\chi^2=63,02$; 1 frihedsgrad; $p<0,01$). Det er dog også tydeligt at det ikke frembyder noget større problem for talerne at anvende *du* også i situationer hvor adressaten **ikke** er inkluderet i referencen, idet *du* i næsten halvdelen af de tilfælde hvor det anvendes med generisk reference i korpuset, har referencetyper "taler, men ikke adressat". Valget af *du* versus *man* kan således (i modsætning til hvad Togeby og Kitagawa & Lehrer antager) langt fra siges at blive afgjort af om adressaten på det deskriptive plan er inkluderet i referencen eller ej – i hvert fald ikke for informanterne set som samlet gruppe.

Resultaterne viser også at *du* relativt sjældent anvendes når referencen **hverken** inkluderer taler eller adressat. Forekomsterne i denne kategori kan opdeles i to undertyper hvoraf den ene udgøres af hvad der tilsyneladende er en helt speciel anvendelse af *man*: Her refereres til en person eller gruppe af personer som godt kan være specifik, men hvis identitet er **ukendt** for taleren (jf. eksemplerne 22 og 23). Det kan i høj grad diskuteres om referencen i denne anvendelse overhovedet er generisk, der er snarere tale om egentlig ubestemt reference; men under alle omstændigheder synes *du* ikke at have erhvervet denne betydningsmulighed. I den anden undertype af forekomster er referencen derimod entydigt generisk; der henvises blot til en (ikke nærmere specificeret) gruppe af mennesker som taleren og adressaten ikke er del af (jf. eksempelsætning 21 ovenfor). Her kan *du* anvendes:

(24) [informanten (A) og feltarbejderen (B) taler om det at fastholde sin dialekt]

A og som jeg siger det er ikke alle der har det sådan fordi # jamen de behøver bare åbne fjernsynet ikke så kommer det jo sprøjtende lige ud i hovedet af dem og så

B ja

A sådan er det ikke også

B ja

A hh øh # men det er et nok et spørgsmål om ens berøring hh # med omverdenen ikke

B ja ja ja

A og den er jo nok større for hh mit vedkommende end måske nogle af dem jeg taler med i hvert fald her

B ja

A og så er der andre hvor jamen der er f-det overhovedet ikke til diskussion der snakker **du** som **du** gør og de fastholder måske deres sprog og det er fint nok

B ja

A det kan jeg ikke

3.2. Funktionelle faktorer: Sætningstype

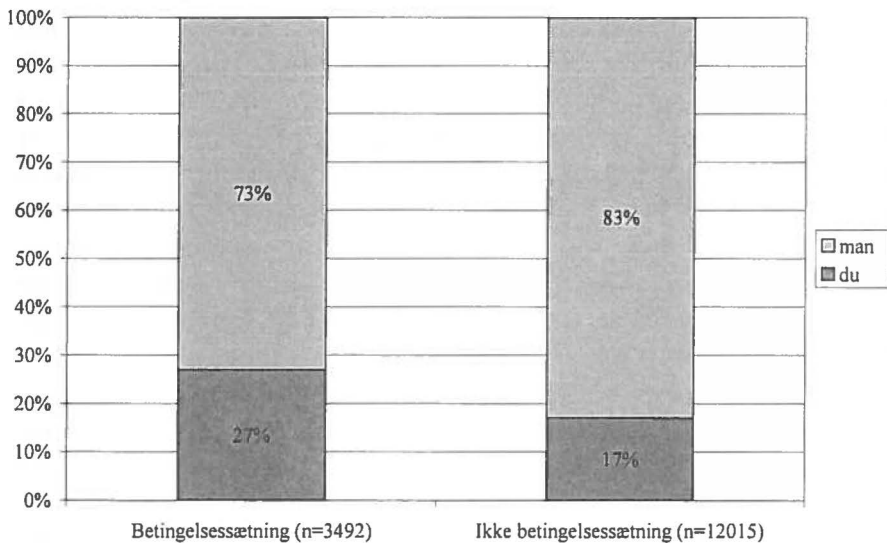
Faktoren sætningstype, dvs. om det generisk anvendte pronomener forekommer i en betingelsessætning eller ej, er inddraget i undersøgelsen med inspiration fra Laberge & Sankoffs undersøgelser vedrørende anvendelsen af *tu/vous* versus *on* som generisk pronomener i canadisk fransk (Laberge & Sankoff 1980). Laberge & Sankoff finder her at betingelsessætninger (*implicative constructions*) favoriserer 2. persons-pronomener frem for det traditionelle generiske pronomener *on*. Dette skyldes at de på grund af deres *hypotetiske natur* "work to diminish the possibility of ambiguity with the second person referent when *tu* (or *vous*) is used" (Laberge & Sankoff 1980: 280). Der er altså ifølge Laberge & Sankoff tale om at betingelsessætninger som kontekst mindsker risikoen for at adressaten i forbindelse med generisk anvendte 2. persons-pronomener misforstår pronomenerets intenderede reference.

Betingelsessætninger¹⁵ i dansk (herunder *hvis*-konstruktioner) implicerer, i modsætning til hvad Laberge & Sankoff antager at gælde for franske betingelsessætninger, langt fra i alle tilfælde hypoteticitet; de anvendes ofte til markering af **generalitet** (jf. eksempel 11 og 15). Alligevel mener jeg at det er oplagt at antage at betingelsessætninger også for dansk grammatiks vedkommende er en favoriserende kontekst for generisk anvendelse af 2. persons-pronomener (frem for *man*). Dette skyldes at en betingelsessætning opretter et mentalt rum i diskursen

15. Jeg definerer her en betingelsessætning som en konstruktion hvor ét sætningsformet element specificerer hypotetiske, generelle eller uvisse omstændigheder som aktualiseringen af et andet sætningsformet element afhænger af. Som betingelseskonjunktioner medregnes blandt andre (visse anvendelser af) *hvis*, *dersom*, *såfremt*, *ifald*, *medmindre*, *bare*, *blot* og *når*.

som adskiller sig fra den hidtidige diskurs i forhold til realitetsværdi eller generaliseringsgrad, og henfører såvel sit eget som matrix-sætningens (følgesætningens¹⁶) indhold til dette non-reale eller generelle mentale rum (jf. Jensen 2005 og under udg.). Herved bliver det mindre oplagt for adressaten at fortolke *du* som refererende specifikt til sig selv, og taleren har dermed større mulighed for at anvende dette pronomen med generisk reference uden at blive misforstået.

Alle generisk anvendte pronominer blev kategoriseret efter om de forekommer i betingelsessætninger (såvel betingelsesledsætninger som deres følgesætninger) eller ej. Resultatet afbildes i nedenstående diagram (kun ikke-kategoriske informanter medregnes, jf. afsnit 3.1):

Resultaterne bekræfter hypotesen om at betingelsessætninger i højere grad end andre kontekster – set under et – disponerer for anvendelse af generisk *du*, idet andelen af *du* i betingelsessætninger er næsten dobbelt så stor som i restgruppen (en χ^2 -test for uafhængighed viser således at andelen af *du* i betingelsessætninger er signifikant højere

16. Følgesætningen beskriver den konsekvens der aktualiseres såfremt den betingelse som betingelsesledsætningen beskriver, tilfredsstilles. Den manifesteres i dansk oftest af den umiddelbare matrix-sætning til en betingelsesledsætning.

end i restgruppen: $\chi^2=173,02$; 1 frihedsgrad; $p<0,01$). Det kan i øvrigt bemærkes at betingelsessætninger er en meget hyppig kontekst for generiske pronominer generelt, idet næsten $\frac{1}{4}$ af alle generiske pronominer i korpusset forekommer i betingelsessætninger.

3.3. *Betydningen af generisk du*

En betingelse for at betragte en mængde af sproglige former som udtryk for en sociolingvistisk variabel er at formerne kan anses for at være **semantisk ækvivalente** (jf. fx Milroy & Gordon 2003: 185). Hermed støder man ofte på problemer i forbindelse med grammatiske variable idet varianterne her sjældent er fuldstændig semantisk ækvivalente. Det gælder også for variabelen "generisk pronomen" i dansk da det sandsynligvis i mange tilfælde har en betydning i samtalsituationen om taleren vælger *du* eller *man*. Dette aspekt er endnu ikke inddraget i den kvantitative undersøgelse, og den subtile betydningsforskel er da efter min vurdering heller **ikke** relateret til pronominets **reference på det deskriptive plan** (dvs. det "betydningsniveau" som variabelen defineres ud fra). Som dokumenteret i afsnit 3.1. anvendes *du* i nudansk såvel i kontekster hvor referencen på det deskriptive plan inkluderer den specifikke tilhører, som i kontekster hvor kun taleren eller hverken taler eller tilhører er inkluderet. Endvidere kan det iagttages at der ofte i beskrivelsen af de samme sagsforhold veksles mellem pronominerne *du* og *man* (jf. eksempel 11, 13 og 14). *Du* har altså mulighed for at optræde med samme typer af reference som *man* i sidstnævnte pronomens non-specifikke anvendelser. *Du* og *man* kan således i det talesprog som er repræsenteret i Lanchart-korpusset, betragtes som havende samme denotative potentiale (i deres generiske anvendelse, vel at mærke; de adskiller sig formentlig i deres potentiale for anvendelse med specifik reference). Jeg mener derfor det kan forsvares at se de to former som semantisk ækvivalente på det referentielle område i deskriptiv forstand og dermed anskue dem som varianter af variabelen "generisk pronomen".

Mens generisk *du* og *man* i nudansk altså kan betragtes som semantisk ækvivalente på det niveau i sætningen der relaterer sig til beskrivelsen af "den virkelige verden", er der sandsynligvis en forskel mellem generisk *du* og *man* på det niveau der relaterer sig til taler og tilhørers positionering og perspektiv i forhold til de omhandlede sagsforhold:

De to pronominer positionerer tilhøreren forskelligt i forhold til sagsforholdet. Ved at anvende *du* inviteres tilhøreren til at se de omtalte fænomener "indefra", dvs. fra den generaliserede persons synsvinkel, mens *man* er mere eller mindre neutral på dette område (*man* kan således betragtes som det umarkerede valg).

I og med at de sagsforhold der beskrives, ofte relaterer sig til **talerens** erfaringer, forudsættes med valget af *du* at tilhøreren er i stand til og er villig til at se sagsforholdet fra samme perspektiv som taleren, og herved kan denne handling fungere som en intimitetsmarkør fra talerens side.¹⁷ Men det har sandsynligvis også funktioner i forhold til magtforholdet mellem taler og tilhører i interaktionen, og valget mellem *du* og *man* skal formentlig ses i et bredt "relationsregulerende" perspektiv. Valget af generisk pronomener er således relateret til det komplekse fænomen *discourse stance*, nærmere betegnet til dimensionen *orientering*, hvor valget af *du* frem for *man* signalerer en **modtager-orienteret** synsvinkel (Berman 2004: 107).¹⁸

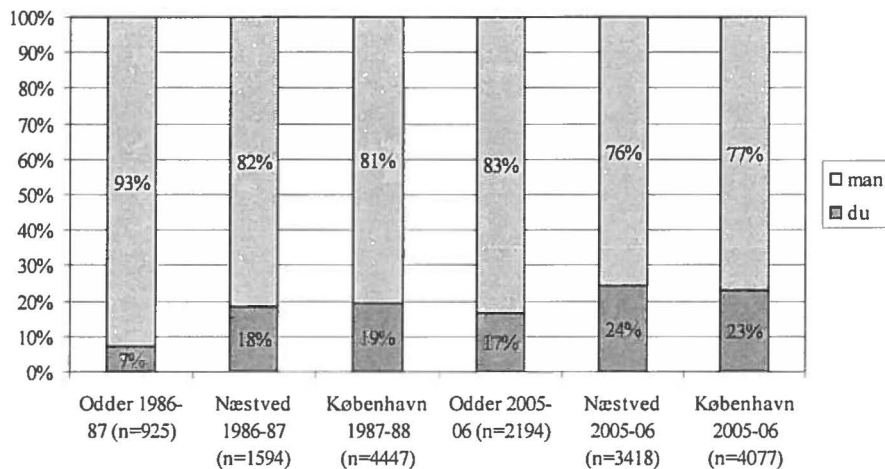
Ovenstående er indtil videre kun en hypotese idet det endnu ikke er undersøgt systematisk, men perspektivet vil blive inddraget i næste fase af undersøgelsen hvor anvendelsen af generiske pronomener vil blive analyseret i relation til kategorier af *diskursive kontekster*. Her vil det generiske *du's* eventuelle associeringer eller dissocieringer med bestemte samtalegenrer, makrosproghandlinger eller interaktionsstrukturer muligvis kunne understøtte hypotesen om at *du* er knyttet til en modtagerorienteret synsvinkel, mens *man* er mere eller mindre neutral.

17. Kitagawa & Lehrer er inde på dette mht. det engelske *you*: "A sense of informal camaraderie is often present with the use of impersonal *you* precisely because the speaker assigns a major 'actor' role to the addressee. In doing so, s/he is letting the hearer into the speaker's world view, implying that the hearer also shares the same perspective." (Kitagawa & Lehrer 1990: 752)

18. Berman definerer modtager-orientering således: "A *recipient* orientation is communicatively motivated; it takes into account, or at least appears to be addressing, the hearer-reader quite directly, as in expressions like *you know*, or the use of 2nd person pronouns with generic reference, like Dutch singular *je*, Hebrew masculine *ata*, Spanish *tú* 'arbitrario'" (Berman 2004: 107). Recipient-orientering står i modsætning til afsender- og tekst-orientering.

4. Udviklingen i anvendelsen af generisk *du*

Når der ses på forekomsten af pronominer med generisk betydning hos alle informanter uafhængigt af køn og socialklasse, viser resultaterne tydeligt **en stigning i andelen af *du* fra første til anden optagelse** af informanterne, uanset om de kommer fra Odder, Næstved eller København. Stigningen er størst hos Odder-informanterne og mindst hos københavnernerne:

Som diagrammet ovenfor viser, stiger andelen af *du* hos Odder-informanterne fra 7% af pronominerne med generisk betydning i de gamle optagelser til 17% i de nye optagelser – vel at mærke hos de samme informanter (at antallet af pronominer med generisk betydning i det hele taget er betydeligt højere i de nye end i de gamle optagelser, skyldes primært at de nye optagelser er væsentligt længere end de gamle). Hos Næstved-informanterne stiger andelen af *du* fra 18% i de gamle optagelser til 24% i de nye optagelser, og hos København-informanterne fra 19 til 23%. Forskellen er i alle tilfælde statistisk signifikant (χ^2 er henholdsvis 50,12; 21,37 og 14,86; 1 frihedsgrad; $p < 0,01$). Herved bekræftes hypotesen om at sprogbrugen i løbet af den pågældende periode har forandret sig på den måde at *du* vinder frem på bekostning af *man*.

Resultaterne viser også at andelen af *du* er højere hos Næstved- og København-informanterne end hos Odder-informanterne, specielt i de gamle, men også i de nye optagelser (alle forskelle er statistisk signi-

fikante: χ^2 er henholdsvis 61,50 og 46,24 for Odder vs. Næstved og 81,71 og 33,04 for Odder vs. København; 1 frihedsgrad; $p < 0,01$). Der er derimod ingen signifikant forskel mellem Næstved- og København-informanterne, hverken i de nye eller i de gamle optagelser. Dette er foreneligt med hypotesen om at forandringen har sit udgangspunkt i København – hvis man antager at udviklingen i Næstved allerede ved de første optagelser mere eller mindre har indhentet København.

Den ovenfor beskrevne udvikling gælder informanterne på de tre lokaliteter set som samlede grupper; hvis man i stedet ser på de grupper informanterne kan inddeles i på basis af variablene køn og socialklasse, viser der sig forskelle mellem de forskellige grupper mht. udviklingen i anvendelsen af det generiske *du*. Pladsen tillader ikke at komme nærmere ind på dette interessante sociolingvistiske aspekt i denne artikel, og jeg skal blot her blot fremhæve det meget påfaldende fænomen at mens der hos Odder-informanterne i alle grupper ses samme overordnede tendens, nemlig at andelen af *du* stiger fra første til anden optagelse, så ses der hos Næstved- og København-informanterne kun i nogle undergrupper en stigning, mens andelen i andre undergrupper er stabil eller ligefrem falder fra første til anden optagelse.

Resultaterne tyder altså **ikke** på at *du* er ved at udkonkurrere *man* som generisk pronomener i dansk. De tyder snarere på at anvendelsen af generisk *du* er ved at stabilisere sig – i hvert fald i København og Næstved. Det kunne i givet fald være fordi sprogbrugerne er ved at finde en plads i sproget til det generiske *du*, en niche hvori *du* udfylder særlige funktioner der, som jeg tidligere har foreslået, har at gøre med perspektiv og modulering af relationen mellem taler og adressat (jf. afsnit 3.3).

5. Konklusion

Undersøgelsen har bekræftet formodningen om at der i de seneste årtier har fundet en forandring i dansk talesprog sted: Anvendelsen af generisk *du* er steget betydeligt. Resultaterne er forenelige med hypotesen om at forandringen er startet i københavnsk talesprog. Undersøgelsen har dokumenteret at *du* i nudansk anvendes som et egentligt generisk pronomener med samme anvendelsespotentiale med hensyn til deskriptiv reference som det traditionelle generiske pronomener *man*.

Den stigning i anvendelsen af generisk *du* som kan iagttages i den undersøgte periode, er øjensynligt ikke direkte knyttet til en forandring i 2. persons-pronominet anvendelsespotentiale set ud fra et strukturalistisk synspunkt – i hvert fald kan undersøgelsen ikke påvise en sådan. Pronominet *du* er således repræsenteret i de samme anvendelseskategorier i de første optagelser med informanterne som i de sidste, så hvis der er sket en regrammering af 2. personspronominet i retning af at kunne fungere som egentligt generisk pronomen, er denne sket **før** de første optagelser af informanterne i midten af 1980'erne. Studier af ældre sprogbrug må altså vise om denne anvendelsesmulighed er egentlig ny for dansk grammatik, eller om den blot udnyttes mere i de seneste årtiers danske talesprog.

Jeg mener dog ikke at de ældre eksempler på “generisk” *du* der er anført i litteraturen, og som er gengivet i denne artikel, er generiske i samme forstand som mange af de forekomster af *du* der kan iagttages i nudansk talesprog. Dette skyldes at der savnes eksempler på anvendelser hvori adressaten på det deskriptive plan ikke er inkluderet i pronominet reference. Der kan således være tale om en gradvis udvidelse af 2. persons-pronominet anvendelsespotentiale startende med anvendelsen i “henvendelser, der kun tilsyneladende er rettede til en enkelt person” som kan iagttages i hvert fald siden 1700-tallet, til det fulde generiske anvendelsespotentiale, som indtil videre først er dokumenteret fra 1970'erne.

Det er ofte blevet fremsført, nærmest som en selvfølgelighed, at stigningen i anvendelsen af generisk *du* skyldes påvirkning fra engelsk. Selvom dette på ingen måde kan udelukkes, mener jeg dog langt fra at sprogkontakt er den eneste forklaringsmulighed. Således anfører Kitagawa & Lehrer (1990: 754) at 2. persons-pronominer ud over i engelsk kan anvendes generisk i så forskellige sprog som fransk, kinesisk, tysk, arabisk, hindi, moderne hebraisk og italiensk, hvor påvirkning fra engelsk i hvert fald ikke i alle tilfælde synes oplagt som forklaring. Endvidere er generisk anvendelse af *du* hyppig i traditionelle nordskandinaviske dialekter (Västerbotten, Norrbotten og alle finlandssvenske dialektområder), hvor generisk *du* kan dokumenteres fra 1700-tallet, dvs. langt før påvirkning fra engelsk er en overbevisende forklaringsmulighed (Westerberg 2004: 49 ff.). Muligheden for at abstrahere fra det umiddelbare, deiktiske

domæne (dvs. adressatens rolleidentitet i samtalebegivenheden) til generelle eller habituelle begivenheder eller situationer (dvs. generisk reference) kan således meget vel være et tværsprogligt potentiale baseret i almenmenneskelige kommunikationsbetingelser der er blevet udnyttet i dansk mere eller mindre uafhængigt af udviklingen i engelsk.

Når denne mulighed i dansk (og tilsyneladende også i andre sprog som fx fransk) tilsyneladende først er blevet udnyttet i kvantitativt nævneværdig grad i de seneste årtier, kan det meget vel skyldes mere overordnede, samfundsbetingede udviklinger i vores måder at interagere sprogligt med hinanden på snarere end, eller i samspil med, påvirkningen fra engelsk. Selvom generisk *du* og *man* set i forhold til deres referentielle potentiale på det deskriptive plan er semantisk ækvivalente, er der således sandsynligvis en betydningsnuance mellem dem. En betydningsnuance som har at gøre med reguleringen af forholdet mellem taler, tilhører og de beskrevne sagsforhold på den måde at *du* i modsætning til *man* signalerer en tilhører-orienteret synsvinkel. Bud på samfundsbetingede udviklinger som kunne sætte skub i anvendelsen af det generiske *du*, kunne derfor være intimiseringen af den offentlige diskurs, en opprioritering af *camaraderie* – dvs. den handling at forudsætte *common ground* mellem taler og tilhører – som udtryk for (positiv) sproglig høflighed (jf. Brown & Levinson 1987: 118 ff.) samt mere generelt en højere grad af **tilhørerorientering** i interaktionen.

Henvisninger

- Berman, R. A. (2004). Introduction: Developing discourse stance in different text types and languages, *Journal of pragmatics* 37: 105-124.
- Bjerrum, M. (1995). Om brugen af *du* i stedet for *man*, *Mål & Mæle*, årgang 18, nr. 3: 12-15.
- Brown, P. & S. C. Levinson (1987 [1978]). *Politeness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brøndum-Nielsen, J. (1965). *Gammeldansk Grammatik*, Bind V. København: Akademisk Forlag.
- Dahlerup et al. (red.) (1932). *Ordbog over Det Danske Sprog*. København: Nordisk Forlag.
- Elbro, C. & E. Hansen (1993). 68'er klicheer. Når den antiautoritære følsomhed bliver tom sprogform, *Mål & Mæle*, 16. årgang, nr. 1: 7-11.

- Hansen, A. (1967). *Moderne Dansk*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Hjorth, E. & K. Kristensen (2003). *Den Danske Ordbog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab
- Jarvad, P. (1999). *Nye Ord*. København: Gyldendal.
- Jensen, T. J. (2005). *Irrealitetsmarkører i dansk talesprog*. Ph.d.-afhandling antaget ved det Humanistiske Fakultet, KU.
- Jensen, T. J. (under udgivelse). Betingelse, generalisering og realitet, *Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague*.
- Jysk Ordbog*, <http://www.jyskordbog.dk/hjemmesider/index.html>.
- Kitagawa, C. & A. Lehrer (1990). Impersonal uses of personal pronouns, *Journal of Pragmatics* 14: 739-759.
- Laberge, S. & G. Sankoff (1980). Anything You Can Do, i G. Sankoff (red.) *The Social Life of Language*. University of Pennsylvania Press: 271-293.
- Langacker, R. W. (1997). Generics and Habituals, i A. Athanasiadou & R. Dirven (red.) *On Conditionals Again*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company: 191-222.
- Mikkelsen, K. (1975 [1911]). *Dansk Ordføjningslære*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Milroy, L. & M. Gordon (2003). *Sociolinguistics. Method and Interpretation*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Pedersen, K. M. & M. Nyberg (1984). Når bønder fortæller, *Danske Folke-mål* bd. 26. København: Institut for Dansk Dialektforskning: 1-246.
- Sørensen, K. (1973). Engelske lån i dansk, *Dansk Sprognævns skrifter* 8. København: Dansk Sprognævn: 1.147.
- Togebj, O. (1985). Sprogligheder, *Mål & Måle*, 10. årgang, nr. 3: 2-11.
- Westerberg, Anna (2004). *Norsjömålet under 150 år*. Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur.

Diatese eller aspekt i spanske nominalsyntagmer?

Henrik Høeg Müller

1. Indledning

Det synes at være en nogenlunde udbredt opfattelse i den spanske grammatiske litteratur om emnet (se fx Escandell Vidal 1995 og Carme Picallo 1999), at variationen mellem *de* og *por* som den præposition, der introducerer subjektargumentet i nominalsyntagmer med deverbale kerne af den i (1) illustrerede type, primært kan tilskrives diatetiske forskelle mellem aktiv (*de*) og passiv (*por*) inden for syntagmet.

- (1a) El descubrimiento de América de/por Colón
(‘Columbus’ opdagelse af Amerika’)
- (1b) La invasión de/por EE.UU. de Irak
(‘USA’s invasion af Irak’)

Jeg vil imidlertid i denne artikel argumentere for den opfattelse, at variationen i brugen af præpositionerne *de* og *por* afspejler de to del-situationer, aktivitet og tilstand, et transitivt handlingsverbum og dets nominalisering denoterer. En nominalisering kan enten instantieres som en aktivitet via *por*, eller den kan udtrykke den efterfølgende tilstand, når *de* introducerer subjektargumentet.¹

At analysere nominalsyntagmers interne struktur i henhold til deres analogi med sætningen kan både i et nutidigt og historisk perspektiv anses for at være et anerkendt udgangspunkt, men hovedpåstanden i denne artikel er altså, at kun den aspektuelle distinktion mellem proces

1. Escandell Vidal (1995) og Carme Picallo (1999) beskriver også en række af de aspektuelle forskelle mellem de to konstruktionstyper, men de fremstilles som en konsekvens af den primære diatetiske variation mellem aktiv og passiv.

og begivenhed, ikke den diatetiske mellem aktive og passiv, “nedarves” eller kan overføres fra sætnings- til nominalniveau.

2. Diatese

2.1. *Nominalisering af intransitive verber og præpositionsbrug*

Præpositionen *por* kan aldrig introducere subjektargumentet i monovalente, intransitive konstruktioner, uanset om der er tale om nominaliseringer af inakkusative eller inergative verber, jf. (2). Taget i betragtning, at *por* bruges til at introducere subjektargumentet på sætningsniveauet, og konstruktioner med disse verber ikke eksisterer i passiv, kunne man antage en form for negativ defineret forbindelse.

(2a) El nacimiento de/*por una estrella
(‘En stjernes fødsel’)

(2b) El ladrido de/*por los perros
(‘Hundenes gøen’)

2.2. *Pronominalsubstitution*

Eksemplerne i (3) viser, at subjektargumentet uden videre kan substituere med det possessive pronomen *su*, jf. (3b), mens objektargumentets pronominalsubstitution afstedkommer, at subjektet skal materialiseres som et præpositionssyntagma indledt af *por*, ikke af *de*, jf. kontrasten mellem (3c) og (3d), eller det kan være uudtrykt.

(3a) La invasión de EE.UU. de Irak
(‘USA’s invasion af Irak’)

(3b) Su invasión de Irak
(‘Dets invasion af Irak’)

(3c) *Su invasión de EE.UU.
(‘Dets invasion af USA’)

(3d) Su invasión por EE.UU.
(‘Dets invasion af USA’)

På denne baggrund fremsætter Escandell Vidal (ibid: 58ff.) en hypotese om, at passivtransformation også forekommer inden for nominalsyntag-

mer, idet hun forudsætter, at possessive pronominer i nominalsyntagmer med deverbale kerne pga. deres kongruens med kernen og placering foran denne fungerer som subjekt, og der således kan observeres en analogi mellem pronominaliseringsmønstre og passivtransformation. Argumentationen er dog problematisk, idet ubetonede possessive pronominer – uanset om nominalkernen er verbalafledt eller ej, og der således overhovedet er belæg for at påstå eksistensen af en subjektrelation i det hele taget – altid kongruerer med kernen i numerus og, når det er muligt, i genus og indtager positionen umiddelbart foran denne.

Den tvungne brug af *por* ved subjektet, når objektet pronominaliseres, skyldes snarere, at konstituenten, der introduceres af *de* i forbindelse med nominaltransponeringer af transitive verber, generelt har en stærk tendens til at blive fortolket som fundamentalt argument (om det fundamentale argument, se fx Herslund & Sørensen 1993), dvs. det argument, der sammen med kernen danner det prædikative fundament. Med sit svækkede eller farveløse leksikalske indhold fremmer præpositionen *de* integrationen mellem argument og kerne, så disse konstituenten i forening denoterer en kompleks situation. Det med stjerne markerede eksempel (3c) er altså ikke ugrammatisk, men foranlediger blot en anden læsning end den tilsigtede, nemlig at "nogen invaderer USA". Med udgangspunkt i ovenstående betragtninger er der således efter min mening grundlag for at betvivle, at pronominalisering kan bruges til at påvise diateseforskelle på det nominale niveau.

2.3. *Manifestation af objektargumentet sammenholdt med præpositionsbrug*

I henhold til Carme Picallo (1999: 374f.) samt øvrige referencer hos hende skulle *por* kun kunne introducere objektargumentet ved transitive nominaliseringer, såfremt objektargumentet udtrykkes explicit på den syntaktiske overflade, jf. (4):

- (4) *La invasión (de Galia) por los romanos
(‘Romernes invasion (af Gallien)’)

Denne restriktion kunne opfattes som et tegn på, at syntagmer, hvor subjektet introduceres af *por*, skal fortolkes som passiv, fordi passiv kræver tilstedeværelse af et objekt. Imidlertid er det ikke vanskeligt at finde

modeksempler, jf. (5abc), så selv om det utvivlsomt er mest almindeligt, at begge argumenter udtrykkes i den pågældende situation, udgør disse modeksempler en klar svækkelse af argumentationen for at kalkulere med diatetisk variation inden for nominalsyntagmet.

- (5a) Dieciocho meses después de [la invasión por los Estados Unidos], más de 8000 tropas todavía quedan en ese país.
(‘Atten måneder efter [de Forenede Staters invasion] er der stadig 8000 troppeenheder tilbage i landet.’)
- (5b) La evaluación del verdadero peso de la tragedia que significó [el descubrimiento por Colón] es una tarea pendiente y ...
(‘Bedømmelsen af det egentlige omfang af den tragedie, [Columbus’ opdagelse] betød, er stadig et udestående og ...’)
- (5c) Tras [la extinción por parte de los bomberos] todos pudieron volver a sus domicilios.
(‘Efter [brandmændenes slukning] kunne alle vende tilbage til deres hjem’)²

2.4. *Nominalisering af “eksperient-verber” sammenholdt med præpositionsbrug*

Ved nominaliseringer af verber, hvis subjekt er det syntaktiske udtryk for eksperient-rolle, kan subjektet ikke introduceres af *por*, mens de tilsvarende verber godt kan passivendes, hvilket nedenstående syntagmer og sætningskonstruktioner illustrerer.

- (6a) El deseo de/*por el Gobierno de que el gasto público no aumente más
(‘Regeringens ønske om at de offentlige udgifter ikke stiger mere’)
Sólo uno de estos embarazos fue deseado por ambos miembros de la pareja.
(‘Kun en af disse graviditeter var ønsket af begge parter.’)
- (6b) La admiración de/*por Aznar hacia los Estados Unidos
(‘Aznars beundring for de Forenede Stater’)
Fue admirado por los más grandes escritores de su tiempo.
(‘Han blev beundret af sin tids største forfattere.’)

2. (5abc) er fundet på nettet vha. Google.

(6c) La pérdida de/*por González del poder

(‘González’ tab af magten’)

Desgraciadamente, la mayoría de estos valiosos fósiles descubiertos antes de 1941 fueron perdidos por unos norteamericanos, debido a los sucesos de Pearl Harbour.

(‘Desværre blev størstedelen af disse værdifulde fossiler, der blev opdaget før 1941, tabt af nogle amerikanere pga. hændelserne ved Pearl Harbour.’)³

Det forekommer dermed uholdbart at forsøge at forklare den manglende mulighed for at bruge *por* i ovenstående syntagmer ud fra en antagelse om parallelitet mellem sætnings- og syntagmeniveau inden for diatesekategorien. At *por* ikke kan anvendes på syntagmeniveau, kan altså ikke skyldes en leksikalsk eller syntaktisk betinget restriktion på de tilsvarende verbers mulighed for at danne passiv.

2.5. Nominalisering af divalente, intransitive verber sammenholdt med præpositionsbrug

Ved nominaliseringer af divalente, intransitive verber er det muligt, jf. eksemplerne i (7), at indføre subjektet med *por*, mens de tilsvarende verber ikke kan forekomme i passiv. Situationen er så at sige modsat af den, der beskrives i det foregående afsnit 2.4.

(7a) El programa de Head Start ha preparado a estos niños para la escuela gracias a un programa de enseñanza holística con [mucha participación por los padres].

(‘Head Start-programmet har forberedt disse børn til skolen takket være et holistisk undervisningsprogram med [megen deltagelse af forældrene].’)

(7b) El objeto del presente Contrato es [la colaboración por parte del Investigador en la tarea descrita anteriormente para la Empresa]

(‘Formålet med nærværende Kontrakt er [Forskerens deltagelsen i den for Virksomheden førhen beskrevne opgave].’)

3. Sætningerne i (6abc) er fundet på nettet vha. Google.

- (7c) ... dijo, haciendo referencia a [la penetración por parte del ejército egipcio en la defensa de la fuerza de ocupación israelí en el Sinaí].
 ('... sagde han med henvisning til [den ægyptiske hærs indtrængning i den israelske besættelsesstyrkes forsvar i Sinai].')⁴

Intransitive verber kan ikke danne passive sætninger, hvorfor det synes problematisk at tilskrive anvendelsen af *por/por parte de* i ovenstående konstruktioner en generel mulighed for diatesevariation på syntagmeniveau.

Man kan altså på baggrund af eksemplerne i (6) og (7) konstatere en uoverensstemmelse mellem sætnings- og syntagmeniveau, der stiller spørgsmålstegn ved det hensigtsmæssige i at overføre diatesekategorien fra verbal- til nominalsyntaks.

3. Aspekt

I hvert fald siden Grimshaw (1990) har det været en rimelig gængs opfattelse, at mange nominaliseringer af aktionsverber i uinstantieret form er tvetydige, idet de både kan denotere en aktivitet, den tilstand, der følger af aktiviteten, og i visse tilfælde også en fysisk manifestation af den pågældende tilstand, her kaldet resultat, jf. (8abc).

- (8a) [La presentación de los resultados]
 duró toda la tarde. (Aktivitet)
 ('[Præsentationen af resultaterne] varede hele eftermiddagen.')
- (8b) [La presentación de los resultados]
 tenía muchos errores. (Tilstand)
 ('[Præsentationen af resultaterne] indeholdt mange fejl.')
- (8c) [La presentación de los resultados]
 está en el disco duro. (Resultat)
 ('[Præsentationen af resultaterne] ligger på harddisken.')

At nominaliseringer af aktionsverber har disse forskellige betydningspotentialer, er en naturlig konsekvens af, at aktionsverberne perceptuelt

4. (7abc) er fundet på nettet vha. Google.

denoterer en situation, der består af to billeder, et ustabil (aktiviteten) og et stabilt (tilstanden), der ikke kan aktiveres samtidig i syntaksen (om denne tilgang til aspekt, se Durst-Andersen 1992). Instantieringen af et aktionsverbum eller dets nominale pendant må enten fokusere på aktiviteten eller på den efterfølgende tilstand, men den kan aldrig udtrykke begge perspektiver på samme tid. Nominaliseringen er således isoleret som form betragtet aspektneutral og tilskrives først en aspektuel værdi som enten aktivitet eller tilstand af den kontekst, den optræder i.

Som nævnt eksisterer resultatlæsningen som en mulighed i de tilfælde, hvor tilstanden ontologisk set har en fysisk manifestation. Resultatet er således tilstandens mulige fysiske fremtræden og repræsenterer derfor ikke et særskilt billede i forhold til den af aktionsverbum eller -nominalisering denoterede situation. Fokus i den efterfølgende fremstilling vil være på læsningen som aktivitet og tilstand, dvs. på nominaliseringerne som andenordensentitetsdenoterende substantiver, og ikke på resultatlæsningen, hvor substantivet jo denoterer en førsteordensentitet.

3.1. Aktivitets- vs. tilstandslæsning af nominalsyntagmet

Prædikater, der indeholder en eller anden form for tidsdimension, aktiverer en læsning af syntagmet som aktivitet, mens prædikater, der ikke indeholder denne tidsdimension, aktiverer en læsning af syntagmet som tilstand, jf. kontrasten mellem eksemplerne i (9) og (10).

- (9a) [La evaluación de los datos de la encuesta] tuvo lugar ayer.
(‘[Vurderingen af undersøgelsens data] fandt sted i går.’)
- (9b) [La demostración del teorema de Fermat] duró ocho horas.
(‘[Beviset af Fermats teorem] tog otte timer.’)
- (9c) [El descubrimiento de la estructura del ADN] ocurrió en 1953.
(‘[Opdagelsen af DNA-strukturen] fandt sted i 1953.’)
- (10a) [La evaluación de los datos de la encuesta] se consideró incorrecta.
(‘[Vurderingen af undersøgelsens data] betragtedes som ukorrekt.’)
- (10b) [La demostración del teorema de Fermat] es inconsistente.
(‘[Beviset af/for Fermats teorem] er inkonsistent.’)

(10c) [El descubrimiento de la estructura del ADN] fue publicado en *Nature*.

(‘[Opdagelsen af DNA-strukturen] blev publiceret i *Nature*.’)⁵

3.2. Kodning af nominalsyntaxet som tilstand eller aktivitet vha. ”de” eller ”por”

Nedenstående eksempler viser, at såfremt agenten – subjektet i syntaktiske termer – introduceres af *por*, aktiveres en læsning af syntagmaet som aktivitet, mens der er en tendens til, at læsning som tilstand favoriseres, når *de* indleder agenten/subjektet.⁶ Det skal dog bemærkes, at informanter med spansk som modersmål ret entydigt peger på, at mens *por* obligatorisk fremkalder aktivitetslæsningen, så kan eksempler med *de* i den rette kontekst også læses som denoterende en aktivitet, selv om det mest naturlige forekommer at være tilstandslæsningen. Spørgsmålstegnet i (12b) indikerer også, at Escandell Vidal, som eksemplerne (jf. fodnote 7) er taget fra, selv er i tvivl.

(11a) [La descripción _{Ag} de María _{Tc} del asesino] ocupa doce folios.

(‘[Marías beskrivelse af morderen] fylder tolv sider.’)

(11b) * [La descripción _{Ag} de María _{Tc} del asesino] continuará mañana.

(‘[Marías beskrivelse af morderen] fortsætter i morgen.’)

(11c) [La descripción _{Tc} del asesino _{Ag} por parte de María] continuará mañana.

(‘[Marías beskrivelse af morderen] fortsætter i morgen.’)

(11d) * [La descripción _{Tc} del asesino _{Ag} por parte de María] ocupa doce folios.

(‘[Marías beskrivelse af morderen] fylder tolv sider.’)

(12a) [La demostración _{Ag} de Juan _{Tc} del teorema] se publicará en la prestigiosa revista Science Today.

5. Eksemplerne i (9) og (10) kommer fra Carme Picallo (1999: 369).

6. Alternationen mellem *de* og *por* kendes også fra perifrastiske konstruktioner på sætningsniveauet som *ser* ‘være’, *estar* ‘være = befinde sig’, *ir* ‘gå’, *venir* ‘komme’ *seguido/acompañado de/por* ‘fulgt/ledsaget af’, hvor *por* optræder som en eksplicit markør for agentivitet – referenten for styrelsen er således direkte involveret i en aktivitet – mens *de* er neutral i forbindelse med agentivitet og derfor ikke signalerer, at referenten for styrelsen foretager sig noget aktivt. Se også diskussionen i afsnit 5.3.

(‘[Juans bevis af teoremet] vil blive publiceret i det prestigefyldte tidsskrift *Science Today*.’)

(12b) ?/*[La demostración _{Ag} **de Juan** _{Te} **del teorema**] duró hora y media.
(‘[Juans bevis af teoremet] varede halvanden time.’)

(12c) [La demostración _{Te} **del teorema** _{Ag} **por parte de Juan**] duró hora y media.
(‘[Juans bevis af teoremet] varede halvanden time.’)

(12d) *[La demostración _{Te} **del teorema** _{Ag} **por parte de Juan**] se publicará en la prestigiosa revista *Science Today*.
(‘[Juans bevis af teoremet] vil blive publiceret i det prestigefyldte tidsskrift *Science Today*.’)⁷

3.3. Variation mellem “rene” (aktivitet) og præpositionelle adverbialer (tilstand)

Når adverbielle tidsudtryk som *ayer por la tarde* og *el 14 de marzo* indgår i et syntagma uden anvendelse af præposition, begunstiges en aktivitetslæsning, mens de samme udtryk med præposition tilskynder en læsning som tilstand, jf. eksemplerne i (13), som er inspireret af Carme Picallo (1999: 370) samt Müller (1998: 138f.)

(13a) [Su descripción del asesino **ayer por la tarde**] estremeció a la policía.
(‘[Hendes beskrivelse af morderen **i går eftermiddag**] rystede politiet.’)

(13b) ?[Su descripción del asesino **ayer por la tarde**] se publica en una revista interna.
(‘[Hendes beskrivelse af morderen **i går eftermiddag**] publiceres i et internt tidsskrift.’)

(13c) [La presentación **del 14 de marzo** de la obra] estaba bien organizada.
(‘[Præsentation **af den 14. marts** afværket] var godt organiseret.’)

(13d) ?[La presentación **del 14 de marzo** de la obra] fue realizada por el catedrático.
(‘[Præsentationen **af den 14. marts** af værket] blev foretaget af professoren.’)

7. Eksemplerne i (11) og (12) er taget fra Escandell Vidal (1995: 65f.), men opstillet på en anden måde.

Jeg har i (13) forsøgt at konstruere nogle eksempler, der fremhæver kontrasten, men som spørgsmålstejnene ved (13bd) vidner om, er der kun tale om en tendens. Distinktionen kan imidlertid illustreres ganske tydeligt i forbindelse med resultatnominaliseringer, idet de som førsteordensentitetsdenoterende substantiver har en fysisk manifestation og derfor ikke kan kombineres direkte med adverbielle led uden brug af præposition, jf. (14ab):

- (14a) [El hallazgo de oro **de ayer**] está en la mesa.
 ('[Fundet af guld (**af**) **i går**] ligger på bordet.')
- (14b) *[El hallazgo de oro **ayer**] está en la mesa.
 ('[Fundet af guld **i går**] ligger på bordet.')

3.4. Anaforisk reference

Forskellen mellem aktivitet og tilstand kan også anskueliggøres ved, at der er en tilbøjelighed til, at det kun er aktiviteten, der kan være antecedent for anaforisk reference med en relativsætning indledt af neutrumsartiklen *lo*, mens en tilstand i højere grad kræver, at relativsætningen styres af *el/los/la/las*.

- (15a) Es la construcción de la ciudad por los romanos lo que (?/*la que) me interesa.
 ('Det er romernes bygning af byen, som interesserer mig.')
- (15b) Es la presentación de Juan del programa la que (?/*lo que) no deja de maravillarme.
 ('Det er Juans præsentation af programmet, som jeg bliver ved med at være imponeret over.')

Dette kriterium synes dog, i lighed med det foregående, heller ikke voldsomt håndfast.

3.5. Modifikation af argumenter ved frie prædikativer

Både subjekt og objekt kan umiddelbart modificeres af frie prædikativer ved begge typer af nominaler.⁸ Mine informanter peger dog på, at

8. Resultatnominaliseringer forstået som førsteordensentitetsudpegende substantiver tillader aldrig modifikation af et argument ved frie prædikativer, jf. *la traducción del libro recién publicado* 'oversættelsen af den nyudgivne bog', hvor *recién publicado* kun kan læses som en adjektivisk modifikation af *libro*.

når syntagmet udtrykker en tilstand, forekommer det mest naturligt at prædicere noget om subjektet og mere forceret at lade et frit prædikativ udsige noget om objektet, jf. kontrasten mellem (16c) og (16d). Jeg skal gøre opmærksom på, at de kursiverede syntagmer naturligvis ikke må læses som adjektiver i attributivfunktion, men skal læses som frie prædikativer. De udsiger således noget om referenterne for de pågældende argumenter forankret i en bestemt situation.⁹

- (16a) La captura del exPresidente iraquí Saddam Hussein **fisicamente sano** por parte de las tropas estadounidenses
(‘De amerikanske troppers pågribelse af den tidligere irakiske præsident Saddam Hussein **fysisk ved godt helbred**’)
- (16b) La captura del exPresidente iraquí Saddam Hussein por parte de las tropas americanas **agitadas**
(‘Pågribelsen af den tidligere irakiske præsident Saddam Hussein af de amerikanske tropper **ophidsede**’)
- (16c) La presentación del artista **exasperado** de sus nuevas obras
(‘Præsentationen af kunstneren **rasende** af sine nye værker’)¹⁰
- (16d) ?La captura del conductor **en estado de embriaguez** de la policía
(‘Politiets pågribelse af føreren **i spirituspåvirket tilstand**’)

Kendetegnende for tilstandslæsningen af et nominalsyntagme af den pågældende type er, at referenten for objektargumentet befinder sig i en stabil tilstand, og da anvendelsen af frie prædikativer netop kræver, at referenten for det nominal, de udsiger noget om, betragtes som foranderlig, kunne man tolke kompatibiliteten mellem frit prædikativ og objektet som en indikation på aspektuelle forskelle mellem syntagmetyperne. Det ligger til gengæld inhærent i subjektargumentet, når det manifesterer sig i form af agentrollen, at referenten udfører en aktivitet og således befinder sig i en omskiftelig situation. Derfor er det naturligt, at subjektet/agenten altid kan modificeres af frie prædikativer.

9. Det er ikke som på sætningsniveauet muligt at påvise syntagmernes status som frie prædikativer ved flytning, idet deres position i syntagmet er betinget af det argument, de modificerer. Det ville dog være muligt at angive deres løsere tilknytning ved komma eller understrege deres situationsforankring ved en adverbial modifikation som i følgende omskrivning af (16c): *la presentación del artista, totalmente exasperado* ‘fuldstændigt rasende’, *de sus obras*.

10. I forbindelse med eksemplerne (16bc) har jeg valgt at oversætte subjektargumenterne ved præpositionssyntagmer frem for ved genitiv, idet jeg mener de på den måde læses mere mundret.

4. Delkonklusion

De her fremlagte data peger måske ikke fuldstændigt entydigt i retning af at afvise diatesevariation i nominalsyntagmer, men alligevel må man efter min opfattelse konkludere, at der findes temmelig stærke indicier mod det hensigtsmæssige i at overføre forskellen mellem aktiv og passiv fra sætnings- til syntagmeniveau.

Alternationen mellem *de* og *por* som de præpositioner, der kan introducere subjektargumentet, markerer en aspektuel forskel. *Por* tilfører syntagmerne en aktivitetsfortolkning, mens anvendelsen af *de* generelt resulterer i, at syntagmerne fortolkes som eftervirkningen af en aktivitet, dvs. en tilstand. Der er således for mig at se ingen klare argumenter for at sammenkæde de aspektuelle forskelle med diatese. Sætninger, der er baseret på transitive aktionsverber, kan nemlig, jf. nedenstående eksempler, udtrykke enten en aktivitet eller en tilstand både i aktiv og i passiv.

(17) Aktiv

Juan está traduciendo el libro. (aktivitet)	[La traducción del libro por Juan] (‘Juans oversættelse af bogen’)
Juan tradujo el libro. (tilstand) ¹¹	[La traducción de Juan del libro] (‘Juans oversættelse af bogen’)

Passiv

El libro es traducido por Juan. (aktivitet)	[La traducción del libro por Juan] (‘Juans oversættelse af bogen’)
El libro está traducido por Juan. (tilstand)	[La traducción de Juan del libro] (‘Juans oversættelse af bogen’)

Følger man den i mine øjne forfejlede logik om, at pronominet skulle udfylde subjektrelationen, må pronominalisering af subjektet svare til en aktiv konstruktion, og nominalsyntagmet i (18ab) burde jo så ikke være kompatibelt både med en interpretation som aktivitet og som

11. Disse eksempler skal forstås sådan, at i *Juan está traduciendo el libro* er referenten for *Juan* i færd med at udføre en aktivitet, og referenten for *el libro* befinder sig i en proces, er under forandring, mens referenterne for henholdsvis *Juan* og *el libro* i *Juan tradujo el libro* er i en uforanderlig tilstand, der er resultatet af en forudgående oversættelsesproces.

tilstand henholdsvis resultat. Denne betragtning udgør altså endnu et argument mod diateseopfattelsen, som jeg ser det.

(18a) [Su demostración del teorema] duró hora y media.

‘[Hans bevis af teoremet] varede halvanden time’

(18b) [Su demostración del teorema] ocupa doce folios.

‘[Hans bevis af teoremet] fylder tolv sider’

5. Diskussion af *por* som markør for agens

Der udestår imidlertid et problem vedr. transitive verbers transponering til henholdsvis “aktivitets-” og “tilstandsnominaler”, som ovenstående diskussion ikke umiddelbart giver noget svar på, nemlig det faktum, at nogle nominaliseringers subjektargument kun kan indføres ved *por*, mens andres kun kan introduceres af *de*.

5.1. Nominaliseringer der kræver *por*

Carme Picallo (1999: 372f.) og Lagunilla & Rebollo (1995: 210) anfører, at visse nominaliseringer er født til at genere et passivt mønster, idet præpositionen *de* ikke kan introducere subjektargumentet, jf. (19). Lagunilla & Rebollo (ibid.) anser endog de nominaliseringer, der konstrueres med eksperient, som inhærent aktive, fordi, som vist i (20), eksperienten kun kan introduceres af *de*.

(19a) *La construcción de los albañiles de la casa

‘Murernes bygning af huset’

(19b) *El asesinato de Ramón Mercader de Trotsky

‘Ramón Mercaders mord på Trotsky’

(19c) [La demolición de México {por/*del} terremoto] es algo terrible.

‘Jordskælvets ødelæggelse af México er noget frygteligt’

(19d) Reemplacen “Nicaragua” o “Granada” con Haití y tendremos una explicación casi perfecta de la lógica que hay detrás de [la destrucción por EE.UU. de la democracia haitiana].

‘Udskift “Nicaragua” eller “Granada” med Haiti, og vi får en næsten perfekt forklaring på den logik, der ligger bag [USA’s ødelæggelse af det haitianske demokrati].’¹²

12. (19ab) kommer fra Carme Picallo (1999: 372), og (19c) er taget fra Lagunilla & Rebollo (1995: 210), som har det fra Demonte (1985: 283). (19d) er fundet på nettet vha. Google.

5.2. Nominaliseringer der kræver “de” (psykologiske verber/eksperient-verber)

I modsætning til ovenstående eksempler kan eksemplerne i (20) kun konstrueres med *de* som den præposition, der styrer subjektargumentet.

- (20a) Hay amores que matan y [el amor de Bush por Blair] y vice versa los llevará a la tumba política.
 (‘Der er kærlighedsforhold, som dræber, og [Bush’s kærligheden til Blair] og omvendt vil føre dem i den politiske grav.’)
- (20b) [El temor de la UE ante una afluencia masiva de mano de obra barata] carece de fundamento.
 (‘[EU’s frygt for en massiv tilstrømning af billig arbejdskraft] mangler hold i virkeligheden.’)
- (20c) Dada [la admiración de Bush “junior” por Reagan], no debe asombrar que ...
 (‘Grundet [Bush “junior” beundring for Reagan] kan det ikke undre at ...’)¹³

Vi har altså to typer af nominaliseringer, der ikke tillader alternationen mellem *de* og *por* ved subjektargumentet.

5.3. Nominaliseringer er inhærent agentive (eksperient-nominaliseringer undtaget)

For at forstå problematikken vedr. *de* og *por*’s anvendelse inden for nominalsyntagmer til bunds er det nødvendigt at tage hensyn til det generelle forhold, at bortset fra nominaliseringer af “eksperient verber” konstrueres alle andre nominaliseringer af transitive verber med agentiv subjektfunktion.

I deres artikler om verbonominale prædikater og nominale strukturer påviser Herslund & Baron (se fx Baron (1994: 9-10), Herslund (1994: 85-86) og Herslund & Baron (1995: 14-17), at visse sætninger er tvetydige mellem en aktiv og en passiv læsning. Eksemplerne i (21ab) er tvetydige mellem en læsning, hvor *ETA* og *el ejército* foretager sig noget konkret, der henholdsvis ødelægger baskernes gode navn og frembrin-

13. (20abc) er fundet på nettet vha. Google.

ger vrede hos befolkningen, og en læsning hvor subjektreferenternes blotte tilstedeværelse er årsag til de pågældende situationer.¹⁴ Denne tvetydighed er ikke at finde ved de tilsvarende nominaliseringer, der kun tillader en aktiv fortolkning.

(21a) ETA ha matado a muchos vascos, daña la economía vasca, **destruye** el buen nombre de los vascos y es odiada por la mayoría de ellos.¹⁵

(‘ETA har dræbt mange baskere, de skader den baskiske økonomi, de ødelægger baskernes gode navn, og de er hadet af flertallet af dem.’)

La destrucción por ETA del buen nombre de los vascos

(‘ETA’s ødelæggelse af baskernes gode navn’)

(21b) El ejército provoca la ira del pueblo.

(‘Hæren fremprovokerer folkets vrede.’)

La provocación por el ejército de la ira del pueblo

(‘Hærens fremprovokation af folkets vrede’)

Nominaliseringernes inhærente agentive karakter betyder, at det ikke er muligt hverken med *de*, *por* eller *por parte de* at indsætte et ikke-agentivt subjekt, selv om et sådant uden problemer kan optræde i de tilsvarende sætninger, jf. eksemplerne i (22), som også findes hos Müller (1998: 92-93).

(22a) El fin justifica los medios.

(‘Målet helliger midlet.’)

*La justificación de los medios de/por el fin

(22b) La venta de las acciones pagó su deuda.

(‘Salget af aktierne betalte hans gæld.’)

*El pago de su deuda de/por la venta de las acciones

(22c) Las inversiones solucionaron la crisis.

(‘Investeringerne løste krisen.’)

*La solución de la crisis de/por las inversiones

14. Forskellen mellem den aktive og passive læsning af verber af den type kan desuden illustreres ved at indsætte de personlige pronomener i enten akkusativ eller dativ. Bruges det personlige pronomens akkusativform som i *Juan lo molesta* ‘Juan generer ham’ fås den aktive læsning, mens dativformen i *Juan le molesta* ‘Juan generer ham’ giver den passive læsning.

15. (21a) er fundet på nettet vha. Google.

(22d) La rotación de la Tierra explica ese fenómeno.

(‘Jordens rotation forklarer dette fænomen.’)

*La explicación de este fenómeno de/por la rotación de la Tierra

Nominaliseringer af transitive verber er altså generelt agentive med undtagelse af de konstruktioner, hvor subjektargumentet udfyldes af den semantiske rolle eksperient. Desuden peger data generelt på, at der ikke er en direkte relation mellem sætnings- og syntagmeniveau, idet transitive verbers subjektplads ikke er reserveret til agentive størrelser, jfr. eksemplerne i (22), hvor verberne tillader indkodning af den semantiske rolle instrument, måde eller årsag i subjektet.

Spørgsmålet er så, hvordan disse observationer skulle kunne kaste lys over hovedproblemstillingen vedr. anvendelsen af *de* eller *por*? Det mener jeg, de kan på følgende måde: Nominaliseringernes krav om, at subjektargumentet skal være agentivt, betyder, at jo mindre selvstændigt handlende, dvs. agentivt, subjektet kan opfattes at være i konstruktionen, jo større er behovet for at markere dets agentive karakter eksplicit, og omvendt, jo mere selvstændigt agerende subjektet fremstår i sig selv, jo mindre nødvendigt er det at signalere agentiviteten eksplicit.

Opfattes *de* som den maksimalt farveløse, betydningstomme præposition og dermed den præposition i inventaret, der påfører sin styrelse mindst semantisk værdi i form af en bestemt interpretationsretning, og *por* som en markør for agentivitet i lighed med *dens*, i hvert fald foretrukne, funktion på sætningsniveau, er det nærliggende at forestille sig, at jo mindre indlysende agentivt syntagmets subjekt optræder, jo større er behovet for at anvende *por*, og vice versa. Denne antagelse bekræftes af nedenstående eksempler.

(23a) La traducción de Juan del libro

(‘Juans oversættelse af bogen’)

?/*La traducción del programa del libro

La traducción por el programa del libro

(‘Programmets oversættelse af bogen’)

(23b) La invasión de los alemanes de la playa

(‘Tyskernes invasion af stranden’)

En este punto en el que se produce [la invasión por/*de las asambleas legislativas de las funciones del ejecutivo].

(‘Det er her, hvor [de lovgivende forsamlingsers invasion af de udøvende funktioner] opstår.’)¹⁶

Når subjektet er animeret (*Juan, los alemanes*), er der ikke behov for at markere agentiviteten eksplicit, hvorfor *de* kan anvendes. Når subjektet derimod er inanimeret (*el programa*), eller det ikke umiddelbart ud fra sammenhængen kan tilskrives agentivitet (*las asambleas*), er det nødvendigt at bruge *por*. I denne sammenhæng spiller differentieringen mellem subjekt og objekt også en vigtig rolle på den måde at forstå, at det inanimerede subjekt jo ligner det prototypiske objekt, som jo også er inanimeret, hvorfor der opstår et behov for klart at markere, hvilken konstituent i syntagmet, der skal bærer den agentive rolle. Derfor ser man også, at *por* ofte anvendes, når både subjekt og objekt udtrykkes på den syntaktiske overflade, idet behovet for differentiering mellem argumenterne i disse tilfælde er størst. Man kunne sige, at *por* anvendes for at skabe en klar kontrast til objektet. Se nedenstående eksempler, og sammenhold i øvrigt med diskussionen i afsnit 2.3.

(24a) ... su excesiva explotación conlleva [la invasión del agua salada].

(‘... overdreven udnyttelse af den medfører [indtrængning af saltvand(et)].’)

(24b) ..., pérdida del conocimiento e invasión por el agua de las vías respiratorias.

(‘..., tab af bevidstheden og [indtrængning af vand(et) i luftvejene].’)

Det sidste spørgsmål, der skal søges besvaret i denne artikel, er, hvorfor visse nominaliseringers subjekt kun kan udtrykkes ved *por*, jf. afsnit 5.1., og hvordan det harmonerer med at opfatte *por* som en markør for agens.

16. Det oprindelige eksempel med *por* er fundet på nettet vha. Google.

Først og fremmest kan man jo konstatere i den forbindelse, at antagelsen om *por*'s rolle som en markør for agens passer glimrende med det faktum, at subjektet ved nominaliseringer af eksperient-verber ikke kan introduceres af *por*. Denne syllogistiske konstatering eller slutning har dog begrænset forklaringsværdi, da den jo på forhånd er bestemt definitorisk, jf. termen eksperient-verbum eller -nominalisering.

Ved de handlinger, der denoteres af nominaltransponeringer som *traducción* 'oversættelse', *invasión* 'invasion', *entrega* 'levering', *presentación* 'præsentation', *compra* 'køb', *decisión* 'beslutning', *descripción* 'beskrivelse' og *demonstración* 'demonstration/bevis', udsættes objektreferenten for en større eller mindre påvirkning eller manipulation, afhængig af definition, men de vedbliver med at være sig selv i en eller anden form, mens handlingerne, der denoteres af kernesubstantiverne i (19), implicerer en fuldstændig omvæltning for objektreferenterne; de har simpelthen ikke den samme status før som efter den handling, de udsættes for. De enten skabes eller elimineres ved den handling, som kernesubstantiverne indebærer leksikalsk, mens objektreferenterne i forbindelse med nominaliseringer som *traducción*, *invasión* osv. blot afficeres i et eller andet omfang.

Hypotesen vedr. sammenhængen mellem objektreferentens status og anvendelsen af henholdsvis *de* eller *por* skal forstås på følgende måde: Jo mere gennemgribende transformationen af objektreferenten er, jo større er behovet for obligatorisk at markere denne transformation med en konstruktion, der ved sin klare signalering af subjektet/agenten fremhæver den aktivitet, der fører til den radikalt ændrede tilstand. Transformation af objektreferenten kræver, at det agentive aspekt fremhæves, hvilket det jo gør med anvendelsen af *por*.

Ved nominaliseringer, der ikke implicerer denne ontologiske konvertering af objektreferenten, men blot udsætter den for en form for påvirkning, kan man vælge enten at fremstille situationen som en aktivitet eller en tilstand. Der er en større overensstemmelse mellem, hvad der var oprindeligt, og den tilstand eller det resultat, aktiviteten fører til, hvilket er grunden til, at der i disse tilfælde eksisterer en valgmulighed.

Man kunne på baggrund heraf udtrykke den opfattelse, at *por* i sin grundsubstans ikke er en kasusmarkør for subjektargumentet, men at *por* fungerer som en semantisk markør for agentivitet. *De* derimod kunne så betragtes som en generaliseret kasusmarkør, der både kan anvendes ved subjektargumentet, objektargumentet og visse andre argumenttyper.

6. Endelig konklusion

Instantiering af aktionsverber som aktivitet eller tilstand er uafhængig af diatese, og der er ingen åbenlyse grunde til, at de i artiklen påviste aspektuelle forskelle ved nominaliseringer af aktionsverber skal relateres til diatese. Nominaliseringer af aktionsverber kan realiseres i to forskellige strukturer, der udviser aspektuelle forskelle, som er direkte parallelle til de to delsituationer, et aktionsverbum skal vælge mellem, når det indsættes i en verbalfrase, jf. eksemplerne i (17). Der er simpelt hen efter min opfattelse tale om en sammenblanding af to forskellige kategorier, diatese og aspekt.

Denne udlægning af nominaliseringernes aspektuelle forhold sammenholdt med formodningerne om, at visse nominaltransponeringers ensidige kompatibilitet med *por* skyldes deres radikale ændringer af objektreferentens status, peger på en mulig sammenhæng mellem en fundamental ændring af objektreferentens ontologiske stilling og kodning som aktivitetsnominal, mens anvendelsen af *de* signalerer, at syntagmet skal læses som en tilstand, der blot implicerer en afficering af objektreferenten.

Henvisninger

- Baron, I. (1994). Substantiviske komposita i valensteoretisk perspektiv, i I. Baron (red.) *Sammensatte substantiver i dansk*, LAMBDA 20, Handelshøjskolen i København, 7-18.
- Carme Picallo, M. (1999). Las nominalizaciones y otros sustantivos con complementos argumentales, i I. Bosque & V. Demonte (reds.) *Gramática descriptiva de la lengua española* 1, Madrid: Espasa Calpe, 363-393.
- Demonte, V. (1985). Papeles temáticos y sujeto sintáctico en el sintagma nominal, *Rivista di Grammatica Generativa* 9-10, 265-331.

- Durst-Andersen, P. (1992). *Mental Grammar: Russian aspect and related issues*. Columbus, Ohio: Slavica Publishers.
- Escandell Vidal, M. V. (1995). *Los complementos del nombre*. Madrid: Arco Libros.
- Grimshaw, J. (1990). *Argument structure*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Herslund, M. & F. Sørensen. (1993). Valence Theory. An Introduction to the Danish Project, *LAMBDA 18*, Handelshøjskolen i København, 1-22.
- Herslund, M. (1994). Verbonominale konstruktioner og komposita, i I. Baron (red.) *Sammensatte substantiver i dansk*, *LAMBDA 20*, Handelshøjskolen i København, 83-88.
- Herslund, M. & I. Baron (1995). Transitivitet og verbonominale prædikater. *KLIMT 1*, Handelshøjskolen i København, 1-22.
- Lagunilla, M. F. & A. A. Rebollo (1995). *Sintaxis y Cognición. Introducción al conocimiento, el procesamiento y los déficits sintácticos*. Madrid: Editorial Síntesis.
- Müller, H. H. (1998). *Substantivsyntagmer i spansk. En valensanalyse*. Copenhagen Working Papers in LSP. Handelshøjskolen i København.

Atypiske sætningsargumenter i spansk – Kodning og grammatisk status

Johan Pedersen

1. Indledning

Jeg vil i denne artikel diskutere den atypiske markering af sætningsargumentet (NP) i upersonlige og transitive *se*-konstruktioner i spansk¹, og i relation hertil analysere NP's grammatiske status. Problemstillingen skal ses i lyset af at der fx i den konstruktionstype der er eksemplificeret i (1), typisk anvendes en klitisk dativmarkør² – coreferent med konstruktionens ubundne sætningsargument – for hvad der intuitivt må opfattes som direkte objekt:

- (1) se (le) empuja (al niño)
dat skubber(3s) akk/dat? drengen
(‘man skubber drengen’)

Overordnet vil jeg definere en upersonlig konstruktion som en konstruktion hvori agenten er uspecificeret. Upersonlige og transitive *se*-konstruktioner er endvidere karakteriseret ved at de har en særlig markør (*se*), at agenten ikke er eksplicit konstrueret som subjekt og at sætningsargumentet (NP) typisk refererer til patienten, dvs. den participant verbalhandlingen er rettet mod. I den danske version af (1) er den uspecificerede agent eksplicit konstrueret som subjekt (typisk oversat som *man*), mens NP – drengen i (1) – naturligt analyseres som direkte objekt.

1. Nyere teoretiske-empiriske studier af den upersonlige *se*-konstruktion i spansk findes fx i Fernández (2007), Maldonado (1992), Pedersen (2005).

2. Jeg refererer her til kasusbrugen i standardspansk.

Inden for spansk lingvistik har det været et klassisk, og stadig uafklaret, spørgsmål hvilken ledfunktion NP – *niño* i eksempel (1) – har i denne konstruktion. Det traditionelle synspunkt er at NP er indirekte objekt pga. den klitiske dativmarkering, der i iberisk spansk er typisk (men ikke obligatorisk) for denne konstruktion.³ Tager man som udgangspunkt at det prototypiske direkte objekt afspejler en bestemt semantisk struktur, er det imidlertid ikke så svært at argumentere for at NP er direkte objekt, og ikke indirekte objekt. Selve den transitive situation, hvor handlingen rettes mod drengen, hvorved der overføres energi til drengen, peger på direkte objekt. Hvis NP i (1) er direkte objekt, ligger det lige for at antage at dativ-markeringen må være udtryk for den variation vi kender fra den prototypiske transitive konstruktion i spansk, hvor *le* (dativ) af nogle sprogbrugere anvendes for direkte objekt. Det er den dialektale sprogbrug der går under betegnelsen *leísmo*. Jeg vil dog i denne artikel pege på at når man ser på den faktiske sprogbrug, så er der ikke meget der tyder på at dativbrugen i den upersonlige *se*-konstruktion skulle skyldes *leísmo*. Dertil kommer at muligheden for at konstruktionen forekommer med frit (subjekts)prædikativ kunne indikere at NP er en subjektstegnende størrelse.

I artiklen stiller jeg følgende spørgsmål:

Hvilken ledstatus har NP i spanske upersonlige *se*-konstruktioner?

Hvad kan prædikative led fortælle os om NP's ledstatus?

Hvad kan en konstruktionsgrammatisk analyse bidrage med til denne diskussion?

Først vil jeg i afsnit 2. kort diskutere den ledstatus man umiddelbart, og mere eller mindre intuitivt, vil kunne tilskrive argumentet i (1). Jeg vil dernæst i afsnit 3. komme ind på hvad varianter med frit subjektsprædikativ kan fortælle os om argumentets ledstatus. I afsnit 4. vil jeg diskutere forekomsten af ikke-kanonisk markerede sætningsargumenter i et mere generelt sprogtypologisk perspektiv, og i afsnit 5. vil jeg se på hvad en konstruktionsgrammatisk analyse vil kunne bidrage med.

3. Spansk har klitiske objekter der under bestemte betingelser dobbeltrepræsenterer et ubundet objekt (NP).

2. NP's ledstatus

Spanske grammatikere har traditionelt hævdet at sætningsargumentet (NP) i upersonlige *sæ*-konstruktioner som (1) ikke er direkte objekt, men et indirekte objekt (Bello 1847, m.fl.). Umiddelbart synes dette synspunkt på simpel vis at forklare brugen af den klitiske dativ da dativ typisk markerer indirekte objekt. Analysen af NP som indirekte objekt baserer sig imidlertid primært på et cirkulært argument, nemlig at NP substitueres med et klitisk pronomen i dativ, og det gør selvfølgelig argumentet yderst tvivlsomt. Men synspunktet er også svært at forsvare af den simple grund at upersonlige *sæ*-konstruktioner semantisk set typisk implicerer høj transitivitet, ligesom prototypiske grammatiske relationer med direkte objekt. Dette indikerer at NP må tildeles direkte objektsstatus, eventuelt (i passiv) subjektsstatus. Hidtil har en lang række forsøg på at forklare den klitiske dativmarkering været lidet overbevisende. Se dog Pedersen (2005) som er et fundamentalt anderledes bidrag til debatten.

2.1. Konstruktioner med objektsprædikativ

Når konstruktionen har objektsprædikativ, er den klitiske markør også typisk i dativ, og det peger også på at NP må være direkte objekt:

- (2) se (le) ve cansado (al niño)
 MM DAT ser(3s) træt AKK drengen
 ('man ser ham træt')

Pointen er her at der jo netop indgår et direkte objekt i en objektsprædikativ konstruktion. I dag er det almindelige synspunkt inden for spansk lingvistik da også at NP er direkte objekt, og at brugen af klitisk markør i dativ så må have en anden forklaring.

2.2. *Leisme?*

Blandt flertallet af spanske lingvister der mener at NP er direkte objekt, møder man ofte det synspunkt at dativ-markeringen så må kunne forklares som værende udtryk for den dialektale variant vi kender fra den prototypiske transitive konstruktion i spansk og som går under betegnelsen *leisme* (fx Fernández-Ordóñez 1993, 1999; Mendikoetxea 1999; Santiago 1975). Leister anvender netop *le* (dativ) for animeret direkte objekt. Ser man imidlertid på sprogbrugen hos ikke-leister, så

finder man at også de typisk bruger klitisk dativ i den upersonlige *se*-konstruktion. Der er derfor ikke meget der tyder på at dativbrugen i den upersonlige *se*-konstruktion vil kunne tilskrives *leísmo*-fænomenet.

3. Konstruktioner med frit prædikatv

Et frit prædikatv kan i spansk defineres som et ikke-valensbundet sætningsled med prædikatvfunktion der kan flyttes omkring i sætningen (Madsen 1985: 117). Brugen af den upersonlige *se*-konstruktion med frit prædikatv peger i retning af at NP ikke er et klassisk direkte objekt, men at det snarere (også) har subjektsegenskaber. Det hænger sammen med at det frie prædikatv i spansk er et frit subjektspredikatv, og ikke et frit objektspredikatv (se fx Avellina 1999):

- (3) **el padre encerró al niño en el sótano, completamente enfurecido**
 ('faren lukkede rasende barnet inde i kælderen')
 (' (??) faren lukkede det hysteriske barn inde i kælderen')

I (3) lægger det frie prædikatv (fremhævet) sig til subjektet (fremhævet) selvom afstanden i sætningen til objektet (*niño*) faktisk er mindre. Dette er et eksempel på at det frie prædikatv udpeger et subjekt og ikke et objekt. I den upersonlige *se*-konstruktion i (4) lægger det frie prædikatv sig helt naturligt til NP (*niño*), og kan til gengæld ikke referere til den uspecificerede agent der er knyttet til verbet.⁴ Det gælder også selvom afstanden til NP, som i (4a), er større end til verbet:

- (4) **se (le) encierra al niño en el sótano, completamente enfurecido**
 ('man lukker det hysteriske barn inde i kælderen')
 (?? 'man lukker rasende barnet inde i kælderen')
 (4a) **completamente enfurecido, se (le) encierra al niño en el sótano**

Muligheden for at knytte det frie prædikatv til NP i upersonlige *se*-konstruktioner indikerer at NP i denne konstruktion har visse subjektstræk, og at det i al fald ikke er et "normalt" direkte objekt.

4. Det kan ellers sagtens lade sig gøre i andre upersonlige *se*-konstruktioner uden sætningsargument: *se es feliz* ('man er lykkelig'), *se está cómodo aquí* ('man sidder behageligt her', egl. 'man er behagelig her').

4. Ikke-kanonisk markeret subjekt og objekt – et typologisk perspektiv

I en lang række sprog, herunder de europæiske sprog, gælder det at subjekt og objekt under bestemte betingelser kodes på en atypisk måde. Der er i de forskellige sprog en lang række forskellige betingelser under hvilke subjektet og objektet markeres atypisk. Disse betingelser kan overordnet inddeles i tre kategorier (Haspelmath 2001):

- A) Reference-relaterede betingelser
- B) Prædikat-relaterede betingelser
- C) Konstruktions-relaterede betingelser

De faktorer der i hvert enkelt tilfælde motiverer den atypiske argumentmarkering, kan forbindes med forskellige parametre for transitivitet (Hopper & Thompson 1980), således at ikke-kanonisk argumentmarkering forekommer når transitiviteten i sætningen er særlig høj, eller særlig lav. Som eksempel på en A-betingelse kan man nævne at en række sprog, herunder spansk, har differentiell objektsmarkering (se fx Aissen 2003, Pensado 1995) som i spansk kommer til udtryk ved at særligt prominente objekter – dvs. animerede og specificerede objekter – markeres med præpositionen *a*, mens andre objekter står umarkerede:

- (5) Está mirando **a** la niña
(‘han kikker på pigen’)
- (6) Está mirando el espectáculo
(‘han kikker på forestillingen’)

B-betingelsen repræsenterer formentlig den betingelse der i de forskellige sprog hyppigst giver anledning til atypisk markering af subjekt og objekt. Den vedrører verbets betydning. I visse sprog – et godt eksempel er islandsk⁵, se (7) – er subjektet tilsyneladende dativmarkeret i forbindelse med bl.a. såkaldte psykologiske verber:⁶

- (7) Ég veit ad honum líka þeir
Jeg ved at **ham(dat)** lide **de(nom)**
(‘Jeg ved han kan lide dem’)

5. Se fx Andrews (2001) eller Barðdal (2001).

6. Til forskel fra prototypiske (kausative) aktionsverber.

Et sådant dativmarkeret subjekt går i visse lingvistiske kredse under betegnelsen *quirky subjekt*.

Man kan hævde at man også i spansk har såkaldte *quirky subjects*, fx i udtryk af typen:

- (8) Le gustan las chicas
 ham(dat) lide(3pl) **pigerne(nom)**
 ('han kan lide pigerne')

Her er den subjektstilignende størrelse dativmarkeret (*le*), mens den objektstilignende størrelse (*las chicas*) er nominativmarkeret via kongruens.

Man må selvfølgelig stille spørgsmålet om eksempler som (8) kan siges at være ikke-kanonisk markering af subjekt og objekt. Det afhænger af hvordan man analyserer disse sætninger. En mulighed er at den dativmarkerede EX (*experiencer*) er transitivt subjekt, og det nominativmarkerede NP er direkte objekt. Går man ud fra en sådan analyse, vil (8) være eksempel på en ikke-kanonisk markering af både subjekt (der normalt står i nominativ, og ikke i dativ) og objekt (der normalt står i akkusativ, og ikke er i nominativ, ej heller indgår i verbal kongruens). En anden mulighed er at sætningen ikke analyseres som en transitiv konstruktion, men som en intransitiv konstruktion med to obligatoriske argumenter (*extended intransitive clause*, se Onishi 2001). Hvis man skal foretage et valg mellem disse to alternativer, så er det vigtigt at det ikke sker udelukkende med henvisning til såkaldte *subject coding properties*, såsom kongruens og kasus-markering, netop fordi disse kodningstræk langt fra altid udpeger en bestemt grammatisk status som sætningsargument i verdens sprog (transitivt subjekt, objekt, intransitivt subjekt, indirekte objekt, ...). Valget af analyse bør ske på basis af *behavioral subject properties* (Keenan 1976), dvs. på basis af hvorledes konstruktionen opfører sig i bestemte syntaktiske omgivelser – hvordan den reagerer på bestemte syntaktiske tests. Jeg vil ikke komme nærmere ind på disse tests her i forbindelse med eksempel (8). Jeg vil blot referere til Haspelmath (2001) der påpeger at en testning af *behavioral subject properties* overvejende peger i retning af at sætninger af den type vi har i (8) bør analyseres som intransitive, og altså derfor ikke kan betragtes som

konstruktioner med atypisk markeret subjekt og objekt. Men hvad der er vigtigst i denne sammenhæng, så gør han udtrykkeligt opmærksom på at en del af disse tests langt fra altid giver entydige resultater, og at andre slet ikke kan appliceres på den konstruktion man ønsker at teste. Alligevel er det selvfølgelig interessant at undersøge argumenterne, der kan pege i forskellig retning, og han påpeger netop det problematiske i kun at acceptere to muligheder: transitiv eller intransitiv. Dermed anbefaler han at man anerkender at en sætning kan have træk der placerer den på en skala mellem transitiv og intransitiv. Konsekvensen bliver at et sætningsarguments status som subjekt eller objekt ikke vil kunne defineres entydigt.

Også en konstruktionsrelateret betingelse (se C-betingelsen ovenfor) kan influere på transitiviteten i sætningen og give anledning til en atypisk argumentmarkering. Det kan fx være konstruktionens negative/affirmative status, der i russisk motiverer forekomsten af genitiv-markerede objekter, se Timberlake (1977: 158-168). Sækonstruktioners særlige (upersonlige) træk, som er fokus i denne artikel, kan ligeledes ses som en konstruktionsrelateret betingelse der influerer på transitiviteten i sætningen, og dermed giver anledning til atypisk argumentmarkering. De to vigtigste transitive konstruktionstyper blandt de upersonlige sækonstruktioner er eksemplificeret i (9) og (10):⁷

(9) se empujan los coches
 skubber(3pl) bil(pl)
 ('man skubber bilerne')

(10) se (le) empuja (al niño)
 dat skubber(3s) akk/dat drengen
 ('man skubber drengen')

Der er meget der peger i retning af at NP i (9) og (10) er hhv. en slags (passiv)subjekt og en slags objekt, både når man bruger *subjekt coding properties*, dvs. kongruens, kasus-markering og ordstilling, som indikator, og når man analyserer *behavioral subject properties*, se Pedersen (2005).

7. (10) er identisk med (1). Anføres som nyt eksempel af hensyn til klarheden i fremstillingen.

Men der er også ting der peger i retning af at NP er “objektsagtig” i (9), og at NP ikke er et klassisk objekt i (10).

Der er fx ikke mulighed for at tilføje det for passiv karakteristiske agensled i (9) i moderne spansk. Nyere analyser af den “refleksive passiv” anser da også det upersonlige aspekt for at være et afgørende træk ved konstruktionen. Det betyder at det ikke mindst er den marginaliserede agent, og ikke kun spørgsmålet om promovring af patienten – som er den betydning der ellers normalt knyttes til et passivsubjekt – der ses som det karakteristiske ved konstruktionen (se fx Fernández 2007, Maldonado 1992, Pedersen 2005). Konstruktionen anvendes sågar af en del sprogbrugere uden den verbale kongruens (som er subjektsindikator):

(9a) se empuja los coches
skubber(3s) bil(pl)

Der er ligeledes sprogbrugere der substituerer NP med et klitisk pronomen i akkusativ:

(9b) se los empuja
akk

Den varierende sprogbrug som (9a) og (9b) er udtryk for, og som er relativt udbredt, indikerer klart at sætningsargumentet i (9) har objekts-egenskaber.

Mht. konstruktionstypen i (10) er det navnlig den klitiske dativmarkering af “objektet” der komplicerer ledanalysen. Man kan også nævne muligheden for at knytte et frit prædikativ til NP i disse upersonlige *se*-konstruktioner, som omtalt ovenfor, hvilket indikerer at NP i begge konstruktioner har visse subjektstræk. Man kan altså hævde at (9) og (10) repræsenterer to forskellige konstruktioner hvori argumenternes ledstatus er usikker, hvorved de hver især kommer til at virke som atypisk markerede sætningsargumenter: nominativ for et subjekts-objektslignende argument i (9) og dativ for et objekts-subjektslignende argument i (10).

Som jeg har været inde på ovenfor, giver de omtalte tests (*subject behavioral properties*) ikke entydige resultater. Det får selvfølgelig ofte indflydelse

på hvilke tests man vælger at lægge til grund for den grammatiske status man tillægger et sætningsargument – med andre ord, man vælger de kriterier der understøtter ens analyse. Desuden vil det ofte være sådan at en del af de forhåndenværende tests slet ikke kan appliceres på den konstruktion man ønsker at undersøge. Dertil kommer at hele tanken om at kunne bestemme sætningsargumenters grammatiske status ved hjælp af syntaktiske tests, er metodologisk problematisk idet den grundlæggende bygger på en cirkulær argumentation: kategorierne (fx subjekt og objekt) defineres ved hjælp af syntaktiske tests som er blevet udvalgt netop fordi de involverer de kategorier vi ønsker at definere. For flere detaljer, se Pedersen (2005), Croft (2001).

Vi vil nu se på hvordan en konstruktionsgrammatisk analyse kan bidrage til løsning af disse problemer.

6. Konstruktionsgrammatikken

Sproglige konstruktioner er som teoretisk term defineret som form-betydningspar af forskellig specificitet (Goldberg 1995, 2006). Konstruktionsbegrebet er i dets almindelige anvendelse et gammelt begreb der går helt tilbage til stoikerne. I nyere teoridannelse finder vi inden for konstruktionsgrammatikken (KG) en række modeller der giver mulighed for at sætte fokus dels på generaliseringer og dels på mere specifikke mønstre i sproget. KG er en sprogbrugsbaseret (SBB) grammatik. Enhederne i en SBB-grammatik er form-betydningspar af forskellig specificitet der via abstraktioner er dannet på grundlag af forståelsen og produktionen af sprog (Bybee 1985, Bybee & Hopper 2001; Langacker 1987). Konstruktionen er således den basale enhed i grammatikken. Skemaet er et centralt begreb i modellen: det kan defineres som en kognitiv repræsentation af sprogbrugerens generalisering over strukturelle ligheder i sprogbrugen (Goldberg 2006). Skemaer bruges som en slags skabeloner til at producere og forstå sproglige udtryk. I syntaks, hvor der sættes fokus på sproglig form og dens kombinatorik, går skemaer slet og ret under betegnelsen *konstruktioner*. Frekvens er en vigtig parameter i konstruktionsgrammatikken: Når en konstruktion (specifik eller skematisk) har høj hyppighed i sprogbrugen, resulterer det i en høj grad af *entrenchment* (Langacker 1987) dvs. kognitiv automatisering, i grammatikken. Høj grad af *entrenchment* betyder at den

sproglige struktur har en stabil status i grammatikken. Grammatikken repræsenteres i et netværk af konstruktioner af forskellig specificitet (skematiske eller substantielle), så den indeholder altså viden om såvel specifikke (substantielle) konstruktioner som mere generelle mønstre (skematiske konstruktioner). Regler i en grammatik er repræsenteret som skematiske (generaliserende) konstruktioner. Følgende er eksempler på konstruktioner i spansk:

Type:	[form]/‘betydningselement’
• Leksikalsk konstruktion:	[casa]/‘hus’
• Morfologisk konstruktion:	[-s]/‘flertal’
• Transitiv konstruktion:	[subj-V-O]/‘transitiv situation’
• Ditransitiv konstruktion:	[subj-V-O-IO]/‘X gør Y til Z-situationer’
• Upers. <i>se</i> -konstruktion:	[se-V3s-a-NP]/ ‘upersonlig betydning’
• Korrelerende konstruktion:	[cuanto más...menos]/ ‘jo X jo Y-betydning’
• Idiomatisk konstruktion:	[más vale tarde que nunca]/ ‘bedre sent end aldrig’
• Regel-konstruktion:	Ex: Conjunction reduction: [subj-VP-AND-Ø-VP]/‘XgørAogB’

Bemærk at der normalt vil være flere konstruktioner involveret i et og samme sproglige udtryk (Goldberg 2006), som fx i (11):

- (11) ¿Qué le compró Pedro a la hija de Fernando?
(‘Hvad købte Pedro til Fernandos datter?’)

der involverer en lang række konstruktionstyper:

- 1) X købe til Y hvad-konstruktion
- 2) Ditransitiv konstruktion
- 3) Interrogativ konstruktion
- 4) Dobbelt indirekte objekt-konstruktion (*le...a la hija*)
- 5) VP-konstruktion (*le compró*)
- 6) NP-konstruktion (*la hija de Fernando*)
- 7) Leksikonkonstruktioner
- 8) Flexivkonstruktioner (fx modus/aspekt/tempus)

6.1. En konstruktionsgrammatisk analyse

Vi vil nu se på hvad en konstruktionsgrammatisk analyse kan fortælle os om argumentmarkeringen i upersonlige transitive *sæ*-konstruktioner som fx (10), sammenlignet med argumentmarkeringen i prototypiske transitive konstruktioner som i (12):⁸

(10) se (le) empuja (al niño)
 dat skubbe(3s) akk/dat drengen
 ('drengen bliver skubbet')

(12) Juan (lo) empuja (al niño)
 Juan akk skubbe(3s) akk drengen
 ('Juan skubber (ham) (drengen)')

De konstruktionsgrammatiske principper får umiddelbart en række konsekvenser for analysen af (10). Jeg vil her skitsere fire væsentlige pointer. Den første har at gøre med **de syntaktiske omgivelser**, dvs. konstruktionen, og dens indflydelse på kasusvalget. Den anden har at gøre med **de semantiske omgivelser**, dvs. konstruktionens semantiske struktur, betydning for kasusvalget. Den tredje pointe vedrører **konstruktionens interne struktur**: Hvad betyder det for kasusbrugen at (10) dels består af en upersonlig *sæ*-konstruktion, og dels af en mere generel transitiv konstruktion (jf. ovenfor under 6)? Den sidste pointe vedrører konstruktionens frekvens og **den eksterne påvirkning** fra andre konstruktioner.

1. Går vi ud fra at de konstruktioner vi sammenligner, dvs. (10) og (12), i princippet analyseres som selvstændige konstruktioner i brugerens mentale grammatik, jf. KG's basale principper, så er der ingen grund til at antage at objektet nødvendigvis tildeles samme status. Brugen af kasusmarkør kan derfor ikke forventes at være den samme i de to konstruktioner, og divergensen mht. NP-markeringen er ikke i udgangspunktet unaturlig.

2. Den uspecificerede agent i den upersonlige konstruktion i (10) implicerer en reduktion i transitivitet. Eksistensen af en agent der kun

8. Jeg refererer her til kasusbrugen i standardspansk. Dialektalt er der meget stor variation.

er skematisk, og implicit tilstede, betyder at patienten ikke opfattes som direkte påvirket af en eksplicit konstrueret agent (subjekt). Dertil kommer at objektet, semantisk set, er et markeret objekt (normalt animeret) som ligner det prototypiske indirekte objekt. Den reducerede transitivitet og objektets markerede træk favoriserer valget af dativ i stedet for akkusativ i brugerens grammatik.

3. Eksempel (10) består af flere subkonstruktioner, jf. afsnit 6: A) en upersonlig *sæ*-konstruktion med reduceret transitivitet, B) en generel transitiv konstruktion. Valg af klitisk objektsmarkør er i princippet afledt af den konstruktion den indgår i eftersom konstruktioner er sætningens primære byggeklodser. Det leder til følgende spørgsmål: Hvilken subkonstruktion ligger til grund for bestemmelsen af sætningens kasus i brugerens grammatik? *Le(s)* (dativ) indikerer at den er afledt af den mere specifikke *sæ*-konstruktion, jf. pointe 1. og 2., mens *lo(s)/la(s)* (akkusativ) indikerer at det er den generelle transitive subkonstruktion der er afgørende. I konstruktionsgrammatikken er generaliseringsprocesser vigtige i formningen af grammatikken (Goldberg 2006), også i et historisk perspektiv. Det peger i retning af en øget brug af akkusativ i takt med at den mere generelle transitive subkonstruktion i stigende grad kommer til at dominere over den upersonlige konstruktion med reduceret transitivitet. Stigende tendens til dels brug af klitisk akkusativ i begge de (transitive) upersonlige *sæ*-konstruktioner vi har set på, jf. eksempel (9) og (10), og dels manglende NP-kongruens med verbet i konstruktionen i (9) (indikerer objektstræk), er præcis den udvikling der tegner sig, hvis man ser på de historiske data. Se fx Mendikoetxea (1999) og Pedersen (2005). Det fører til den fjerde og sidste pointe:

4. Der sker en ekstern påvirkning af den upersonlige *sæ*-konstruktion i (9) og (10) som følge af konstruktionernes relativt lave frekvens i forhold til den i sprogbrugen mere hyppigt forekommende prototypiske transitive konstruktion, jf. (12). I sidstnævnte er normen (i standardspansk⁹) for direkte objekt klitisk akkusativ og manglende kongruens, hvilket må forventes at smitte af på normen for kasusbrug og kongruens i de to upersonlige *sæ*-konstruktioner. Det er som nævnt under pointe 3., netop den tendens vi finder i de historiske data.

9. Der er tale om udpræget variation.

7. Konklusion

Analysen har vist at sætningsargumentet (NP) i spanske upersonlige transitive *se*-konstruktioner har en usædvanlig ledstatus der ikke lader sig indfange af den sædvanlige kategorisering som subjekt eller objekt. Den konstruktionsgrammatiske analyse kaster lys over denne særlige status og bidrager til at vi bedre kan forklare den atypiske argumentmarkering, samt tendensen til via generaliseringsprocesser at kaususbrugen "normaliseres" (fra brug af dativ til brug af akkusativ) og verbalkongruensen forsvinder.

Henvisninger

- Aissen, J. (2003). Differential Object Marking: Iconicity vs. Economy, *Natural Language & Linguistic Theory* 21, 435-483.
- Andrews, A. D. (2001). Non-canonical A/S marking in Icelandic, i A. Y. Aikhenvald, R. M. W. Dixon & M. Onishi (red.) *Non-canonical marking of subjects and objects*, Amsterdam: John Benjamins, 85-111.
- Avellina, S. G. (1999). La aposición y otras relaciones de predicación en el sintagma nominal, i I. Bosque & V. Demonte (1999), *Gramática Descriptiva del Español*, Gredos: Madrid, 1523-1564.
- Barðdal, J. (2001). *Case in Icelandic. A Synchronic, Diachronic and Comparative Approach*. [Doctoral Dissertation]. *Lundastudier i Nordisk språkvetenskap* A 57. Lund: Department of Scandinavian Linguistics.
- Bello, A. (1847). *Gramática de la lengua castellana*, con notas de R.J. Cuervo y N. Alcalá Zamora. Buenos Aires: Sopena.
- Bybee, J. (1985). *Morphology: a study of the relation between meaning and form*. Typological studies in language, vol. 9. Amsterdam: John Benjamins.
- Bybee, J. & P. Hopper. 2001. *Frequency and the emergence of linguistic structure*. Amsterdam: John Benjamins.
- Croft, W. (2001). *Radical Construction Grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- Fernández, S. S. (2007). *La voz pasiva en español: un análisis discursivo*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Fernández-Ordóñez, I. (1993). Leísmo, laísmo y loísmo: estado de la cuestión, i O. Fernández Soriano (red.) *Los pronomes átonos*, Madrid: Taurus, 63-96.

- Fernández-Ordóñez, I. (1999). Leísmo, laísmo y loísmo, i I. Bosque & V. Demonte (red.) *Gramática Descriptiva de la Lengua Española*, Madrid: Taurus, 1319-1390.
- Goldberg, A. (1995). *Constructions*. Chicago: University of Chicago Press.
- Goldberg, A. (2006). *Constructions at Work. The Nature of Generalization in Language*. Oxford: Oxford University Press.
- Haspelmath, M. (2001). Non-canonical marking of core arguments in European languages, i A. Y. Aikhenvald, R. M. W. Dixon & M. Onishi (red.) *Non-canonical marking of subjects and objects*, Amsterdam: John Benjamins, 53-83.
- Hopper, P. & S. A. Thompson (1980). Transitivity in Grammar and Discourse, *Language* 56, 251-99.
- Keenan, E. (1976). Toward a Universal Definition of 'Subject', i C. Li (red.) *Subject and Topic*, New York: Academic Press, 303-333.
- Langacker, R. W. (1987/91). *Foundations of Cognitive Grammar*, Vol. I + II. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Madsen, J. K. (1985). *Syntaktisk analyse af spansk*. København: Romansk Institut, Københavns Universitet.
- Maldonado, R. (1992). *Middle Voice: the case of Spanish 'se'*. [Phd.-dissertation, University of California, San Diego]. Ann Arbor: UMI.
- Mendikoetxea, A. (1999). Construcciones con *se*: medias, pasivas e impersonales, i I. Bosque & V. Demonte (red.) *Gramática Descriptiva de la Lengua Española*, Madrid: Taurus, 1631-1722.
- Onishi, M. (2001). Parameters and properties, i A. Y. Aikhenvald, R. M. W. Dixon & M. Onishi (red.) *Non-canonical marking of subjects and objects*, Amsterdam: John Benjamins, 53-83.
- Pedersen, J. (2005). The Spanish impersonal *se*-construction. *Constructional variation and change*, *Constructions* 2005, 1, 1-49.
- Pensado, C. (red.) (1995). *El complemento Directo Preposicional*. Madrid: Visor.
- Santiago, R. (1975). Impersonal *se* le(s), *se* lo(s), *se* la(s), *BRAE LV*, 83-107.
- Timberlake, A. (1977). Reanalysis and actualization in syntactic change: Mechanisms of Syntactic Change, i C. N. Li, (red.) *Mechanisms of syntactic change*, Austin: University of Texas Press, 141-180.